

દેહ છતાં જેવી દશા...!

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધનાનું સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ એટલે નિર્વાણ, દેહમુક્તિ, સર્વ વિશુદ્ધિ, આત્માના મૌલિક સ્વરૂપની ચરમ પરિણતિ. પ્રથમ સ-દેહ મુક્તિ પછી વિદેહ મુક્તિ. આ આરાધના સાધકને જ સાધ્ય બનાવી સિદ્ધિ અર્પે છે. જીવનું ચરમ અને પરમ લક્ષ્ય પણ એ જ છે. આ લક્ષ્યને જે પામી ગયા છે, જેમણે પરમાત્મ તત્ત્વને જાગ્રત કરી લીધું છે તે સદા વંદનીય છે. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં શ્રીમદ્જીએ અંતરાત્મદશાને પ્રાપ્ત એવા સદ્ગુરુને વંદન કર્યાં. પ્રથમ દિવસે જ કહ્યું હતું તેમ કોઈ પણ શાસ્ત્રનો પ્રારંભ મંગલાચરણથી જ થાય. ભારતીય માનસની ભક્તિ, ઈષ્ટ પ્રત્યે શ્રદ્ધા સમર્પિત કરવા ચાહે છે. વળી શાસ્ત્ર નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થાય તેવા અતિ ઉચ્ચ ધ્યેયથી મંગલાચરણ થાય છે. જેમાં શાસ્ત્રકાર પોતાના ઈષ્ટ દેવના ચરણોમાં શ્રદ્ધા સમર્પણ કરે છે. પોતાના અહં અને મમનો ત્યાગ કરે છે. શાસ્ત્ર પણ ઈષ્ટના ચરણો ધરે છે, જેથી સહજ રૂપે શરણાગતના રક્ષણની જવાબદારી ઈષ્ટદેવ પર જાય છે.

પ્રથમ મંગલ સદ્ગુરુદેવની વંદના કરી કર્યું. જે સદ્ગુરુદેવની અસીમ કૃપાથી આત્માને ઓળખ્યો, પોતે પોતાને પામ્યા, સંસારનાં અનંત દુઃખોનો અંત આવ્યો, એવા ગુરુદેવના ઉપકારને સ્મરીને, તેઓના શ્રી ચરણમાં નમસ્કાર કર્યાં. આ સાથે જ ભારતીય પરંપરા, શાસ્ત્રના અંતે પણ મંગલ કરે છે. જે એક ભગીરથ પ્રયાસ આદર્યો હતો તે અત્યંત ઉલ્લસિત ભાવે, વિઘ્નરહિત, પૂર્ણ થયો તેથી શાસ્ત્રકારનું અંતર ભક્તિભાવથી સભર બને છે અને અંતરની શ્રદ્ધા સાથે ઝૂકી પડે છે.

શ્રીમદ્જીના અંતરમાં રહેલ યથાર્થ શ્રદ્ધાના અહીં દર્શન થાય છે. તેઓએ ભૂમિકામાં કહ્યું હતું ‘પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષ જિન ઉપકાર’

આ ઉક્તિને સાર્થક કરતાં શાસ્ત્રના પ્રારંભે સદ્ગુરુને વંદન કર્યાં, તો અંતિમ મંગલ કરતાં જિનવરને વંદન કરે છે. પોતાની સર્વ શ્રદ્ધા જિનેશ્વરના ચરણોમાં સમર્પે છે. તેઓના હૈયે જિનેશ્વર પ્રભુનો ઉપકાર વસેલો છે. જિનવરની અપાર કરુણાનો એમણે અનુભવ કર્યો છે. અનુભવીને જે વેદાયું છે તે અન્યને વેદાતું નથી, તેથી અન્ય શું જાણે?

આજે તો કેટલાક લોકો અરિહંત પરમાત્માને, સર્વજ્ઞને ભૂલી જઈ પોતપોતાની પિપૂડી વગાડી રહ્યા છે. પણ તેઓ જાણતા નથી કે સર્વજ્ઞનો અધ્યાત્મમાર્ગ કેવો અસીમ ઉપકાર છે! વિચારો બંધુઓ! આજે આપણી પાસે જે કંઈ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રો છે, જેના વડે આપણા આત્માના સ્વરૂપને જાણી શકીએ છીએ, આત્મ-અનુભવના ઉપાયો મેળવી શકીએ છીએ, આરાધનાનો રાહ પામી શક્યા છીએ, તે શાસ્ત્રો કોણે આપ્યાં? એ તત્ત્વોનું ભાન કોણે કરાવ્યું? આપણા અનંત-અનંત ઉપકારી સર્વજ્ઞ પરમાત્માઓએ પોતાના જ્ઞાનમાં જોયું-જાણ્યું-માણ્યું-અનુભવ્યું તે બધું જ તત્ત્વરૂપે, આરાધનારૂપે, માર્ગરૂપે આપણા માટે કહી ગયા!

અહીં એક તથ્ય વિચારણીય છે. અંતકૃતાંગ નામના શાસ્ત્રમાં ૮૦ જીવોના કેવળજ્ઞાનપ્રાપ્તિના પુરુષાર્થની હકીકતો આવે છે. આ જીવો પુરુષાર્થ વડે કેવળજ્ઞાન પામ્યા. (જે સમયે) કેવળજ્ઞાન પામ્યા કે તરત જ ચાર અઘાતી કર્મોનો પણ ક્ષય થઈ ગયો અને મોક્ષે પધારી ગયા. આવા જીવોને અંતકૃત કેવળી કહેવાય છે. તેમના કેવળજ્ઞાનમાં આખાયે લોક અને અલોકને તેઓએ જોયા-જાણ્યા. સમસ્ત દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયોને નિહાળ્યા, પણ કેવળજ્ઞાન થયા પછી ઉપદેશ આપવાનો તેમને સમય ન રહ્યો. તેથી પોતે જે ભાવોને જોયા તે અન્યને કહી શક્યા નહીં.

હવે વિચારો કે જો બધા કેવળીઓ આમ મોક્ષે પધારી જતા હોત તો આપણને તત્ત્વ કોણ આપત? કેવળજ્ઞાન સિવાયના બીજા કોઈ જ્ઞાનમાં સંપૂર્ણતા નથી હોતી. લોકાલોકના સંપૂર્ણ ત્રૈકલિક ભાવોને જોવાનું સામર્થ્ય તો માત્ર કેવળજ્ઞાનમાં જ હોય. અન્ય જ્ઞાનો-પછી તે અવધિજ્ઞાન હોય કે મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય પણ બધાં જ અપૂર્ણ. બધાં જ કેવળજ્ઞાનને અનંતમે ભાગે. તેથી કેવળજ્ઞાની ભગવંત આત્મા તથા અન્ય દ્રવ્યોનું જેવું સાંગોપાંગ જ્ઞાન કહી શકે તેવું અન્ય ન કહી શકે. અહીં પ્રશ્ન એ છે કે સર્વ કેવળી પરમાત્માઓ અંતકૃત કેવળી જ થયા હોત, કેવળજ્ઞાન પામી તરત મોક્ષે

પધારી ગયા હોત તો આજે આપણી પાસે જે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રો છે તે ન હોત. મોક્ષમાર્ગ પામી શક્યા ન હોત. સદ્ગુરુદેવ પણ જે માર્ગ બતાવે છે તે જિનેશ્વર ભગવંતના પ્રરૂપેલા તત્વોના આધારે જ.

ભગવાન ઋષભદેવથી ચાલી આવતી આ પરંપરા લાખો કરોડો વર્ષો પછી પણ અવિચ્છિન્નરૂપે ચાલી રહી છે. તેનું શ્રેય જિનેશ્વર ભગવંતને જ છે. તેથી જ તેઓ આપણા અનંત-અનંત ઉપકારી છે. તેથી જ શ્રીમદ્જીવ ગ્રન્થની પૂર્ણાહુતિમાં મંગલાચરણ કરતાં જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણોમાં પોતાની શ્રદ્ધા સમર્પિત કરે છે.

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત,

તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો ! વંદન અગણિત....૧૪૨....

અહા! કેવી અનુપમ દશા! દેહ હોવા છતાં પણ જેને દેહ હોવાનું ભાન નથી તે દેહાતીત દશા. પૂર્વના પ્રારબ્ધ યોગે દેહ હોય, દેહના ધર્મો હોય, દેહનું સ્વાભાવિક પરિણામન હોય, આત્મા એ દેહમાં જ પુરાયેલો હોય, દેહ ન છૂટે ત્યાં સુધી છૂટી શકવાની શક્યતા ન હોય. આ બધું હોવા પછી આત્મા દેહ-ભાવથી પર હોય. દેહ હોય પણ દેહભાવ ન હોય. દેહ હોવો તે એક વાત છે અને દેહભાવ હોવો એ બીજી વાત છે.

દેહ તો સર્વ સંસારી જીવોને હોય જ. ન હોય માત્ર સિદ્ધને. જેને દેહ નથી તેને દેહભાવ શું અને દેહાતીત દશા શું? કંઈ જ નહીં. દેહરહિત જ છે તેને દેહની અપેક્ષાએ થવાવાળા ભાવ કે અભાવ ન હોય. તેથી જ શ્રીમદ્જીવે અહીં દેહરહિત એવા સિદ્ધ ભગવંતને નહીં, પણ દેહ સહિત અરિહંત ભગવાનની દેહાતીત દશાને લક્ષ્યમાં લઈને વંદન કર્યાં છે.

જેવો દેહ સર્વસામાન્ય સંસારીને હોય એવો જ ઔદારિક પુદ્ગલોનો બનેલો, સડન-પડન-વિધ્વંસના સ્વભાવવાળો દેહ અરિહંત પરમાત્માને પણ હોય. અન્ય સંસારી જીવોને દેહ સાથે દેહભાવ પણ હોય અર્થાત્ દેહનાં સુખ-દુઃખને પોતાનાં સુખ-દુઃખ માનવાની બુદ્ધિ હોય. દેહમાં થતાં પરિણામનની વેદનાથી એ વેદાતો હોય. દેહની સુંદરતા-અસુંદરતાનો હર્ષ-શોક હોય. દેહની સ્વસ્થતા-અસ્વસ્થતાની રતિઅરતિ હોય. આમ દેહની સાથે મોહનીયના ભેદો જોડાયેલા હોય તે દેહભાવ.

જેની આત્મભ્રાંતિ ટળી નથી, દેહાત્મબુદ્ધિ ગઈ નથી, એવા જીવો તો

દેહભાવમાં જ રાયતા હોય. પણ ભ્રાંતિ ટળી જવા પછી ‘હું આત્મા છું’ આવું ભાન થાય પછી ક્રમે ક્રમે દેહભાવ ઓછો થતો જાય છે. સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ પછી કંઈક દેહભાવ મંદ પડ્યો હોય, દેહાતીત દશાની અંશે અનુભૂતિ એવા જીવને હોય પણ ખરી. છતાં એ અખંડ ન રહે. ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય. કારણ ચારિત્ર-મોહનીય સંપૂર્ણ નાશ નથી પામ્યું. જ્યાં સુધી ચારિત્ર-મોહનીય સર્વથા ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ દેહાતીત દશા આવતી નથી. અરિહંત પરમાત્માએ મોહનીયને સમૂળું નષ્ટ કરી દીધું, તેથી તેઓની વિદેહ અવસ્થા સહજ હોય. આવી સહજ દેહાતીત દશા જેમને વર્તી રહી છે એવા અરિહંત જિનેશ્વરને શ્રીમદ્જીવ વંદન કરે છે.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. શ્રીમદ્જીવે અરિહંત પરમાત્માને વંદન કર્યાં. તેમાં તેમના બીજા કોઈ ગુણોને યાદ ન કરતાં દેહાતીત દશાને જ કેમ યાદ કરી? અરિહંત પરમાત્માના અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટી ચૂક્યા છે. તે સિવાય પણ અનંત ક્ષમા, અનંત સંતોષ, અનંત નિર્વેદ, આદિ અનંત ગુણોનું પ્રાગટ્ય છે. જે આપણા માટે આદરણીય જ નહીં, નમસ્કરણીય જ નહીં, પણ આચરણીય છે. તો તેમાંથી કોઈ ગુણોને પ્રાધાન્ય ન આપ્યું અને દેહાતીત દશાને શા માટે પ્રાધાન્ય આપ્યું?

શ્રીમદ્જીવ આ શાસ્ત્ર, આપણા જેવા દેહધારી જીવો કે જેમનામાં દેહભાવ પડ્યો છે તેમની સામે રાખી રહ્યા છે. આપણા આત્મામાં એ જ અનંત ગુણો છે કે જે અરિહંત પરમાત્મામાં છે. તેઓના વ્યક્ત છે. આપણા અવ્યક્ત છે. એ ગુણો અવ્યક્ત હોવાના કારણે આપણે અનુભવી શકતા નથી. પણ આપણો દેહ અને દેહભાવ એટલા વ્યક્ત છે કે જેને આપણે ક્ષણ-ક્ષણ અનુભવી રહ્યા છીએ. દેહભાવ એક ક્ષણ માટે લોપાતો નથી. સુષુપ્તિમાં કે જાગ્રતિમાં દેહમાં થનાર પરિણામનને અનુભવી જ રહ્યા છીએ. દેહના એક પણ રોમરાયમાં કંઈ પણ થાય તે તરત વેદીએ છીએ. તેનાથી ઉત્પન્ન સુખ-દુઃખને વેદીએ છીએ. પણ ના વેદવાવાળો કોણ છે તેની આપણને ખબર નથી. જો થોડા જ ઊંડા જઈને વિચારીએ તો સમજી શકીએ છીએ કે દેહમાં થતા પ્રકમ્પનોને વેદનાર અન્ય કોઈ છે. અને તે દેહથી જુદો હોય તેવું જણાય છે. પણ આપણે ઊંડા જતા નથી. ઉપરના સ્તર સુધી જ રહીએ છીએ. તેથી દેહભાવથી બહાર આવતા નથી. એમ સતત અનુભૂતિ છે. આ અનુભૂતિ એ જ દેહાધ્યાસ. જ્યાં સુધી દેહાધ્યાસ દૂર થાય નહીં ત્યાં સુધી આત્મા ઉન્નતિના માર્ગે પ્રયાસ કરી

શકે નહીં. તો એક તો આપણને દેહભાવમાંથી છોડાવી આત્મોન્નતિના માર્ગે ચડાવવા માટે અરિહંતના આ ગુણને લક્ષ્ય કરીને કહ્યું છે અને બીજું આપણે દેહને વધુ ઓળખીએ છીએ તેથી દેહાતીત અવસ્થાને ઓળખવી પણ એટલી જ જરૂરી છે તે બતાવવા માટે.

વળી આપણા જેવા જીવો, જે સતત દેહભાવમાં જ રાયતા હોય તેને એમ થાય કે આવી દેહાતીત દશા કેમ આવતી હશે? દેહ હોવા છતાં નથી એ દશા કેમ આવતી હશે? દેહ હોવા છતાં નથી એ કેમ મનાય? દેહમાં થનાર પીડા-વેદનાથી અલિપ્ત કેમ રહેવાય? એ સુખ-દુઃખના સંવેદનો કેમ ન થાય? આપણા માટે આ પ્રશ્નો યોગ્ય જ છે. પરન્તુ જ્ઞાનીઓ તેનો ઉત્તર પણ એવો જ યોગ્ય આપે છે. તેઓએ અનુભવ્યું છે, માણ્યું છે તે જ તેઓ કહે છે કે જીવે દેહાદિનાં સુખ-દુઃખનાં અનુભવો તો અનંત ભૂતકાળમાં અનંતવાર કર્યા પણ તેનાથી કંઈ જ જીવનું સર્થું નહીં. એ બધા જ અનુભવો ક્ષણિક અને નાશવંત! એક વખત જો આત્માનો અનુભવ થઈ જાય તો તેની પાસે દેહ-સુખનાં અનંત અનુભવો તુચ્છ. એક વખત સ્વાનુભૂતિમાં સ્થિર થઈ જવાય તો બસ, પછી બહાર નીકળવાનું નામ જ ન લઈએ. પછી આ દેહને ગમે તે થાય. કોઈ શીતળ ચંદનનો લેપ કરે તો પણ ભલે અને એક સાથે સેંકડો વીંછીઓ ડંખે તો પણ ભલે. અખંડ આત્માનુભૂતિમાં લીન થઈ ગયેલ આત્માને દેહના એ સુખ-દુઃખના અનુભવો તો તદ્દન નગણ્ય. એ તરફ લક્ષ્ય જાય જ નહીં. આત્માનુભવની મસ્તી જ કોઈ જુદી હોય. તેથી તેવા અનુભવી પુરુષો આપણને કહે છે કે દેહની વર્ગણને છોડો. આત્માને દેહમાં રહેવું તો પડશે પણ દેહની વર્ગણાં નહીં રાખે તો એ દેહમાં હોવા છતાં દેહથી પર થઈ પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત હશે. જ્યાં સુધી નાળિયેરની અંદર રહેલું ટોપરું કાચલીની સાથે વર્ગણથી જોડાયેલું છે ત્યાં સુધી પોતાના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વને પ્રગટ કરી શકતું નથી પણ કાચલીની સાથેની વર્ગણ તોડી નાખી, વર્ગણનો રસ સૂકવી નાખ્યો કે તે કાચલીની અંદર પેક હોય છતાં બહારના જગતને પોતાના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વનાં દર્શન કરાવી શકે. ગડગડિયું નાળિયેર હાથમાં લઈ ખખડાવો એટલે ગોટો અંદર અલગ છે તેની ખબર પડ્યા વિના ન રહે.

બસ આમ જ જે દેહની અંદર રહેવા છતાં જેણે દેહની વર્ગણ ત્યાગી દીધી છે તે પોતાના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વને અનુભવે છે. એ દશા જ દેહાતીત

દશા. પોતાના શુદ્ધ ચિદ્રૂપ ત્રિકાળી સ્વરૂપનો અખંડ અનુભવ વર્ત્યો જતો હોય. આત્માનો જ્ઞાયકભાવ માત્ર પોતાના સંવેદનમાં જ હોય. એવી દશા જેણે પ્રાપ્ત કરી તે જ જ્ઞાની. એવા જ્ઞાની પરમાત્મા શ્રી અરિહંત દેવના ચરણોમાં શ્રીમદ્ અગણિત વંદન કરે છે. પ્રથમ મંગલ આત્માના અંતરાત્મભાવને વંદન કરી કર્યું અને અંતિમ મંગલ પરમાત્મભાવને વંદન કરી કરે છે.

કેટલાં વંદન? શત નહીં, સહસ્ત્ર નહીં, લક્ષ નહીં, કોટી નહીં પણ અગણિત! પ્રભો! આપની વિભૂતિ અનંત, આપને વંદન અનંત! અનંત વંદન ક્યારે થાય? અંતરનો અહં સર્વથા ગળી ગયો હોય ત્યારે જ! શ્રીમદ્ જીનેશ્વરના ચરણોનું દાસત્વ સ્વીકારે છે અને ચરણમાં અગણિત વંદન કરે છે. વળી જિનેશ્વર પ્રત્યે કેટલું માન! કેટલો આદર! જિનેશ્વરની મહત્તા જેને હૈયે વસી છે તેનું હૈયું જ જિનના ચરણોમાં ઝૂકે, અન્યનું નહીં! શ્રીમદ્ જીને પોતાની શ્રદ્ધા-ભક્તિનું સમર્પણ જિનેશ્વરના ચરણોમાં કર્યું!

બસ આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર, જિનવરની ચરણ-વંદનાની સાથે-સાથે અહીં સમાપ્ત થાય છે. ચાર મહિના સુધી આ શાસ્ત્રોનું વિવેચન અહીં કર્યું. આ શાસ્ત્રના ભાવો અતિ ગંભીર છે, અત્યંત રહસ્યપૂર્ણ છે. જેમણે આ શાસ્ત્ર લખ્યું, તેઓની આત્માનુભૂતિથી નીકળેલા એક-એક શબ્દ અણમૂલ છે. મારા જેવા અલ્પજ્ઞાની, ઇચ્છસ્થ જીવ, આવા ગહન શાસ્ત્રનો ઉકેલ કરવા પ્રયાસ કરે, તેમાં ક્ષતિ થવાની સંભાવના છે. હું આ શાસ્ત્રના ભાવોને પૂર્ણ ન્યાય ન આપી શકું તે સહજ છે, અંતે તો આપણી બુદ્ધિની એક સીમા હોય છે. શાસ્ત્રોના ભાવો અસીમ હોય છે. એ અસીમનું વર્ણન સસીમ શું કરી શકે ? તેથી જ શાસ્ત્રોના અદ્ભુત ભાવોની અભિવ્યક્તિમાં ક્યાંય પણ ક્ષતિ થઈ હોય તો આજે શાસ્ત્ર-સમાપ્તિના પ્રસંગે શ્રી જિનેશ્વરના ચરણોમાં ક્ષમા ચાહું છું.

આજના આ પાવન દિવસે કેવો અદ્ભુત યોગાનુયોગ સર્જાયો છે કે, જેમણે રચેલા શાસ્ત્રોની આજે આપણે પૂર્ણાહુતિ કરીએ છીએ એ જ યુગપુરુષ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની આજે જન્મ-જયંતી છે. જેઓએ આ ધરા પર જન્મ ધારણ કરી જનમાનસ પર અનહદ ઉપકાર કર્યો. પોતે આત્મકાર્ય સાધી ગયા અને અન્ય માટે રાહ પ્રશસ્ત કરી ગયા. તેઓએ મહદ્ ઉપકાર તો એ કર્યો કે જિનેશ્વરના પ્રરૂપેલ તત્ત્વોને ભાષાકીય દૃષ્ટિએ સરળ કરી આપ્યા. સર્વસાધારણ માનવ પણ તેને સમજી શકે તેવા રૂપમાં - કાવ્ય, પત્ર કે સુભાષિતોના

રૂપમાં - આપણને આપ્યા. વળી ખરેખર જેના અંતરમાં મુમુક્ષુતા જાગી છે તેના માટે શ્રીમદ્જીનું સાહિત્ય અત્યંત ઉપકારી છે. કોઈ પણ પ્રકારના આગ્રહ વિના માત્ર તટસ્થ ભાવે શ્રીમદ્જીના સાહિત્યનું પરિશીલન કરનાર વ્યક્તિ રાગ-દ્વેષથી ઉપર ઊઠી શકે છે. આ કે તે મત સંપ્રદાયના અહંને છોડીને શાસ્ત્રોનું અવગાહન જીવ માટે ઉપકારી થઈ શકે છે. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર જેવું બીજું એક અનોખું કાવ્ય છે તેમનું ‘અપૂર્વ અવસર ગુણસ્થાન કમારોહ’, તે પણ આત્મવિકાસ ઈચ્છુક સાધક માટે પરમ ઉપકારી છે. સર્વ જીવોએ શ્રીમદ્જીનાં શાસ્ત્રોનું શ્રવણ-ચિંતન-મનન કરવું પરમાવશ્યક છે.

એક બીજી વાત. શ્રીમદ્જીના સાહિત્યમાં તો અનેક જગ્યાએ આપણે વાંચ્યું છે પણ મારો અનુભવ કહું. સન ૧૯૭૩ માં મુંબઈ-માટુંગા અમારું ચાતુર્માસ હતું, ત્યારે હું મારો શોધપ્રબંધ લખતી હતી. જેમાં શ્રીમદ્જીનું સાહિત્ય પણ હતું. શ્રીમદ્જી વિષે વધુ જાણવા હું તેમનાં પુત્રી જવલબા પાસે તેમના ઘરે ગઈ. વૃદ્ધ અને બીમાર શરીર, છતાં પ્રેમપૂર્વક આવકાર આપી, શાતા પૂછી. મેં શ્રીમદ્જીના અંગત જીવન વિષે કંઈક જાણવું છે તેમ કહ્યું ત્યારે તેઓ બહુ જ આનંદિત થયાં. પણ શ્રીમદ્જીની હયાતીમાં જબલબા બહુ નાનાં. તેથી શ્રીમદ્જીના જીવનને એ દૃષ્ટિથી જાણી શકવાની શક્તિ નહીં, એમ કહેતાં તેમણે કહ્યું કે માત્ર એક પ્રસંગ મને યાદ છે, કે તે વખતે હું આઠ-દસ વર્ષની હોઈશ. પિતાજી જમ્યા પછી બહારના વરંડામાં ફરતા હતા. હું ત્યાં જઈ ચડી અને મેં તેઓની આંખમાં આંસુ જોયાં. મને ન ગમ્યું. મેં આંસુનું કારણ પૂછ્યું: પણ હું બાળક, મને શું કહે? પછી હું અંદરના ઓરડામાંથી દાદીમાને બોલાવી લાવી, દાદીમાએ જોયું અને પૂછ્યું: ‘ભાઈ! તારી આંખમાં આંસુ? શું કારણ છે?’ અને પિતાજીએ જવાબ આપ્યો તે આજે પણ મને યાદ છે. તેઓએ કહ્યું: ‘મા! જૈનધર્મના ટુકડા થઈ ગયા છે. મત-પંથ-સંપ્રદાય કેટલા નીકળ્યા? સૌ પોતપોતાના સંપ્રદાયને સાચો માને છે અને અન્યને ખોટા સાબિત કરે છે! ધર્મના નામે આટલાં દ્વેષ-ઈર્ષ્યા વધ્યાં છે! ધર્મ વાડામાં બાંધવાની ચીજ નથી. ધર્મ તો સર્વવ્યાપક છે. ધર્મ સંપ્રદાયમાં નથી. આત્મામાં છે! આજ કદાગ્રહી જીવો આ નથી સમજતા તેનું મને દુ:ખ છે. તેનાં આંસુ આંખમાં આવે છે.’ જવલબાએ કહ્યું: મહાસતીજી! કદાચ આમાં શબ્દોનો ફેરફાર હશે, પણ ભાવ તો આ જ હતા.

બંધુઓ! આ શ્રીમદ્જીના સુપુત્રીના મુખે સાંભળેલી વાત. શ્રીમદ્જીના

આવા ઉત્તમ ભાવોનું સહુને લક્ષ્ય રહે. તેઓએ પત્રો વગેરેમાં ઠેર-ઠેર લખ્યું છે કે હું કોઈ ગચ્છમાં નથી, સંપ્રદાયમાં નથી, આત્મામાં છું. આપણે પણ એ જ ઈચ્છીએ કે આપણે કોઈ મત-પંથ-સંપ્રદાયમાં ન રહીએ પણ આત્મામાં જ રહીએ. શ્રીમદ્જીની ભાવનાને મૂર્તિમંત કરીએ.

આજે એવા જ બીજા મહાપુરુષની જન્મ-જયંતી છે. તે છે મહાપ્રાણા લોકાશ્રાહ. આજથી લગભગ ૫૦૦ વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા અને શાસ્ત્રોનું ગહન અવગાહન કરી સત્ય તત્ત્વનો સ્ફોટ કરી સમાજ સામે લાલબત્તી ધરી. સાધુસમાજ અને શ્રાવકસમાજમાં ઘર કરી ગયેલ શિથિલતાને મહાપ્રયત્ને દૂર કરી, એક નિર્દોષ સમાચારી આપી અને સ્થાનકવાસી પરંપરાની સ્થાપના કરી. લોકાશ્રાહે પણ સમાજ માટે મહાન ઉપકારી કાર્યો કર્યાં. આવા મહાપુરુષોને આજના દિવસે સ્મરણમાં લાવી તેમને હૃદયથી શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પિત કરીએ.

આજે ચાતુર્માસની પૂર્ણાહુતિના પાવન પ્રસંગે મારે તમારી પાસે મારી એક નાનકડી અપેક્ષા રાખવી છે. ચાતુર્માસ પ્રારંભના પ્રથમ દિવસે મેં તમારી સામે એ માંગ મૂકી હતી કે ભારતના ઋષિ-મુનિઓની પરંપરા અનુસાર મારે તમારી પાસેથી ગુરુદક્ષિણા જોઈએ છે. ચાર મહિના સુધી આવું રૂંદું આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર તમને પીરસ્યું તેના બદલામાં નહીં, પણ તેના ફળસ્વરૂપે તમારી પાસે એ જ માગીશ કે આપણો નિત્યનો મંત્ર રહ્યો છે : ‘હું આત્મા છું.’ નિત્ય વ્યાખ્યાન પછી ૧૦ મિનિટ આપણે ‘હું આત્મા છું’ નું ચિંતન કર્યું. તો તમારા સહુના અંત:કરણમાં એ લક્ષ્ય જાગ્રત થઈ જાય. તમારા અંત:કરણમાં જાગૃતિ રહ્યા કરે તથા રોમ-રોમમાં એ ધ્વનિ ગુંજતો રહે કે ‘હું...આત્મા.... છું....’ પ્રયાસ કરજો. પ્રયત્ન કરજો. માત્ર તમારી પાસે એટલું જ ઈચ્છું છું કે ‘હું...આત્મા....છું.’ ની અનુભૂતિ તમને થાય. જે પુરુષાર્થ કરે છે તે અવશ્ય સફળ થાય જ છે.

બસ, અંતમાં ‘હું...આત્મા....છું.’ ની તમારી અનુભૂતિ થવારૂપ ગુરુદક્ષિણા માગી મારું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરું છું.

પર્યુષણના પ્રવચનો

એક ચિનગારી

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના જેઓ કરી ગયા તે જ સિદ્ધિને પામી ગયા. આ આરાધના વિના સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ નથી. એવા સિદ્ધિના માર્ગનું આપણે પણ અનુસરણ કરવું છે, તે માર્ગ પર ચાલવું છે, અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવી છે. સિદ્ધિ માટે થતી સાધનાની અત્યંત પ્રબળતા આત્મા પર લાગેલ અનંત-અનંત કર્મોની નિર્જરા કરી આત્માને સર્વથા શુદ્ધ બનાવે છે.

આવી શુદ્ધિને અર્થે, આરાધના કરી શકીએ એ હેતુથી જ આપણા પૂર્વોચાર્યોએ લોકોત્તર પર્વોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. આજથી શરૂ થતું આ પર્વ, જેને આપણે પર્વાધિરાજ પર્યુષણ પર્વ કહીએ, તે લોકોત્તર પર્વ છે. કોઈ પણ પ્રકારની લૌકિક એષણોથી મુક્ત, ભૌતિક ઈચ્છાઓથી મુક્ત, સંસારિક કામનાઓથી મુક્ત, માત્ર આત્માની શુદ્ધિ અને પછી સિદ્ધિ આ એક જ ધ્યેયથી આ પર્વની આરાધના કરવાની છે.

આ દિવસોમાં આપણે, આપણા આસન્ન ઉપકારી શાસનપતિ, ત્રિલોક પૂજ્ય, ચરમ તીર્થંકર શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને યાદ કરીએ છીએ, જેઓ સ્વયં રત્નત્રયની આરાધના કરી સિદ્ધિને પામી ગયા અને આપણને એ અમૂલ્ય વારસો આપતા ગયા.

એ પ્રભુના મહાવીર રૂપને જ આપણે જાણીએ છીએ. પણ મહાવીર બનતા પહેલા તેઓને શું શું સહેવું પડ્યું? મહાવીર થવા માટે કેટલું મૂલ્ય ચૂકવવું પડ્યું, તે નથી જાણતા. જેને કંઈક બનવું છે તેને ઘણું ઘણું કરવું પડે છે. કષ્ટો વેઠવાં પડે છે. આ વિશ્વની વંદનીય વિભૂતિ એમ ને એમ નથી બની જવાતું. અરે! બંધુઓ! વ્યવહારિકતાનો વિચાર કરીએ તો પણ સંસારમાં જેને મહાન બનવું છે, કંઈક પ્રાપ્ત કરવું છે તેને પણ કેટલો પુરુષાર્થ કરવો પડે છે? ઘરમાં નકામાં થઈ બેઠા રહે, મોટી-મોટી વાતો કર્યા કરે તેથી

મોટા થવાતું નથી. એ જ રીતે અધ્યાત્મમાર્ગે કંઈક પ્રાપ્ત કરવા અંતર-પુરુષાર્થ કરવો જ પડે છે.

પ્રભુ મહાવીર, મહાવીર બન્યા તે પહેલાંના તેઓના રદ ભવોને જોઈશું તો ખ્યાલ આવશે કે તેઓ ક્યાં હતા અને ક્યાં પહોંચ્યા? ત્યાં પહોંચતાં વચમાં કેવા - કેવા માર્ગે કષ્ટો સહન કર્યા તે પછી જ પોતામાં પડેલ પરમાત્મદશાને પ્રગટ કરી શક્યા? બંધુઓ! જૈન પરંપરા કહે છે કે પ્રત્યેક આત્મામાં પરમાત્મા થવાની શક્તિ પડી છે. પુરુષાર્થ કરો તો તમે પણ પરમાત્મા બની શકો છો, અનંત સિદ્ધિની કોટીમાં બેસી શકો છો.

પરમાત્મદશાનું બીજ છે સમ્યગ્દર્શન. તમે જાણતા હશો કે આપણાં ઈતિહાસમાં, ચોવીશ તીર્થંકરોમાંના અમુક તીર્થંકરોના ભૂતકાળના ભવોની વાતો આવે છે. તેમાં પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવના તેર ભવ, બાવીસમા તીર્થંકર ભગવાન નેમીનાથના નવ ભવ, ત્રેવીસમા તીર્થંકર ભગવાન પાર્શ્વનાથના દશ ભવ અને ચોવીશમા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરના ૨૭ ભવો માનવામાં આવે છે. અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે જૈન પરંપરા કોઈપણ જીવનું અસ્તિત્વ અનાદિકાળથી માનવની સાથે તેના અનંત ભવોની ગણતરી કરે છે. કોઈ પણ જીવ આ વિશ્વમાં એવો નહીં હોય કે જેણે ૫-૧૦-૧૫ ભવ કર્યા હોય. પ્રત્યેક જીવે અનંત ભૂતકાળમાં અનંત ભવો કર્યા છે. તો પછી આ નવ, દસ આદિ ભવોની ગણતરી કઈ દૃષ્ટિએ ? ઉત્તર એ છે કે જે ભવમાં જીવ પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનને પામે છે તે ભવથી આત્મ-સાધનાનો પ્રારંભ થાય છે અને મોક્ષ પામે છે ત્યાં સાધનાની પૂર્ણાહુતિ થાય છે. આ પ્રારંભ અને પૂર્ણાહુતિ વચ્ચેના સમયગાળામાં એ જીવના જેટલા ભવ થાય, એટલા જ ભવ સાધનાની દૃષ્ટિએ મહત્વપૂર્ણ છે. તેથી એ ભવોની ગણતરી થાય છે.

ભગવાન મહાવીરે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું અને ચરમ અને પરમ આરાધના કરી મોક્ષ પધાર્યા, તે વચ્ચે તેઓના ૨૭ ભવો થયા છે તેથી ૨૭ ભવોની ગણતરી થાય છે.

પ્રભુ મહાવીર, મહાવીરના ભવથી પશ્ચાનુપૂર્વી એ, સત્તાવીશમા ભવમાં અર્થાત્ પ્રથમ ભવમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહની મૂકા નગરીમાં નયસાર નામના સુથાર હતા, ગામના મુખી હતા. સાથે સદ્ગુણ સંપન્ન અને સજ્જન

સદ્ગૃહસ્થ હતા. સંસારની જંજાળ અને સાંસારિક ભાવોથી ઘેરાયેલા હતા. બંધુઓ! આ પર્વના દિવસોમાં ભગવાન મહાવીરના ભૂતકાળના ભવોની વાતો તમારી સમક્ષ એટલા માટે કરવામાં આવે છે કે આપણે જાણી શકીએ કે અરિહંત-સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત કરનારનો આત્મા એકવાર આપણા જેવો જ હતો. આપણી જે આંતર-બાહ્ય દશા છે, જેવા-જેવા સારાબૂરા ભાવોથી આપણું અંતર ભર્યું છે એવી જ દશા, એવી જ અંતરની વૈભાવિક પરિણતિ એ આત્માને પણ વર્તતી હતી, પરન્તુ તેમને માર્ગ મળ્યો. માર્ગે ચાલવાનો પુરુષાર્થ કર્યો તો પામી ગયા. માર્ગ મળ્યો પછી તેને છોડ્યો નહીં.

આપણું શું થાય છે ? શું આપણને માર્ગ નથી મળ્યો? ભૂતકાળના ભવોની વાત જવા દઈએ તો પણ વર્તમાન વીતરાગનું શાસન મળ્યું, ઉચ્ચ કુળ મળ્યું છે. સંતોનો સમાગમ મળ્યો છે. માર્ગ તો આપણા હાથમાં પણ આવ્યો છે. પણ શું કર્યું આપણે? ચાલ્યા એ માર્ગે? અરે! એક ડગલું ભરીએ છીએ ને પાછા હઠી જઈએ છીએ. આ કોઈ સરળ માર્ગ નથી. માર્ગમાં કાંટા ને કાંકરા જ પથરાયેલા છે. સામે દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તો અનેક વિઘ્નો છે. ગભરાઈને એ માર્ગ છોડી દઈએ છીએ. પાછા ફરી જઈએ છીએ અને પરિણામે કશું પામતા નથી. આ આપણી નબળાઈ છે. બંધુઓ! મારી પ્યારી બહેનો! યાદ રાખજો. અહીં મળેલા આ વીતરાગના માર્ગને જો ખોઈ બેસશું તો ફરી-ફરી આ માર્ગ નહીં મળે. માટે જાગ્રત થઈએ, સાવધાન થઈ જઈએ, મળેલા માર્ગ પર ચાલવાનો પુરુષાર્થ કરીએ. નહીં તો ભટકતા જ રહીશું. વિટંબણાઓનો પાર નહીં આવે. જન્મ-મરણના ચક્રમાંથી મુક્ત નહીં થઈ શકીએ. માટે જ શ્રદ્ધા સહિત આ માર્ગનું અનુસરણ કરીએ.

માત્ર ગતાનુગતિક નહીં. પર્યુષણ આવ્યાં છે, આપણે જૈન છીએ, માટે જવું જોઈએ. અહીં આવીને કંઈક સાંભળી લીધું, થોડા તપ-ત્યાગ કરી લીધા અને મનને સમજાવીએ કે આપણે ધર્મ કરી લીધો. તો બંધુઓ! બહુ મોટા ભ્રમમાં છો. ભગવાને સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ, બે ધર્મ બતાવ્યા છે. શા માટે? હું ઘણીવાર આ બાબત કહું છું કે શ્રાવકોએ સમજવું જોઈએ કે તીર્થંકરો ચાર તીર્થની સ્થાપના કરે છે. ધર્મ માત્ર સાધુઓ માટે જ નથી બતાવ્યો પણ શ્રાવકો માટે પણ બતાવ્યો છે. પરન્તુ કેટલાક ગૃહસ્થીઓ એવું માનતા હોય છે કે ધર્મ તો માત્ર સાધુઓને માટે જ છે. ગૃહસ્થીને ધર્મ સાથે

કંઈ લેવા-દેવા નથી. અરે! શ્રાવકો તો કહેતા હોય છે મહારાજ! આ ધર્મનો ઠેકો તમને સોંપ્યો છે! તમે જ બંધુ કરો, અમારે જરૂર નથી!

નહીં બંધુઓ! એમ નથી. સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી પરમાત્માનો પ્રરૂપિત આ ધર્મ, તેમાં ભૂલ હોય નહીં. પ્રભુ જાણતા હતા કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલ ગૃહસ્થીનો પણ કોઈ ધર્મ છે. તમે જેમ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમની જવાબદારીઓ નિભાવો છો તેની સાથે તમારા આત્મા માટે પણ કંઈક ફરજ છે. ધર્મ એ શું છે? આત્મા પ્રત્યેની ફરજનું નામ જ ધર્મ છે. સહુને પોતપોતાનો આત્મધર્મ છે. બંધુઓ! તમે આત્મા છો તો તમારી કંઈક આત્મા પ્રત્યે પણ ફરજ છે. જો તમે જડ હોત તો તમને કંઈ કહેવાની જરૂર ન રહેત, પણ જડ નથી, તમે ચૈતન્ય છો. તેથી ધર્મને સમજવો પડશે, આચરવો પડશે, નહીં તો જડ-જગત જીવને ભટકાવ્યા કરશે. વિચારો તો ખરા કે તમારી રુચિ ક્યાં છે? માત્ર જડ જગતના વિલાસમાં જ કે અન્ય કોઈ સ્થળે? હું તમને પૂછું છું કે જડ સાથે તો બહુ ખેલ્યા, પણ ચૈતન્ય જગતમાં ક્યારેય ઊંડા ઊતર્યા છો? આપણે સહુ ભાગ્યશાળી છીએ કે આપણા ચૈતન્ય આત્માના દર્શન કરાવે એવો સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મ આ પંચમકાળમાં પામ્યા છીએ. આ મળેલા અવસરને ગુમાવી નથી દેવો. માટે જ આ ધર્મનું શરણ લેવું છે. અને તેથી જ આ પર્વના પવિત્ર દિવસોમાં ભગવાન મહાવીરને યાદ કરી તેમના જીવનને જાણીને આપણામાં પરિવર્તનનો પ્રયાસ કરીએ.

ભગવાનના પ્રથમ ભવ નયસાર સુથારની આપણે વાત કરી રહ્યા હતા. તેઓ સજ્જન સદ્ગૃહસ્થ હતા. તેઓના નામ આગળ એક માર્મિક વિશેષણ લાગેલું છે. સજ્જન. સત્ + જન = સજ્જન. જન અર્થાત્ માનવ તો ઘણાં છે, ઘણાં હોય પણ જેણે પોતાનાં સત્ને જાગ્રત કર્યું છે અથવા સત્ને પામવાના પ્રયત્નમાં છે તે સજ્જન. બંધુઓ! આપણને સજ્જન કહેવડાવવું તો ગમે છે પણ આપણા સતનું આપણને ભાન નથી. હું અર્થાત્ આત્મા સત્ છે તે સતની અનુભૂતિનો પ્રયાસ કરનાર, તે સતનો સાક્ષાત્ કરનાર સજ્જન. હા, તો નયસાર સજ્જન હતા.

એ નગરીના રાજાને મહેલ બનાવવા માટે ઊંચી જાતના કાષ્ટની જરૂર હતી અને તે ઓર્ડર નયસારને આપ્યો હતો. તેથી એક વખત નયસાર પોતાના હાથ નીચે કામ કરતા ૫૦૦ માણસોને લઈ દૂર જંગલમાં લાકડું

પરખવા, લેવા ગયો છે. એ લાકડાનો કુશળ પારખુ છે. મોટા રસાલા સાથે જંગલમાં પડાવ નાખ્યો અને સાથે રહેલા બધા જ માણસો માટે ભોજન બન્યું. સહુ પોતપોતાનું કામ કરી રહ્યા છે. બપોરના જમવાનો સમય થતાં નયસારે સર્વ નોકરોને - કે જેને એ કાળમાં કૌટુંબિક પુરુષ કહેતાં હતાં- બોલાવ્યા અને જમવા બેસવા કહે છે. બધાં જ જમી લે પછી પોતે જમે. નોકરો પ્રત્યે હૃદયમાં સમાન બંધુત્વની ભાવના છે. એ સમજે છે કે હું કંઈ કમાઉં છું તો મારા નોકરોના પુરુષાર્થને આભારી છે. એકલો માણસ કંઈ કરી શક્તો નથી. ગમે તેટલું બુદ્ધિબળ કે પુણ્યબળ હોય છતાં અન્યની સહાય વિના માણસ આગળ આવી શક્તો નથી.

બંધુઓ! તમે શું માનો છો? તમારી પહેલાં તમારો નોકર જમી શકે ખરો? નોકર એટલે તો નાચીજ માણસ! તમારો પગારદાર માણસ. અને વળી એવું માન-સન્માન શું? તમે શું કહો છો? આ જ ને! મેં કહ્યું એમ જ ને! તમે કહેશો, અમે ભાગ્યશાળી છીએ. અમારું પુણ્ય તપે છે એટલે લાખો-કરોડો કમાઈએ છીએ. પણ હું પૂછું કે જ્યારે તમારી ફેક્ટરીના મજૂરો Strick પર જાય છે ત્યારે શું શાય છે? કેટલું નુકસાન વેઠવું પડે છે! ભલેને મજૂરો Strick પર હોય, તમે ફેક્ટરીમાં ઉત્પાદન કરી લો ને! નથી થતું. એટલે જ સમજવું જરૂરી છે કે મારા નોકરોના સહયોગથી જ હું કમાઉં છું. મારા એકલાનું તો ગજું જ નથી. માટે અભિમાન રાખવા જેવું નથી.

નયસાર સમજે છે, નોકર પ્રત્યે પ્રીતિનો ભાવ છે તેથી પહેલાં બધા જ માણસોને પીરસવાનું કહે છે. અને સાથે-સાથે તેને એક નિયમ હતો કે પહેલાં કોઈ અતિથિને જમાડીને પછી જ જમવું. તેથી અતિથિ મળે તો સારું એવી ભાવના ભાવે છે. જો કે મનમાં સંદેહ છે કે આવા ઘોર જંગલમાં અતિથિ ક્યાં મળે? છતાં તેના અંતરમાં રહેલ અતિથિ દેવો ભવ: ની ભાવના રાહ જોવડાવે છે. તે પાસેના એક વૃક્ષ પર ચડી ગયો અને દૂર-દૂર નજર નાખી કે આસપાસ કોઈ સંત-સંન્યાસી-ત્યાગી-મહાત્મા દેખાય તો તેઓને બોલાવી પહેલાં ભોજન કરાવું. પછી જ હું જમું. બંધુઓ! નયસારની ભવિતવ્યતા જાગ્રત થવાની હતી, સમય પાકી ગયો હતો. તેના અંદરનું ઉપાદાન તૈયાર થઈ ચૂક્યું હતું. તેથી જ વૃક્ષ પરથી દૂર-સુ-દૂર એક નિર્ઝંથ મુનિને આ બાજુ આવતા જોયા. જેવા જોયા કે વૃક્ષ પરથી ઊતરી એ દિશામાં

દોડ્યો. મુનિ પાસે પહોંચી ગયો, ચરણોમાં પડી ગયો. અંતર આનંદના અતિરેકથી ગદ્ગદિત થઈ ગયું છે. મહાન ભાગ્યે આ અઘોર અટવીમાં સંતનાં દર્શન થયાં.

તે પૂછવા લાગ્યો: “પ્રભુ! આવા ભયંકર તાપમાં આપ એકલા અહીં?”

મુનિ કહે છે, ભાઈ! એકલો નથી. સાધુનો સમુદાય સાથે હતો, પણ થોડો પાછળ રહી ગયો અને રસ્તો ભૂલી ગયો. ક્યારનો આ વનમાં આમથી તેમ ભટકું છું, રસ્તો મળતો નથી.

“ભગવંત! આપ મારી સાથે પધારો! જોકે આપને ઘણું કષ્ટ થયું હશે. છતાં મારાં તો સૌભાગ્ય કે આ સમયે મને આપનાં દર્શન થયાં. આપ પધારો. મારી સાથે પાંચસો માણસનો કાફલો છે. ભોજન તૈયાર છે. મને આપની સેવાનો લાભ લેવા દો. પહેલાં આપ ભોજન કરો, પછી વિશ્રાંતિ કરો, તે બાદ હું આપને જે ગામ જવું છે તેનો રસ્તો બતાવી જઈશ.”

બંધુઓ! આવનાર સંત જૈન મુનિ છે. નયસાર નિર્ગ્રંથ મુનિના આચાર-વિચારથી અજાણ છે. છતાં અંતરમાં ભક્તિ-ભાવ ભર્યો છે. તેની ભક્તિ તેને બધો જ વિવેક શીખવાડે છે અને અત્યંત શુદ્ધ ભાવે, મુનિને હૃદયના ઉલ્લસિત ભાવે આહાર વહોરાવે છે. ચિત્ત-વિત્ત અને પાત્ર ત્રણેય યોગ્ય છે. નયસારનો આત્મા આહાર વહોરાવી અનેક કર્મોની નિર્જરા કરવાની સાથે પુણ્યના થોકનાં થોક ઉપાર્જન કરી લે છે. મુનિ આહાર વહોરી થોડે દૂર એક વૃક્ષ નીચે નિર્દોષ સ્થાન જોઈ, કાયોત્સર્ગ કરી, ગૌચરીના દોષ ટાળી વિધિવત્ આહાર કરી લે છે અને થોડો સમય વિશ્રાન્તિ લીધા બાદ નયસાર મુનિને માર્ગ બતાવવા મુનિની સાથે ચાલે છે.

બંધુઓ! અહીં પણ એક વાત માર્ક કરવા જેવી છે, નયસાર શ્રીમંત ગૃહસ્થ હતો. તેની પાસે અનેક માણસો હતાં. મુનિને માર્ગ બતાવવા તે માણસોને મોકલી શક્તો હતો. પણ ના, એના અંતરમાં રહેલ મુનિ પ્રત્યેનું બહુમાન પોતાને જ જવા પ્રેરે છે. તે સમજે છે કે હું ગમે તેવો ધનવાન શ્રેષ્ઠ હોઉં પણ ત્યાગીના ચરણનો તો દાસ જ છું. સંતથી હું કદી મોટો થઈ શકું જ નહીં. તેનામાં રહેલ આ સહજ નમ્રતાએ - લઘુતાએ મુનિને માર્ગ બતાવવાનું, જંગલમાં ભૂલેલા મુનિને રાહ ચડાવવાનું પુણ્ય ઉપાર્જન કરી લીધું.

તો બંધુઓ! એ મુનિ સાથે ચાલ્યો. મુનિ વિચારે છે કે આ ગૃહસ્થે મને દ્રવ્યરાહ બતાવ્યો તો સાધુ તરીકે મારું કર્તવ્ય છે કે હું એને ભાવમાર્ગ બતાવું અને મુનિએ જડના સંયોગથી ભાન ભૂલેલા આત્માનું વાસ્તવિક ચિત્ર નયસાર પાસે રજૂ કર્યું. કર્મસત્તા પાસે હારી બેઠેલો માનવ આત્માનું કેટલું અધ:પતન કરે છે અને એ કર્મો તેને ક્યાં-ક્યાં ભટકાવે છે વગેરે ભાવો મુનિએ નયસારને સમજાવ્યા. મુનિને આહારદાન કરતી વખતે અંતરમાં પ્રગટેલ ઉલ્લસિત ભાવોએ નયસારના આત્મામાં ભૂમિકા તો ઊભી કરી જ દીધી હતી. બસ થોડી જ ચિનગારીની જરૂર હતી. મુનિના ઉપદેશે તેને અંતર તરફ વાળ્યો અને આત્મામાં સમ્યગ્દર્શનની જ્યોત પ્રગટી ચૂકી. મુનિ દ્રવ્યમાર્ગે ચડી ગયા અને નયસાર ભાવમાર્ગે.

સંતના સમાગમ વિના કોઈ પણ આત્મા સાધનામાર્ગે ચડી શકતો નથી. તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં ઉમાસ્વાતિજીએ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાનાં કારણ બતાવતાં કહ્યું છે:

તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે બે પ્રકારે થાય છે. એક નિસર્ગથી અને બીજું અધિગમથી. નિસર્ગ અર્થાત્ કોઈના પણ નિમિત્ત વિના. અધિગમ અર્થાત્ કોઈના નિમિત્તથી.

તેમાં પ્રથમ જે જીવ એકવાર સમ્યગ્દર્શન પામ્યો હોય પણ મોહનીયના ઉદયે તે સમ્યગ્દર્શનથી જીવ પતિત થઈ જાય. અને ફરી એ જ ભવમાં સમ્યગ્દર્શન થાય ત્યારે તેને કોઈનાય નિમિત્તની જરૂર નથી. સ્વયં જ પ્રગટે, પણ જે જીવને અનંત ભૂતકાળમાં ક્યારેય સમ્યગ્દર્શન ન થયું હોય તેને પ્રથમ સમકિતના પ્રાગટ્યમાં કોઈ નિમિત્ત હોય જ. પછી એ તીર્થંકર પરમાત્મા હોય, સામાન્ય કેવળી ભગવંત હોય, પૂર્વધારી મહાત્મા હોય, નિર્ગ્રંથ સંત હોય. આમ બે પ્રકારે સમ્યગ્દર્શન થાય છે.

નયસારનો આત્મા અનાદિકાળથી સમ્યક્ત્વવિહોણો હતો. પરંતુ તે માર્ગાનુસારી બની ચૂક્યો હતો. સમ્યક્ત્વ પામવાની ભૂમિકારૂપ આ યોગ્યતા તેનામાં હતી. કોઈ પણ જીવ સમ્યક્ત્વ ત્યારે જ પામી શકે કે જ્યારે તેની વ્યવહારશુદ્ધિ થઈ હોય. નયસારનું જીવન સદાચારી અને વિશુદ્ધ વ્યવહારી હતું. તેથી જ મુનિનું નિમિત્ત મળ્યું અને પોતાનું ઉપાદાન તૈયાર હતું તેથી

સૂતેલી ચેતનાને જાગ્રત કરી લીધી અને અહીં જ તેનો મોક્ષ નિશ્ચિત થઈ ચૂક્યો. જૈન પરંપરાની સાધના કહે છે કે એકવાર જેને સમ્યગ્દર્શન થઈ ગયું તેનું ભવ-ભ્રમણા હવે સીમિત થઈ ગયું, મોક્ષ નિશ્ચિત થઈ ગયો. જો આ સમ્યગ્દર્શન ટકી શકે તો ત્રીજે ભવે મોક્ષ થાય. નહીં તો પંદરમે ભવે અને અંતે અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનમાં તો મોક્ષ થઈ જ જાય. નયસારના આત્મામાં પડેલા મહાવીરના બીજનું આરોપણ અહીં થઈ ગયું.

બંધુઓ! તમને કદી એમ નથી થતું કે આપણે પણ જ્યારે આ ભવમાં બધાં જ પ્રકારની અનુકૂળતા પામ્યા છીએ, જિનેશ્વરનું શાસન મળ્યું છે તો આપણા અંતઃકરણમાં બીજારોપણ કરી લઈએ. નયસાર જૈન ન હતો. છતાં બીજ વાવી દીધું એને સમકિતની સમજણ ન હતી. નામ પણ નો' તું સાંભળ્યું છતાં તે પ્રાપ્ત કર્યું ને આજે આપણે સમકિતનું સ્વરૂપ જાણીએ - વાંચીએ-સમજીએ છીએ, વર્ષો સુધી તે વિષયના ગ્રન્થોને છણી નાંખીએ છતાં પ્રાપ્ત ન કરી શકીએ? હવે તે માટે ગમે તેટલો પુરુષાર્થ કરવો પડે પણ આ ભવમાં કરવો જ છે. સમ્યગ્દર્શન લઈને જ જંપીશ. એવો નિર્ણય અંતરમાં કરી, લાગી જાવ પુરુષાર્થમાં, પછી જુઓ સફળ થાવ છો કે નહિ? તમારા સંસારમાં તો આટલાં વર્ષોથી મહેનત કરતા જ આવ્યા છો અને હજુ કરી રહ્યા છો, એમ નથી લાગતું કે હવે સમય આવી ગયો છે, 'હું' ની શોધ કરવાનો! 'હું' ને અનુભવવાનો!

પૂછો તમારા અંતરને, 'હું' કોણ અને એ ઉત્તર આપશે. કોઈ કહેશે ઘણા સમયથી પૂછીએ છીએ પણ અંતરથી જવાબ નથી આવતો. અરે! કેમ ન આવે! પુરુષાર્થમાં ખામી હશે. ગાઢ નિદ્રામાં સૂતેલા માણસને ઢંઢોળીને જગાડીએ છીએ તો જવાબ આપે છે તો આપણો આત્મા પ્રગાઢ મોહની અવસ્થામાં બેભાન પડ્યો છે છતાં જો તેને જગાડવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ થશે તો એ જરૂર જાગીને જવાબ આપશે.

પર્યુષણ જેવા દિવસોમાં તમારા જેવા જૈનોના અંતરમાં ઉલ્લાસ જાગે છે. અહીં આવો છો. તપ-ત્યાગ-વ્રત-નિયમ કરો છો. બહુ સારું છે. અંતરમાં પડેલી આસક્તિઓનાં મૂળને છેદવાં એ બહુ જરૂરી છે, કર્તવ્ય છે, પણ હું તો ઈચ્છું કે તપ-ત્યાગની સાથે સાથે પોતામાં જ ઊંડા ઊતરતાં શીખો, પોતે-પોતાની સાથે જ વાર્તાલાપ કરતાં શીખો. 'હું' ને જગાડવાનો પ્રયાસ

કરો. જે ખરેખર ભાવપૂર્વક પ્રયાસ કરે તેનો પુરુષાર્થ વિફળ જતો નથી. બંધુઓ! બહેનો! જેમ તમારા વ્યાવહારિક ક્ષેત્રે પણ આ મૂળભૂત ફરજ છે. સ્વયં-સ્વયંને શોધે, સ્વયં-સ્વયંને જાણો, સ્વયં-સ્વયંને માણો. બસ એના માટે વારંવાર પૂછ્યા કરો, હું કોણ? હું કોણ?

નયસારને માત્ર એક જ સંતનો સમાગમ થયો અને તેણે સ્વને ઓળખી લીધો, સતને પ્રગટાવી દીધું, તો આપણે પણ આ પુરુષાર્થ કરીએ.

આજના દિવસે એક વાત કહેવી છે તે એ કે આપણે ત્યાં પર્યુષણ પર્વના આઠ દિવસોનું નિર્માણ કર્યું છે પણ ખરું મહત્ત્વ તો છેલ્લા દિવસનું એટલે કે સંવત્સરીનું છે. સંવત્સરીને સાર્થક કરવા પહેલાંના સાત દિવસ સુધી તૈયારી કરવાની હોય છે. જેમ તમારે ત્યાં લગ્ન વિગેરે કોઈ પ્રસંગ આવવાનો હોય, તો માત્ર થોડા કલાક માટે જ, પણ તેની તૈયારી કેટલી સમય અગાઉથી કરો છો! આજે તૈયારી કરી ને આવતી કાલે પ્રસંગ પતી જાય એમ બનતું નથી. તો આ સંવત્સરી એ આત્માના સર્વ કલુષોને ધોવાનું મહાપર્વ છે. તે માટે સાત દિવસ તૈયારી કરવાની છે. તેમાં ખાસ કરીને આખા વર્ષમાં કંઈ ન કરનારો એક સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરતો હોય છે. તો એ પ્રતિક્રમણ એવું થવું જોઈએ કે જેથી ખરેખર આત્મા પાપથી પાછો ફરી કર્મભારથી હળવો થઈ જાય.

બંધુઓ! જો ખરેખર પાપથી હળવા થવું હોય તો પ્રતિક્રમણને સમજવું જરૂરી છે. પ્રતિક્રમણ એ શું છે? વાસ્તવમાં તમારા રોજિંદા જીવનમાં થતી ભૂલોનું પ્રાયશ્ચિત. માનવમાત્ર ભૂલને પાત્ર છે. માનવ રોજ ભૂલો કરતો જ હોય છે. પણ તેને એ યાદ રહેતી નથી. યાદ રહે છે તો તેને ભૂલ તરીકે સ્વીકારવા તૈયાર નથી. અને કદાચ જો એ એકરાર થઈ જાય તો ભૂલને દૂર કરવાનો માર્ગ એ જાણતો નથી. આપણા પ્રતિક્રમણમાં આ જ બતાવવામાં આવ્યું છે. રોજ રોજ જીવનની પ્રવૃત્તિમાં કેવી-કેવી ભૂલો થવાની સંભાવના છે! તે એક-એક ભૂલો અતિચારો દ્વારા બતાવવામાં આવી છે. તે ભૂલોને પ્રતિક્રમણના શરૂઆતના ૯૯ અતિચારોમાં યાદ કરવાની છે. અને તે પછી તેમાંથી જેટલી ભૂલો થઈ હોય તે કરવા જેવી નો'તી એમ સમજી તેનો પશ્ચાત્તાપ કરી નિર્મળ થવાનું છે.

આ પ્રક્રિયા છે પ્રતિક્રમણની. અને એ સર્વ જીવો માટે આવશ્યક છે.

તેથી જ તમારામાંથી જેને પ્રતિક્રમણ આવડતું હોય, ન આવડતું હોય તે બધા જ આ સાત દિવસમાં એ તૈયારી કરી લે. રોજ થોડીવાર પ્રતિક્રમણના પુસ્તકમાંથી અર્થો વાંચી લે. સાત દિવસ સુધી વાંચશો તો જરૂર યાદ રહી જશે. અને આઠમે દિવસે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરશો ત્યારે પ્રતિક્રમણ સાંભળતાં એના અર્થનો ખ્યાલ આવતો જશે અને તેનો પશ્ચાતાપ જાગશે તો જરૂર પાપ ધોવાઈ જશે. હૃદયની શુદ્ધિ થશે. તમને આત્મ-સંતોષ થશે કે દર વર્ષે માત્ર પ્રતિક્રમણ કરવા ખાતર જ કરતા હતા. એક બોલે ને સહુ સાંભળે પણ અંતરને કાંઈ સ્પર્શતું ન હતું. તે આ રીતે કરવાથી સ્પર્શી જશે. આત્મા હળવો થયો છે તેનો અનુભવ થશે. તો તમને ખાસ કહું છું તે મારી આટલી વાત માનજો ને સાત દિવસ સુધી તૈયારી જરૂર કરજો.

નયસારે સમ્યગ્દર્શન પામ્યા પછીનું જીવન અતિ ઉચ્ચ ભાવનામાં અંતરની પ્રસન્નતાપૂર્વક, આરાધક ભાવોમાં વિતાવ્યું. આ ભાવોનાં ફળસ્વરૂપ અનંત-અનંત કર્મોની નિર્જરા કરી આત્મા હળુકર્મી બન્યો. સાથે-સાથે પુણ્ય પણ થોકબંધ ઉપાર્જન કર્યા જેના ફળસ્વરૂપ મનુષ્યનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી પ્રથમ દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો.

આમ નયસારે જે રીતે આત્મ-સાક્ષાત્કાર કર્યો એમ આપણે પણ કરવો છે. આપણું ચરમ અને પરમ ધ્યેય પણ એ જ છે. એ માટે જ ધર્મ કરીએ છીએ, સત્સંગ કરીએ છીએ, સત્શ્રવણ કરીએ છીએ. આપણે પણ આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરી લઈએ. આ પર્વાધિરાજમાં આપણને એવું કોઈ નિમિત્ત મળી જાય કે જે નિમિત્તે આપણે સ્વયંને ઓળખીએ, સ્વયંને માણીએ. આપણી ભવ-પરંપરાનું ચક્ર છેદાઈ જાય જેથી આપણાં પર્યુષણ સાર્થક થઈ જાય.

હવે નયસારનો આત્મા આરાધક ભાવોમાં મૃત્યુ પામી પ્રથમ દેવલોકમાં ગયો છે. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ક્યાં જશે? ત્યાં તેની આરાધના કેમ પ્રગતિ કરશે તે અવસરે -

૩

વિકસતી ક્ષિતિજો

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના આત્મ-સાક્ષાત્કાર થયા પછી જ થાય છે. જીવ પોતાના પુરુષાર્થથી અનાદિકાળના અંધકારને ભેદી પ્રકાશના દર્શન કરી લે તો એ પ્રકાશમાં પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું તેને ભાન થાય. અનાદિકાળથી રખડવાનું કારણ પણ એ જ છે કે જીવને પ્રકાશ લાઘ્યો જ નથી. એકવાર પ્રકાશને પામ્યા પછી કદાચ જીવ ફરી અંધકારમાં ચાલ્યો જાય. છતાં જીવે અનુભવેલી પ્રકાશની ઝલક ફરી-ફરી એવો પુરુષાર્થ કરવા પ્રેરે છે, કે અંધકારને ઉલેચી દેદીપ્યમાન આત્મજ્યોતિને પામી આત્મા તેમાં સ્થિર થઈ જાય છે. પછી તો એ જ્યોતિના સહારે આત્મ-આરાધના વેગવતી બને છે. લક્ષ્ય દૂર રહેતું નથી. આત્મામાં પડેલ યોગ્યતા પૂર્ણપણે ખીલી ઊઠે છે.

ગઈ કાલે આપણે શાસનપતિ પ્રભુ મહાવીરના ભૂતકાળના પ્રથમ ભવનું અવલોકન કર્યું, જેમાં એ આત્માએ મોહનીયની પ્રબળતા પર પ્રથમ વાર જ કુઠારાઘાત કર્યો, દર્શન મોહનીયની સાથે-સાથે ચારિત્ર મોહનીય પણ પાતળુ પડ્યું. સમ્યગ્દર્શન રૂપ પ્રકાશ તેમના આત્મામાં ફેલાઈ રહ્યો. પરિણામે શેષ-જીવન અત્યંત ઉજ્જવલ અને આદર્શરૂપ વ્યતીત થયું. અંતરમાં પડેલ પાપવૃત્તિ ઊતરી ગઈ. તેથી જાણી-બૂઝીને-સમજીને પાપ કરવાના ભાવ હતા તે ભાવો નષ્ટ થઈ ગયા. પાપ થયા પણ કરાય નહીં, એટલે કે અનિવાર્ય ફરજોને બજાવતાં પાપ થઈ જાય પણ રસપૂર્વક સ્વાર્થવશ પાપ કરવાની વૃત્તિ તો ન જ રહી. પરિણામે પુણ્યના થોક ઉપાર્જન થતાં દેવલોકના આયુષ્યની સાથે-સાથે, મોહનીયની મંદતાએ સમ્યગ્દર્શનની ભાવપરિણતિને એવી ને એવી જાળવી રાખી. સ્વર્ગના ભવમાં સમ્યક્ત્વ સાથે લઈને ગયેલો એ આત્મા, સ્વર્ગનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી આ અવસર્પિણી કાળમાં પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ભરત ચકવર્તીને ત્યાં

પુત્રરૂપે જન્મ્યા.

વિચારો બંધુઓ! કેટલાં પ્રબળ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યા હશે એ આત્માએ કે દેવલોકનું લાંબું આયુષ્ય ભોગવ્યું છતાં પુણ્યો ખૂટ્યાં નથી અને તેથી જ કેવા ઉત્તમ કુળમાં, કેવા ઉત્તમ અને આદર્શ પિતાને ત્યાં જન્મ મળ્યો! તીર્થંકર જેના દાદા અને ચક્રવર્તી જેના પિતા, એટલું જ નહીં પણ જેનો આખોયે પરિવાર મોક્ષગામી તેવા પ્ર-દાદી માતા મારુદેવાના કુળમાં એ આવ્યો. ઊંચા આદર્શ પરિવારમાં જન્મ થવો એ કોઈ જેવી તેવી વાત નથી. પ્રબળ પુણ્યોદયે જ આવું કુળ મળે છે. આ કુળનો જ્યારે વિચાર કરું છું તો હૃદય ગદ્ગદ થઈ જાય છે. કેવું હશે એ કુળ? જેના પરિવારમાં બધાય મોક્ષે જનારાં જ ભેગાં થયાં હતાં! માતા મારુદેવા આ વિષય પર ગર્વ કરે તો ગર્વ કરી શકે! એને કદી એમ નહીં થયું હોય કે મારું કુટુંબ તો જુઓ! બધાં જ મોક્ષગામી! ખરેખર! ગર્વ કરી શકાય એવી પ્રાપ્તિ તો મારુદેવાને જ થઈ હતી.

બંધુઓ! તમારા સંતાનો બે-ચાર-કે પાંચ ગ્રેજ્યુએટ હોય તોય તમે અભિમાનથી ફૂલ્યા નથી સમાતા અને બધે જ કહેતા ફરો છો. મને યાદ છે, મુંબઈમાં એક માજી અમારી પાસે દર્શન કરવા અવાર-નવાર આવતાં અને જ્યારે આવે ત્યારે પૂછ્યા વગર ન રહે! “મહાસતીજી! મને ઓળખી! હું ડોક્ટરની મા! મારો એક દીકરો ડોક્ટર છે, બીજો વકીલ છે, ત્રીજો ઈજનેર છે ને ચોથો મોટો વેપારી છે.” અને એ માજી ગર્વથી ભરાઈ ઊઠે! અરે તમારો દીકરો ધંધામાં મોટો ખેલાડી નીકળ્યો અને ખૂબ કમાયો. લખપતિ-કરોડપતિ થઈ ગયો તો પછી તમે નીચે ધરતી પર પગ મૂકો ખરા? નહીં ને? પણ યાદ રાખજો, એ તો પુદ્ગલોનો ખેલ છે. આજ છે ને કાલે નહીં હોય, તેમાં ફુલાવા જેવું છે શું?

જ્યારે મારુદેવાના પરિવારમાં બે-ચાર નહીં પણ અનેક ચરમશરીરી. ઋષભદેવ તીર્થંકર થયા, ભરત ચક્રવર્તી હોવા છતાં ઘરમાં બેઠા કેવળજ્ઞાન પામ્યા. બાહુબલીએ અજોડ સાધના કરી નિર્વાણ લીધું. અને ઋષભદેવના બીજા ૯૮ પુત્રો, બ્રાહ્મી-સુંદરી અને બીજા અનેક મોક્ષે પધાર્યા. આ બધા પર ગર્વ કરવાનો તેના કુળની કોઈપણ વ્યક્તિને અધિકાર હતો પણ કોઈએ ગર્વ કર્યો નહીં.

પૌદ્ગલિક ચીજોની પ્રાપ્તિના કારણે ગર્વ કરનાર વ્યક્તિ ખરેખર નિર્બુદ્ધિ છે. એવો ગર્વ કરીને એ પોતાની બુદ્ધિનું પ્રદર્શન જ કરે છે. કારણ જે ચીજ નાશવંત છે, ક્ષણિક છે, આ વિરાટ વિશ્વમાં પડેલ અનંત સમૃદ્ધિની સામે તમે મેળવેલ ઉપલબ્ધિ નહીંવત્ છે. તેનાં પર ગર્વ શાનો ? વિચારો, તમે મેળવીને શું મેળવ્યું? કદી વિચાર્યું છે? મેળવ્યું વધારે કે ગુમાવ્યું વધારે? શ્રીમદ્જી કહે છે -

લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શું વધ્યું તે તો કહો!
શું કુટુંબ કે પરિવારથી, વધવાપણું એ નય ગ્રહો;
વધવાપણું સંસારનું, નરદેહને હારી જવો,
એનો વિચાર નહીં અહોહો! એક પળ તમને હવો!!!

સંસારિક ઉપલબ્ધિઓ માત્ર, મનુષ્યભવને હારી જવા રૂપ છે, અને પરિણામે જે વધ્યું તે કષાયો! માત્ર અહં! કે જે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે માત્ર પતનનું જ કારણ છે. તે ગર્વનું કારણ નહીં પણ અફસોસનું કારણ છે.

હા, તો ભગવાન મહાવીરનો આત્મા આવા ઉત્તમ કુળમાં પુત્રરૂપે જન્મ્યો. જ્યાં તેનું નામ મરિચિકુમાર રાખવામાં આવ્યું. આ આત્મા અહીં આવ્યો છે તો પ્રબળ પુણ્યના કારણે પણ એને પુણ્ય ભોગવવાં નથી. કારણ આત્મામાં પડેલ સંસારભાવની ઉદાસીનતા કે જે સમ્યગ્દર્શન રૂપ પ્રગટ થયેલ છે તે સ્વર્ગમાં પણ સાથે હતી અને અહીં પણ સાથે લઈને આવ્યો છે. આધ્યાત્મિક ઉપલબ્ધિઓ જીવ સાથે લઈને જાય છે. અને તેના ફળસ્વરૂપે એ-એ ગતિમાં મળેલાં સુખ-દુઃખને પચાવી શકે છે. મરિચિ સમ્યગ્દર્શન સાથે લઈને આવ્યો છે તેથી તેને મળેલી અમાપ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ પણ લોભાવી શકતી નથી. અને કોઈ જાતની ત્રુટી ન હતી. જેનો બાપ ચક્રવર્તી તેને ભોગ-ઉપભોગના સાધનોની અલ્પતા ક્યાંથી હોય! ભોગોમાં ગળાડૂબ રહેવા માગે તો પણ સહજરૂપે બધું જ મળે. છતાં ભોગ-વિલાસમાં એનું મન રમતું નથી. મરિચિના ભાવોમાં સહજ રૂપે જ વિરક્ત દશા ઝળકી રહે છે. યુવાનીના આંગણે પગ મૂક્યાં છતાં તેની નિર્લેપતા એવી ને એવી જ જળવાઈ રહી છે. તેથી જ ભગવાન ઋષભદેવે દીક્ષા લીધી તે પછી સેંકડો-હજારો નર-નારીઓ તેમના માર્ગે ચાલવા, તેઓનાં જ ચરણમાં સર્વસ્વ છોડી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા માંડ્યા, તેમાં મરિચિકુમારે પણ સર્વત્યાગી બની

પ્રભુનાં ચરણનું શરણ ગ્રહણ કરી લીધું. પ્રભુનાં ચરણમાં રહી સંયમની સાધના સાથે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરવા માંડ્યા. ૧૧ અંગોનું જ્ઞાન બહુ જ અલ્પ સમયમાં પ્રાપ્ત કરી લીધું. શ્રદ્ધા અને ચારિત્રના ભાવોમાં એ રમી રહ્યા છે.

એકવાર સાધુના નિયમો પ્રમાણે ગૌચરી માટે ગયા છે. ગરમીના દિવસો છે. સખત તાપ છે, સૂર્ય આગ વરસાવી રહ્યો છે. મુનિ મરિચિ ખુલ્લે પગે, ઉઘાડે માથે છે. અને એ તાપ એના માટે અસહ્ય થઈ પડે છે. રાજકુળમાં જન્મીને ઊછરનાર રાજકુમારની કોમળ કાયા આ બધું હંમેશાં સહન તો કરી જ રહી છે. પણ આજે તેને આ અસહ્ય લાગ્યું. અને મન કાયાની માયામાં લપેટાઈ ગયું. જે માયા ફેંકતાં એમને ક્ષણ પણ નો'તી લાગી તે જ માયા ફરી વળગી, મન વ્યાકુળ થઈ ગયું. વ્યાકુળતા મનને બેહદ અકળાવી રહી છે અને એ સંયમી મુનિનો સંયમ સ્ખલિત થયો. મરિચિ વિચારે છે, મારાથી આ કેમ સહન થાય? જે સહન નથી થતું તેને પરાણે સહવાથી શું કરું? છોડી દઉં બધું? આવાં કઠોર વ્રતોને ફગાવી દઉં? ન જોઈએ આ! પણ ક્યાં જાઉં? શું કરું? સાધુપણું છોડી સંસારમાં જાઉં તો ખરો? પણ મારા પિતા મને અપનાવશે? ના, એ તો કોઈ ઉપાયે ન બને! મારા પિતા જિનેશ્વરના ચરણના ઉપાસક છે. એમની શ્રદ્ધા, ભક્તિ અલૌકિક છે. મારા જેવા પતિત થયેલાને તે ન સંગ્રહે! તો શું કરું?

મરિચિનો દેહ, ઉગ્ર તાપથી પીડિત થઈ રહ્યો છે અને મન વ્યાકુળતાથી બેચેન થઈ ગયું છે. મનસ્તાપ વધી ગયો. મનોમંથન અનુભવે છે. “આખરે આ પણ નહીં અને તે પણ નહીં. મુનિ નહીં, સંસારી નહીં એવો ત્રીજો જ વેષ નિજમતિ કલ્પનાથી સજી લીધો. પગમાં ચાખડી, માથે છત્ર, ભગવું વસ્ત્ર, હાથમાં દંડ અને શરીરને સુખ ઉપજાવે એવાં સાધનો વડે નવો વેષ ધારણ કરી લઈ, પોતાને ત્રિ-દંડી કહેવડાવવા લાગ્યા.

ચારિત્રથી પતિત થયા. ભગવાન ઋષભદેવે આપેલ ચારિત્રમાર્ગનું અનુસરણ તેના માટે દુષ્કર થઈ ગયું અને એ માર્ગથી નીચે ઊતર્યા. અહીં મરિચિની ભાવ પરિણામને આપણે જોઈએ. તેઓ સમજે છે કે ચારિત્ર-માર્ગ તો પ્રભુનો પ્રરૂપેલો જ સાચો છે. યથાર્થ ચારિત્રનું પાલન તો એ રીતે જ થવું જોઈએ. પણ મારી નબળાઈ છે કે હું યથાતથ પાલન કરી શકતો

નથી. મેં એ ચારિત્રનો માર્ગ મૂકી દીધો એટલે બધાએ છોડી દેવો જોઈએ અને તે છોડવા જેવો જ છે એમ નહીં. પણ એ જ માર્ગ આદરણીય છે. જેને સિદ્ધિ જોઈએ છે તેને એ રાજમાર્ગ જ અપનાવવો આવશ્યક છે. આમ આ શ્રદ્ધા તેના અંતરમાંથી ખસી નથી. ભગવાન ઋષભદેવ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અને તેમના પ્રરૂપેલ માર્ગની શ્રદ્ધા મરિચિના અંતરમાં એવી ને એવી જ નિર્મળ પડી છે. એ જ માર્ગ સત્ય અને તથ્યપૂર્ણ છે.

આ બળવાન શ્રદ્ધાને કારણે જ, તેના જ્ઞાન અને વાણીથી આકર્ષાઈ, કોઈ રાજા-રાજકુમાર-શ્રેષ્ઠી વગેરે તેનો ઉપદેશ સાંભળી, પ્રતિબોધ પામે છે ત્યારે તેને ઋષભદેવનાં ચરણોમાં જ મોકલે છે. એટલું જ નહીં, પોતે એકરાર કરે છે કે હું નથી પાળી શકતો એ મારી ખામી છે. પણ સત્ય માર્ગ તો ત્યાં જ છે માટે ત્યાં જ જાવ. સેંકડો લોકોને પ્રભુ પાસે મોકલે છે.

વળી તેને કોઈ પોતાનો નવો મત-પંથ-સંપ્રદાય પણ નથી ચલાવવો તેથી જ એ ભગવાનની સાથે વિચરે છે. ભગવાન જ્યાં સમોસરે ત્યાં સ્થાનની બહાર પોતે પણ રહે છે. પ્રભુનાં દર્શન તથા વાણી-શ્રવણ પણ હંમેશાં એ કરે છે. આ તેની શ્રદ્ધાનું બળ છે.

આગમ કહે છે કે જે જીવને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય તે વધુમાં વધુ દૃઢ સાગરોપમ ઉપરાંતના કાળ સુધી રહે છે. સાગરોપમનું માપ કલ્પના બહારની ચીજ છે. જેમાં અરબો-ખરબોથી પણ વધુ વર્ષો ચાલ્યાં જાય છે. એટલા સમય સુધી આ સમ્યગ્-દર્શન ટકી શકે છે. નયસારના જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલ સમ્યગ્દર્શન સ્વર્ગમાં સાથે હતું અને અહીં મરિચિના ભવમાં પણ સાથે છે. એના કારણે જ ચારિત્રથી પતિત થવા છતાં શ્રદ્ધાથી પતિત થયા નથી.

આવી શ્રદ્ધાથી આત્માને ભાવિત કરતા, વિચરણ કરી રહેલા મરિચિના જીવનમાં એક ઘટના ઘટિત થઈ. ભગવાન ઋષભદેવ વનિતા નગરીમાં પધાર્યા છે. મરિચિ તાપસના વેષે સાથે છે. સમોસરણની બહાર રહ્યા છે. એવા સમયે તેમના પિતાશ્રી ચકવર્તી ભરત ભગવાનનાં દર્શને આવે છે. દેશના સાંભળે છે. ચકવર્તી અમાપ રિદ્ધિ-સિદ્ધિના સ્વામી છે પરંતુ સુપાત્ર છે. તદ્ભુત યોગ્યતા તેમનામાં પડી છે. ચરમ-શરીરી છે. તદ્ભવ મોક્ષગામી છે. એ જ ભવમાં નિર્વાણ પામવું છે. અહો! કેવી હશે તેઓની ભાવપરિણામિ! કેવી નિર્મળ અને સહજ હશે એમની અંતરદેશા! એ ચકવર્તીના મનમાં એક પ્રશ્ન ઊઠ્યો!

બંધુઓ! આપણા મનમાં પણ કંઈ કેટલાયે પ્રશ્નો ઊઠે છે. અહીં પ્રવચન સાંભળો અને પ્રશ્ન ઊઠે છે. પણ આપણે આપણા અંતઃકરણને એ રીતે તપાસવાનું છે કે આપણને ઊઠતા પ્રશ્નો કેવા છે? આત્મિક દૃષ્ટિએ, માનસિક દૃષ્ટિએ, સામાજિક દૃષ્ટિએ કેવા-કેવા પ્રશ્નો ઊઠે છે? જેવો આપણો આત્મિક વિકાસ અને જેવી આપણી માનસિક દશા એવા પ્રશ્નો આપણને જાગે. પણ આ તો ભરત છે. તેના મનમાં પ્રશ્ન થયો અને એ પ્રભુની સમીપે ગયો. હાથ જોડી અત્યંત વિનય સહિત, નમ્રતાની મુદ્રામાં પ્રભુને પૂછી રહ્યો છે :

‘ભરતે! આપ તીર્થંકર છો, આપના આ સમોસરણમાં કોઈ એવો સુપાત્ર આત્મા છે કે જે ભવિષ્યમાં તીર્થંકર થવાનો હોય?’

પ્રભુ હસતે વદને જવાબ આપે છે :

‘ભરત! તારો પુત્ર મારો પૌત્ર. જે અત્યારે સમોસરણની બહાર ત્રિ-દંડીના વેશમાં છે તે આ જ ચોવીશીના મહાવીર નામના અંતિમ તીર્થંકર થશે. એટલું જ નહીં, ભરત! એ તીર્થંકર થયા પહેલા એકવાર વાસુદેવ થશે, એકવાર ચક્રવર્તી થશે. આમ ત્રણ મોટી પદવીના ધારક થશે.’

આ સાંભળતાં જ ભરતના અંતઃકરણમાં આહ્લાદકતા જાગી. અહો! ધન્ય છે એ આત્માને કે જેનામાં તીર્થંકરત્વ જેવી મહાન શક્તિ પડી છે. પોતાનો પુત્ર તીર્થંકર થશે, સાથે-સાથે ચક્રવર્તી અને વાસુદેવ પણ થશે. તેનો ભરતને ગર્વ નથી આવ્યો. તેનાં ચક્રવર્તીત્વ કે વાસુદેવત્વ પ્રત્યે તેને માન નથી થયું પણ ભવિષ્યમાં શાસનનો નાથ થશે. તીર્થંકર જેવો મહિમાવાન મહાપુરુષ થશે. એ સાંભળી હૃદયમાં આદર અને ભક્તિ જાગ્યાં છે. આ છે ભરતના અંતરની સુ-પાત્રતા.

બંધુઓ! તમારે ત્યાં દીકરાનો જન્મ થાય. જ્યોતિષી પાસે જાવ. જન્મકુંડળી કઢાવો અને પૂછો દીકરો ભવિષ્યમાં કેવો થશે? જો જ્યોતિષી મહારાજ કહે કે આ જાતકના યોગ તો બહુ સારા છે. ભવિષ્યમાં એ સંત થશે. આ સાંભળી તમને શું થાય? ખુશ થાવ? પોતાને ભાગ્યશાળી માનો કે મારે ત્યાં આવું બાળક અવતર્યું? કે જ્યોતિષને કહો કે મહારાજ એ સંત ન બને એ માટે કંઈ થઈ શકતું હોય તો બતાવો! જે કરવું પડે તે બધું જ કરવા તૈયાર છું! સાચું કહેજો! આમ જ કહો ને?

પણ ના, બંધુઓ! આ તો નિર્વાણનો અધિકારી આત્મા ભરત હતો, તેથી તેને તેનો દીકરો તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરે તેમાં અનહદ આનંદ જ હોય!

ભરત ચક્રવર્તી, જ્યાં મરિચિ હતા ત્યાં ગયા, જઈને વિધિવત્ ત્રણ વાર વંદન કર્યાં. મરિચિ તો આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. આ શું? જ્યારથી મેં આ વેષ ધારણ કર્યો, ત્યારથી મને કદી તેઓએ વંદન કર્યાં નથી, અને આજે કેમ વંદન કરે છે?

આપણને પણ પ્રશ્ન થાય કે ભરત કેમ વંદન કરતા નો’તા? મરિચિ જ્યાં સુધી મુનિવેષમાં હતા ત્યાં સુધી ભરત ભાવપૂર્વક વંદન કરતા પણ ચારિત્રથી પતિત થયા પછી નથી કરતા. કારણ એ જ કે જે ચારિત્રથી પડ્યા છે તેને વાંદવાથી, તેનું બહુમાન કરવાથી, તેને અનુમોદન મળે. તે એમ સમજે કે મેં જે કર્યું છે તે ઠીક કર્યું છે. તો જ બધા મને વાંદે ને? પૂજે ને? વળી અન્ય લોકોમાં પણ એવી જ ઈમેજ ઊભી થાય કે આ બરાબર છે. આ વેષ કે તે વેષ બન્ને સરખા. જેથી ક્યો યોગ્ય અને ક્યો અયોગ્ય તેનો વિવેક ન થઈ શકે, માટે જ આગામોમાં ચારિત્રથી પતિત થયેલી વ્યક્તિને વંદન-પૂજન કે અન્ય વ્યવહારનો નિષેધ છે. મરિચિ આ વાત જાણે છે તેથી જ તેને આશ્ચર્ય થયું કે આજે એવું શું છે કે ભરત જેવો દૃઢધર્મી-પ્રિયધર્મી આત્મા મને વંદન કરી રહ્યો છે?

ભરત સમજી ગયા અને તેમણે તરત જ કહ્યું :

‘મરિચિ, હું તમારા આ વેષને વંદન નથી કરતો. પણ પ્રભુ ઋષભદેવની વાણી અનુસાર તમે ભવિષ્યમાં ચોવીશમા તીર્થંકર થવાના છો. તમારામાં પડેલા એ તીર્થંકરત્વને - ભાવિ તીર્થંકરને વંદન કરું છું. જો કે તમે ભવિષ્યમાં પ્રથમ વાસુદેવ અને ચક્રવર્તી પણ થવાના છો. પણ મારું નમન એ પદને નથી. મારું નમન તમારા તીર્થંકરત્વને જ છે.’

આટલું સાંભળતાં જ મરિચિના મનમાં ગર્વ પેદા થયો. નિમિત્ત મળ્યું ને અંદરથી કષાયભાવ ઊછળ્યો. નિમિત્ત આવ્યા પછી તેને વશ ન થતાં પોતે-પોતાનામાં જ રહેવું. એ કરનાર તો વીરલા હોય છે. મરિચિ નિમિત્તાધીન થઈ ગયા અને કુળનો મદ કરતા નાયવા માંડ્યા, એ ગાવા માંડ્યા -

આદ્યોઽહં વાસુદેવાનાં, પિતા મે ચક્રવર્તિનામ્ ।
પિતામહો જિનેન્દ્રાણાં, મમાહો ઉત્તમ કુલમ્ ॥

અહો! મારું કુળ કેટલું ઉત્તમ! હું પ્રથમ વાસુદેવ થઈશ, મારા પિતા પ્રથમ ચક્રવર્તી અને મારા પિતામહ-દાદા પ્રથમ તીર્થંકર, વળી હું ભવિષ્યમાં ત્રણ પદવીનો ધારક!

આમ કહેતાં-કહેતાં એ વારંવાર નાયવા-કૂદવા માંડ્યા. મન-વચન અને કાયા ત્રણેય મદના ભાવથી ઊભરાઈ રહ્યા અને ત્યાં જ નીચ ગોત્રનો બંધ કરી લીધો. ક્ષણ-ક્ષણે અંતરમાં ઊભરાતા ભાવો સારાં કે ખરાબ કર્મનો બંધ કરાવે જ છે. કર્મનાં સિદ્ધાંતો સદા જાગ્રત અને સનાતન છે. મરિચિએ મદ કર્યો અને કર્મ બંધાઈ ચૂક્યાં.

મરિચિનું અહીં વધુ પતન થયું. પ્રથમ ચારિત્રથી પતિત થયા હતા. હવે ભાવોથી, ભાવોની નિર્મળતાથી પતિત થવા માંડ્યા. પણ હજુ આત્મામાંથી સમ્યગ્દર્શનની જ્યોત બુઝાણી નથી, એ હજુ જાગ્રત છે. શ્રદ્ધાભાવમાં મરિચિ ઝૂલી રહ્યા છે.

અને કરી કમાણીને ધૂળમાં મેળવનાર એક અધમ પળ આવી ચૂકી. મરિચિ બીમાર પડ્યો. શરીરમાં ભયંકર વ્યાધિ છે. કોઈના સહારાની જરૂર છે. પણ ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલ મરિચિ, ઋષભદેવની સાથે રહેતો હોવા છતાં ભગવાનના કોઈ સાધુ તેની સેવા કરતા નથી. પતિતને પ્રોત્સાહન ન આપવાનો જ ભાવ માત્ર તેમાં છે. દયા-કરુણાના ભાવોથી સાધુઓનાં અંતર ભરપૂર હોવા છતાં, પતિત થયેલાના ભાવનું અનુમોદન ન થવું જોઈએ એ કારણે કોઈ તેની વૈયાવચ્ચ કરતા નથી. મરિચિને મનોવેદના થાય છે. મારા જ પ્રતિબોધેલા અનેક સાધુઓ આ સંઘમાં હોવા છતાં મારી સેવા ન કરે ? હવે જો કોઈ મારી પાસે પ્રતિબોધ પામશે તો તેને મારો જ શિષ્ય બનાવીશ. જેથી સેવા તો પામું.

આ પછી ઘણા જીવો તેની પાસે પ્રતિબોધ પામ્યા પણ અંદરની શ્રદ્ધા જાગૃત છે એટલે ફરી ભગવાનનાં ચરણમાં જ સહુને મોકલ્યા. પણ એક કપિલ નામનો રાજકુમાર આવ્યો. મરિચિના જ્ઞાન અને વાણીથી પ્રભાવિત થઈ તેનો શિષ્ય થવા તૈયાર થયો. ત્યારે મરિચિએ તેને ભગવાનના ચરણમાં જઈ મહાવ્રતરૂપ સાધુધર્મનો સ્વીકાર કરવા કહ્યું. પ્રભુની પાસે જ સાચો ધર્મ છે એમ બતાવ્યું ત્યારે તર્કવાદી અને મહાબુધિમાન કપિલે પૂછ્યું કે -

‘શું પ્રભુ પાસે ધર્મ છે અને તમારી પાસે નથી?’

મરિચિ મૂંઝાયો, પોતાના અહં પર કુઠારાઘાત થાય તેવો પ્રસંગ ઊભો થયો. કેમ કહે કે મારી પાસે ધર્મ નથી. અહં પોતાનું જોર પ્રગટ કરવા માંડ્યો. અહં જ જીવને મારનાર - ડુબાડનાર છે. વ્યક્તિ પોતાની નબળાઈ બીજા પાસે પ્રગટ કરી શકતો નથી.

અરે! કેટલીક વાર એવું થાય કે તમે અમારી પાસે કંઈક પ્રશ્ન લઈને આવો. પૂછો. અમને બધું જ આવડતું હોય એવું તો ન જ હોય. ગમે તેટલું ભણ્યા પછી પણ અપૂર્ણ જ હોઈએ. જેથી બધા જ સવાલોનું સમાધાન કરવાનું સામર્થ્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. પણ જીવ આવો એકરાર પોતે પોતામાં પણ કરી શકતો નથી. એટલે પ્રશ્ન પૂછનારને ગમે તેમ ગોટાળા વાળીને પણ સમજાવી દઈએ. પણ એમ ન કહીએ કે આ વિષયની મને ખબર નથી. આ જ છે સરળતાનો અભાવ. જ્યાં સરળતા છે, નિરભિમાનતા છે એ તો કહેશે કે બધું જ અમને આવડે એવું જરૂરી નથી. તમારા પ્રશ્નનો જવાબ આપી શકું તેમ નથી. છદ્મસ્થ જીવ સંપૂર્ણ જ્ઞાની હોય જ નહીં અને હોય તો તે છદ્મસ્થ નહીં પણ કેવળજ્ઞાની.

મરિચિના અંતરનો અહં મજબૂત થઈ બહાર આવ્યો અને કપિલના તર્ક સામે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણ કરી દીધી. એણે કહ્યું :

‘કપિલા! ઇત્યંપિ ઇહયંપિ’

‘કપિલ! ત્યાં પણ ધર્મ છે અને અહીં પણ ધર્મ છે.’ બલાસ! આટલું કહેતાં તો મરિચિના આત્મામાં જલતો સમ્યગ્-દર્શનનો દીપ બુઝાઈ ગયો. અંતરમાં અંધકાર વ્યાપી ગયો. કારણ બહુ મોટું પાપ કર્યું. અધ્યાત્મયોગી આનંદઘનજી મહારાજ ચોવીશીમાં કહે છે....

‘પાપ નહીં કોઈ ઉત્સૂત્ર ભાષણ જિશ્યો’

જગતમાં અનેક પાપ છે પણ સર્વજ્ઞ કથિત તત્ત્વથી વિપરીત તત્ત્વની પ્રરૂપણા કરવા જેવું અન્ય કોઈ પાપ નથી. આ પ્રરૂપણા જિનેશ્વરની તથા જિનેશ્વરની વાણીની આશાતના તો કરાવે જ છે પણ ભોળા જન-સમુદાયને કુમાર્ગો લઈ જાય છે. હજારો-લાખો માણસોને અવળો રાહ ચીંધવાનું મહાન પાપ આમાં છે.

મરિચિએ એ જ કર્યું. પરિણામે કપિલને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. એણે નવીન મતની સ્થાપના કરી. અનેકોને દોરવ્યા. આજે ભારતમાં સાંખ્યદર્શન

છે તેના સંસ્થાપક તે જ મરિચિના શિષ્ય કપિલ. જે દર્શન મિથ્યા-દર્શન છે.

મરિચિના અંતરમાં જલતી શ્રદ્ધાની જ્યોત આ પ્રસંગે બુઝાઈ ગઈ. અત્યાર સુધી ચારિત્રથી પતિત હતો પણ દર્શન એટલે શ્રદ્ધાથી પતિત થયો ન હતો. ચારિત્રથી જેનું પતન થયું હોય તેને ઉત્થાન થવામાં બહુ સમય નથી લાગતો પણ જે શ્રદ્ધાથી પતિત થઈ ગયો તેને ઠેકાણે આવતાં અનેક ભવો વીતી જાય. તેનો મોક્ષ દૂર ઠેલાતો જાય એટલે જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે :

‘‘ચસ્તિ મહ્વા સિજ્ઝ્ઙ્ઙ, દંસણ મહ્વા નો સિજ્ઝ્ઙ્ઙ’’

ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલો આત્મા સીઝે છે પણ જેના અંતરમાંથી સમ્યક્ત્વની જ્યોત નાશ પામી ગઈ તેને માર્ગ મળતો નથી.

મરિચિના અંતરમાંથી સમ્યગ્દર્શન લુપ્ત થઈ ગયું. નયસારના ભવમાં પ્રગટ થયેલ પ્રકાશ આજ સુધી હતો. તેના પૂરા જીવનકાળ પર એક વિલંબાવલોકન કરીએ તો એ મરિચિના રૂપે જન્મ્યા ત્યારે સમ્યગ્દર્શનનો પ્રકાશ સાથે લઈને જન્મ્યા. ભોગ-વિલાસની સામગ્રીના આકર્ષણો તેમને લોભાવી ન શક્યા. તે પછી ભગવાન આદિનાથના ચરણોમાં દીક્ષિત થઈ ચારિત્રની આરાધના શરૂ કરી. સમ્યગ્દર્શનના દીપકમાં તેલ પૂરાયું. જ્યોત વધુ દેદીપ્યમાન બની. કેટલાક સમય વૃદ્ધિ પામતી જ્યોત સાથે જીવન ઝગમગવા માંડ્યું પણ દેહની આસક્તિએ તેમને ચારિત્રથી ચૂકાવી દીધા, દીપકની જ્યોત કાંપવા માંડી, કુળમદ કરી દીવડો વધુ ડગમગ્યો અને અંતે ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરી દીપકને બુઝાવી નાખ્યો. આમ તેમના આખા જીવનમાં પ્રકાશ અને અંધકાર વચ્ચેનું દ્વંદ્વયુદ્ધ ખેલાતું રહ્યું અને અંતે અંધકાર જીતી ગયો. અંતરમાં ચોમેર અંધકાર વ્યાપી ગયો.

બંધુઓ! મરિચિ જેવા આત્માની આ દશા જોઈ આપણે આપણાં જીવન માટે વિચાર કરવાનો છે કે આપણે ક્યાં છીએ? આપણા અંતઃકરણમાં સમ્યગ્દર્શનનો પ્રકાશ થયો છે કે નહીં? ન થયો હોય તો પ્રયાસ કરી લઈએ અને એ પ્રકાશને સ્થિર રાખવા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરતાં રહીએ. પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ જાય એ એક વાત છે અને અંતરમાં સદા માટે સ્થિર રહે તે બહુ જ મહત્ત્વપૂર્ણ વાત છે. પ્રકાશ વિના કશું થઈ શકશે નહીં. અરે! તમારે તમારા ઘરમાં પણ કામ કરવું હોય તો અંધકારમાં નથી કરી શક્તા, તો આત્મઘરમાં આરાધના કરવા માટે પ્રકાશની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. એ પ્રગટ કરી લો.

ભૌતિક સંસારના પ્રકાશ માટે તો બહુ કર્યું. હવે ત્યાંથી પાછા ફરવાનો સમય થઈ ગયો છે. હવે તો આધ્યાત્મિક ઉત્ક્રાંતિનું લક્ષ્ય લઈને આધ્યાત્મિક જગતમાં પ્રવેશ કરવો છે. આ પર્વના દિવસો આધ્યાત્મિકતાનો સંદેશ લઈને આપણી સામે આવે છે. આવાં પર્વ આપણા ઉત્થાનનાં નિમિત્ત બને છે. એ નિમિત્તને વધાવી લઈએ અને આપણું આધ્યાત્મિક જગત સમ્યગ્દર્શનના પ્રકાશથી ઝળહળી ઊઠે એવો પુરુષાર્થ કરી લઈએ.

મરિચિ પાછળના જીવનમાં કરેલા પાપની આલોચના કર્યા વગર જ મૃત્યુ પામી પાંચમા દેવલોકમાં ગયો. સ્થૂલ દૃષ્ટિથી પાંચમું દેવલોક બહુ ઊંચું લાગે છે. સારું માનીએ છીએ પણ જો આત્મા પર રહેલાં પાપોની ભાવપૂર્વક આલોચના થઈ હોત તો પાપોનો નાશ થઈ જાત અને પછીના ભવોમાં જે અભાવો તેને ઘેરી વળવાના છે તે ન ઘેરી વળત, પણ જેનામાં તીર્થંકર થવાની યોગ્યતા પડી છે એવો આત્મા પણ ચૂકી ગયો. આલોચના ન કરી શક્યો તો તેનું પરિણામ પણ એવું જ ભોગવવું પડશે.

બંધુઓ! આવો આત્મા ચૂકે-ભૂલે તો ભોગવે. તો આપણે તો ક્યાં છીએ? કેટલી ભૂલો! કેટલી ક્ષતિ? શું થશે આપણું? બહુ જ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. જાગવાની જરૂર છે.

મરિચિ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી હારી ગયો. ભૌતિક સમૃદ્ધિ પામ્યો પણ આધ્યાત્મિક જગતમાં તેનું કોઈ મૂલ્ય નથી. હવે એ પાંચમા દેવલોકનો તેનો ચોથો ભવ. એ પછી એ ક્યાં જશે અને શું બનશે તે અવસરે -

આરોહ-અવરોહ

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના, આત્મા પર આરાધક ભાવના સંસ્કાર સ્થિર કરે છે. આરાધનાવિહોણા જીવે ભૂતકાળના ભવોમાં માત્ર વિરાધના જ કરી અને આત્મા પર વિરાધક ભાવના સંસ્કારો એવા તો ગાઢ કર્યા કે તે પોતે આરાધનાની શક્તિ ધરાવે છે એ ભૂલી ગયો અને ભટકતો રહ્યો.

ભગવાન મહાવીરનો આત્મા પણ આવા વિરાધક ભાવો લઈને ભવમાં ભટકતો હતો. પણ સંતનો યોગ મળતાં સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ રૂપ આરાધક ભાવ જાગ્યા. પછીના ભવમાં એટલે કે મરિચિના ભવમાં દર્શન સાથે જ્ઞાન-ચારિત્ર-તપની આરાધના ભળી, આત્મા આ સંસ્કારોથી સંસ્કારિત થયો. ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાની કોટીએ પહોંચ્યો પણ નિમિત્તાધીન થઈ ફરી વિરાધક ભાવની લપસણી ભૂમિ પરથી લપસ્યો. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર બન્ને ખોઈ બેઠો.

મરિચિના જીવનની ઘટનાઓ આપણને ઘણું-ઘણું સમજાવી જાય છે, પહેલી વાત તો એ કે જીવને આરાધક ભાવ આવવા જ અત્યંત મુશ્કેલ છે. જીવની કેટલીક યોગ્યતા તૈયાર થાય પછી જ આરાધના તરફ જીવની રુચિ જાગે છે. આરાધનાના ભાવ જાગ્યા, તેમાં ઓતપ્રોત પણ થઈ ગયો છતાં એ ભાવોને જાળવી રાખવા તે અત્યંત દુષ્કર. એક વખત સમ્યગ્ આરાધના શરૂ થાય અને એમ માનવા માંડીએ કે હવે તો કંઈ વાંધો નથી. રાહ પકડાઈ ગયો છે એટલે આપણે રાજા! પણ ના, એવું નથી. માટે સાવધાન રહેવાનું છે. પ્રમાદમાં પડી જવાનું નથી. જીવે મોહનીય કર્મનાં બંધ ઘણાં કર્યાં છે. એ ક્યારે ઉદયમાં આવશે અને પછાડશે એ આપણે જાણતા નથી. તેથી કર્મોદય સામે સતત જાગ્રત રહેવાનું છે.

મરિચિના આત્માને ચારિત્રના ઉત્કૃષ્ટ ભાવો આવ્યા પણ દેહની મમતા જાગી અને તેને ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કર્યો. અહંકારનું સામ્રાજ્ય તેના પર જોર જમાવી ગયું ને કુળમદ કરી આત્માને પાપભારથી ભારે કર્યો અને એ જ અહંકારે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરાવી સમ્યગ્-દર્શનને ઝૂંટવી લીધું. આ બધાં જ મોહનીયના રૂપો. મોહનીયની પ્રબળતાઓએ આલોચનાના ભાવો ન જાગવા દીધાં, કરેલી ભૂલોનો પસ્તાવો ન થવા દીધો. વિરાધક ભાવો સાથે લઈ પાંચમા સ્વર્ગમાં ગયો અને ત્યાં પણ વિરાધક ભાવોને સેવતો રહ્યો, જો કે સ્વર્ગના દેવો સમ્યક્ત્વ હોય તો વિરાધક પણ નથી બનતાં. ભોગોપભોગમાં અટવાઈ નથી જતાં. મરિચિનો આત્મા સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈને સ્વર્ગમાં ગયો છે. તેથી આરાધક ભાવ વર્તમાને આત્મામાં જાગ્રત નથી. તેણે ઘણું ગુમાવી દીધું.

આપણી સામાન્ય સમજણ એમ કહે કે આટલું ઊંચું સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કર્યું એ કંઈ ઓછું છે? કેટલી રિદ્ધિ-સિદ્ધિ? કેટલું સુખ? ઠીક છે. પણ આ કંઈ બહુ મોટી વાત નથી. મિથ્યાત્વી જીવ પણ પુણ્યનો બંધ કરીને નવમી ગ્રૈવેયક સુધી જઈ શકે છે, બાર દેવલોક અને પછી નવ ગ્રૈવેયક. કેટલું ઊંચું સ્થાન! કેટલો લાંબો સમય ભૌતિક સુખનો ભોગવટો? બરાબર છે. ઘણા ભોગોપભોગ ચિરકાળ સુધી ભોગવે છે. ત્યાંનું અનેક સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી અહીં આ મનુષ્યલોકમાં પશુ-પંખી, જીવ, જંતુ એકેન્દ્રિયની યોનિમાં જન્મ લઈ અસંખ્ય કાળ સુધી દુઃખ ભોગવે છે. તેનું સંસારપરિભ્રમણ મટતું નથી. અનંતકાળ રખડ્યા કરે છે. જ્યારે એક સમ્યક્ત્વી જીવ ભલે આટલા ઊંચા સ્વર્ગમાં ન ગયો હોય, પ્રથમ દેવલોક સુધી જ ગયો હોય છતાં તે ત્યાં રહીને પણ પોતાના આત્માને આરાધક ભાવોથી ભાવિત કરતો રહે છે ને ત્યાંનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, અહીં મનુષ્ય થઈ ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે અથવા સંસારને પરિમિત કરી દે છે.

આમ, મહત્તા કેટલામું દેવલોક કે રિદ્ધિ-સિદ્ધિ મળી એની નથી પણ એ આત્મા કેવા ભાવો લઈને ત્યાં ગયો છે તેની મહત્તા છે. મરિચિએ તેના જીવનના અંત સમયે પાપનો પસ્તાવો કરી આલોચના કરી હોત તો આત્મશુદ્ધિ થઈ જાત અને ફરી સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ જાત પણ એ ન બની શક્યું તેથી વિરાધક ભાવોની અનુમોદનામાં જ મૃત્યુ થયું. પરિણામ એ

આવું કે તે પછીના અનેક ભવો સુધી આરાધક ભાવ જાગ્યો નહીં.

પાંચમા દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, પાંચમા ભવમાં બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ લે છે. પૂર્વજન્મના વિરાધક ભાવોને કારણે ઈન્દ્રિયોના વિષયોની પ્રબળ આસક્તિ, ધનની અમાપ તૃષ્ણા અને પાપાયરણના પરિણામો તેના આત્માને કલુષિત કરતાં રહે છે. જે જીવ ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ-સિદ્ધિમાં નો'તો લેપાણો, એ થોડું મળ્યું તેમાં પણ લોલુપ થઈ ગયો. તેથી જ સુખની સામગ્રી માણસને ડુબાડનાર નથી પણ તેના પ્રત્યે રહેલી આસક્તિ જ ડુબાડનાર છે. એ ભવની આ આસક્તિએ ઘણાં પાપકર્મો બંધાવ્યાં અને તેના કારણે પાંચમા ભવ પછી અનેક નાના-મોટા, પશુ-પંખીના, જીવ-જંતુના તિર્યચ ગતિના ભવો કર્યાં. આ ભવોની ગણતરી સત્તાવીશ ભવોમાં કરી પણ નથી. માત્ર સંજી પંચેન્દ્રિયના મોટા ભવોની જ ગણતરી છે. આમાં વચમાં કરેલ તિર્યચગતિના ભવોમાં અસંખ્ય કાળ વ્યતીત થઈ ગયો, અને ફરી છઠ્ઠા ભવમાં બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ થયો. તિર્યચના ભવોમાં ઘણાં પાપો ભોગવાઈ ગયાં તેથી આત્મા હળુકર્મી બન્યો છે. છતાં સંસારની આસક્તિ છૂટી નથી. મોહભાવની પ્રબળતા એટલી જ પડી છે. જેથી આરાધક ભાવ જાગ્રત થતા નથી. પણ બ્રાહ્મણ કુળને અનુરૂપ જીવનનાં અંતિમ વર્ષોમાં ત્રિદંડીપણું સ્વીકારી શુભ યોગોને પ્રવર્તીવી દેવલોકનું આયુષ્ય બાંધે છે. સાતમા ભવે પ્રથમ દેવલોકમાં જાય છે.

તે પછી એક બ્રાહ્મણનો અને એક દેવલોકનો એમ આઠ ભવ કરે છે. અર્થાત્ પંદરમા ભવમાં દેવલોકમાં છે. આમ ચોથાથી પંદરમા ભવ સુધી એટલે કે ૧૨ ભવ સુધી આરાધનાને યોગ્ય વાતાવરણ જ ન મળ્યું, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધના કરવાના ભાવ જ ન જાગ્યા. વિરાધક ભાવે આટલો લાંબો કાળ પસાર કર્યો. એક ભવની ભૂલ અનેક ભવ સુધી કારમી શિક્ષા ભોગવવાનું કારણ બને છે. ભગવાન મહાવીરનો આત્મા આ ભૂલની શિક્ષા ભોગવવાનું કારણ બને છે. ભગવાન મહાવીરનો આત્મા આ ભૂલની શિક્ષા ભોગવી રહ્યો છે. એ ભોગવતાં-ભોગવતાં કંઈક કર્મો હળવાં થયાં અને સોળમા ભવમાં જૈન આરાધનાને યોગ્ય કુળમાં જન્મ થયો. રાજગૃહ નગરના વિશાખાનંદી રાજાના નાના ભાઈ વિશાખાભૂતિ યુવરાજની રાણી ધારિણીની કુક્ષિએ વિશ્વભૂતિ રાજકુમાર રૂપે જન્મ લીધો.

વિશ્વભૂતિને અહીં પુણ્યનો ઉદય વર્તી રહ્યો છે. કર્મના ઉદયનું ગણિત એવું છે કે તેનો સાંતર ઉદય રહે છે અર્થાત્ ક્યારેક પાપનો ઉદય તો ક્યારેક પુણ્યનો ઉદય. કોઈ જીવને સદાકાળ પાપનો જ ઉદય હોય કે કોઈ જીવને નિરંતર પુણ્યનો જ ઉદય હોય એવું બનતું નથી. કારણ, જીવ જ્યારે કર્મ બાંધે છે ત્યારે પણ સાંતર જ બાંધે છે. ક્યારેક પ્રબળ પુણ્ય તો ક્યારેક પ્રબળ પાપ. એટલે ઉદયમાં પણ એમ જ આવે છે. આપણે જગતમાં જોઈએ છીએ કે આજે જે માણસ ચારે બાજુથી દુઃખી હોય તે ધીમે-ધીમે અનુકૂળ સંજોગોને પ્રાપ્ત કરે છે અને સુખી થઈ જાય છે તથા આજે સર્વ રીતે સુખી જણાતો માનવ કાલે દુઃખથી ઘેરાઈ જાય છે. આ છે પુણ્ય પાપના સાંતર ઉદય.

વિશ્વભૂતિ પુણ્યનાં ફળને ભોગવી રહ્યા છે. સંસારના સુખ-ભોગ મીઠાં લાગે છે. અનેક સ્ત્રીઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરી વિષયોને માણવામાં મસ્ત બની ગયા છે. આત્મા પર પડેલા વિષયાસક્તિના સંસ્કારો આરાધક ભાવના અભાવે ભૂંસાયા નથી. કારણ છેલ્લા બાર ભવ સુધી આરાધનાનો યોગ મળ્યો નથી.

વિશ્વભૂતિ કુમાર એકવાર પોતાની પત્નીઓને લઈ રાજ્યના એક વિશાળ ઉદ્યાનમાં આમોદ-પ્રમોદ કરવા ગયા છે. પત્નીઓનાં રૂપ-સૌંદર્યનું આકર્ષણ વિષયોમાં તેને લિપ્ત કરી દે છે. એવા જ સમયે રાજપુત્ર વિશ્વનંદીને પણ એ જ ઉદ્યાનમાં કીડા કરવાની ઈચ્છા થઈ. તે પોતાના અંતઃપુરને લઈને ત્યાં આવ્યો. પણ વિશ્વભૂતિના દરવાને તેને રોક્યો.

અત્યારે વિશ્વભૂતિ કુમાર કીડા કરી રહ્યા છે. માટે કોઈ અંદર જઈ શકે નહીં. આ સાંભળી વિશ્વનંદીનો અહં ઊઠ્યો. એ દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, ગુસ્સાથી અભિભૂત થઈ રાજા પાસે ગયો અને ફરિયાદ કરી - 'હું યુવરાજ છતાં ઉદ્યાનમાં પ્રવેશવાનો મને અધિકાર નહીં?'

'આ રાજ્યનો ઉત્તરાધિકારી હું છું. વિશ્વભૂતિ નહીં. એ મને કેમ પ્રવેશવા ન દે? તેનો એક નાચીજ નોકર મને ઉદ્યાનમાં જતાં રોકે? મહારાજ! આ કઈ જાતનું તંત્ર ચાલે છે?' આ સાંભળીને રાજા રોષે ભરાય છે. અને આનો કંઈ ઉપાય વિચારે તે દરમ્યાનમાં તો પટ્ટરાણીની દાસી એ જ ઉદ્યાનમાં ફૂલો લેવા ગઈ હતી તે પણ અપમાનિત થઈને પાછી ફરી. રાણીને

કહ્યું અને રાણીએ કોપિત થઈ રાજાને સમાચાર આપ્યા. રાણી પણ એમ સમજે છે કે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશવાનો મારો પૂર્ણ અધિકાર છે. મારી દાસીનું અપમાન એ મારું જ નહીં પણ મહારાજનું પણ અપમાન છે.

આમ અધિકારના અહં દ્વારા કોપાગ્નિ પ્રજ્વળ્યો. બંધુઓ! પ્રત્યેક માનવ પોતાના માની લીધેલા અધિકાર પ્રત્યે અત્યંત સજાગ હોય છે. એ પોતાના અધિકારને જતો કરવા તૈયાર નથી હોતો. મહારાજાને પણ જાણે પોતાનો અધિકાર લૂંટાઈ જતો હોય તેમ લાગ્યું અને તેમણે ષડ્યંત્ર ઊભું કર્યું. બીજાને ફસાવવા માટે, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે, કપટનો આશરો લેવો જ પડે. પ્રપંચ વિના અન્યને સતાવી શકાય નહીં. બંધુઓ! શું કહું તમને! મારા કરતાં વિશેષ તમે સહુ આ વિષયને જાણો છો. ક્યારેક જીવનમાં આવી પ્રપંચલીલા આચરતા પણ હશો. આ વિષયમાં તો તમારી બુદ્ધિ-શક્તિ બહુ કામ કરે છે. કોને કેમ ફસાવવા? કેમ શીશામાં ઉતારવા, તેના વ્યૂહ મગજમાં ગોઠવાતા જ રહે છે ને? મન-મસ્તિષ્કમાં આવું બંધુ ભર્યું છે, એટલે જ અહીં સત્પાસ્ત્રોનું શ્રવણ, સંતોના મુખેથી કરો છો છતાં કંઈ ગ્રહણ કરી શકતા નથી. સંતોનાં વચનોને હૃદયમાં ઝીલવા માટે જગ્યા તો હોવી જોઈએ? રાખી છે જ ક્યાં?

તો બંધુઓ! મહારાજાએ પણ ષડ્યંત્ર રચ્યું અને સારાયે નગરમાં ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે, ‘આપણી સરહદે આવેલ પુરુષસિંહ નામનો સામંત ઉદ્ધત બની ગયો છે. પ્રજાને ત્રાસ આપે છે, માટે તેની સામે લડવા માટે હું જાઉં છું.’

રાજ્યના માણસો નગરની એક-એક ગલીમાં આ ઢંઢેરો પીટી રહ્યા છે. અહીં ઉદ્યાન પાસેથી પણ નીકળ્યા. ઉદ્યાનમાં રહેલ વિશ્વભૂતિએ આ સાંભળ્યું. વિશ્વભૂતિ ક્ષત્રિયપુત્ર છે. રાજબીજ છે. રાજપૂતનું લોહી એની નસોમાં વહેતું હતું. તેનું શૌર્ય જાગી ઊઠ્યું. તે સ્ત્રીઓ તથા કીડાને પડતી મૂકી ઉદ્યાનમાંથી બહાર આવ્યો. મહારાજા પાસે જઈને કહે છે - ‘મહારાજા! આ તો એક બહુ નાનો સામંત છે. તેની સામે આપ જેવા મહાન રાજા લડવા જાય તેમાં શોભા નહીં. એને તો હું જ પૂરો કરી દઈશ. મને આજ્ઞા આપો, સાથે સૈન્ય આપો, હું લડવા જાઉં છું.’

રાજાને આટલું જ જોઈતું હતું. તેણે તરત સૈન્ય તૈયાર કરી દીધું.

વિશ્વભૂતિ સૈન્યને લઈ યુદ્ધ માટે રવાના થઈ ગયો. પુરુષસિંહ સામંતની રાજ્યહદમાં પ્રવેશ્યો પણ ત્યાં તો બંધુ શાંત છે. એટલું જ નહીં પણ સમાચાર મળતાં સામંત સ્વાગત કરવા આવ્યો અને ઘણાં આદર-સત્કારથી વિશ્વભૂતિને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. તેની સેવા કરી તથા પોતે હંમેશાં તેઓના તાબામાં રહી આજ્ઞા ઉઠાવવા માંગે છે તેવી નમ્ર રજૂઆત કરી. વિશ્વભૂતિ તો આશ્ચર્યમાં પડી ગયો કે આ બંધુ શું છે? ત્યાં મહારાજા જે કહે છે તેમાંનું તો અહીં કંઈ નથી. બે-ચાર દિવસ ત્યાં રહી એ પાછો ફરે છે.

પાછા ફરતાં પોતાના રાજ્યની હદમાં એ જ ઉદ્યાન પાસેથી નીકળે છે. ત્યાં કીડા કરવા જવાની ફરી તેને ઈચ્છા થાય છે અને જવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. પણ ઉદ્યાનના દરવાજા પર વિશ્વનંદીનો દ્વારપાળ ઊભો છે અને સમાચાર આપે છે કે વિશ્વનંદી તેની રાણીઓ સાથે ઉદ્યાનમાં કીડા કરી રહ્યા છે. વિશ્વભૂતિ મહારાજાના પ્રપંચને સમજી ગયો. બંધુઓ! રાજાનું આ પ્રપંચ ખુલ્લું પડી ગયું. મને લાગે છે કે તમે જે વ્યૂહરચના કરતા હશો તે તો કોઈ સમજી શકતું નહીં હોય. એ પ્રપંચ ખુલ્લું ન પડી જાય તેવી ગોઠવણ પણ તમે અગાઉથી જ કરી રાખી હોય. તમે તો બધા અભિમન્યુથી પણ ચડો એવા છો. અભિમન્યુ તો માતાના પેટમાંથી છ કોઠાની વિદ્યા શીખીને આવ્યો હતો. પણ આજનો આ યુગનો માનવ તો કોણ જાણે કેટલા કોઠા શીખીને આવ્યો હશે. આજનાં મા-બાપો ગર્વથી કહેતાં હોય છે કે હવેનું જનરેશન વધુ બુદ્ધિશાળી હોય છે. મને લાગે છે આ કાળમાં જ્યાં આજના જનરેશનમાં આ ભારતની આર્ય સંસ્કૃતિના સંસ્કાર ઓસરતા જાય છે, પશ્ચિમના રંગથી રંગાઈ કોઈ જુદા જ પ્રકારના સંસ્કારોથી આ પેઢી રંગાતી જાય છે, ત્યાં એ ભવિષ્યમાં સાત નહીં પણ સત્તર કોઠાની વ્યૂહરચના કરશે કે જેને કોઈ ભેદી નહીં શકે. અરે! એટલું તો નહીં પણ પોતે જ પોતાના વ્યૂહમાં ફસાઈ જાય તો પણ નવાઈ નહીં!

વિશ્વભૂતિ! રાજાના પ્રપંચને ઓળખી ગયો. પોતાની સાથે ખેલાયેલ કપટબાજીના કારણે તેને કોધ આવ્યો. કોધને આવતાં ક્યાં વાર છે? તેના માટે રાહ જોવી પડતી નથી. એ તો એકદમ નજીક જ હોય. નિમિત્ત મળ્યું નથી અને કોધ આવ્યો નથી. બંધુઓ! જીવની આ જ દશા છે. વિભાવોને જાગ્રત થતાં વાર લાગતી નથી. તેને કહેવું નથી પડતું પણ સ્વભાવના

સહાયક ભાવોને માટે રાહ જોવી પડે. આપણને કોઈ તપ-ત્યાગ કરવાનું કહે તો કહેતા હોઈએ છીએ કે હમણા નહીં. હજુ વાર છે. આ વર્ષે આત્માસાધનાના પંથે પુરુષાર્થ કરવાનો કોઈ માર્ગ બતાવે તો પણ ઉંમરમા અને પ્રવૃત્તિના બહાના આપણી પાસે હોય પણ કદી કોધાદિ કષાયો માટે એમ કહ્યું છે? કોધને ઉત્પન્ન થવાનું નિમિત્ત મળ્યું તેને ક્યારેય કહ્યું, નિમિત્ત ભલે આજે આવ્યું પણ મારે કોધ હમણાં નથી કરવો, પછી કરીશ. અત્યારે કરવાના બીજાં કામ ઘણાં છે.

કેટલી દુર્દશા છે જીવની? કેવી વિડંબણા? વિભાવ પરિણામનમાં જીવને વાર નથી લાગતી અને સ્વાભાવિક દશા પામવા માટે કેટલો પુરુષાર્થ? કેટલી મહેનત? કેટલો ત્યાગ? કેટલું બલિદાન? તે પછી પણ સ્વાભાવિક દશા થોડી જાગ્રત થાય, આરાધનાના માર્ગે આગળ વધતો હોય અને વિરાધક ભાવ જો અંતરમાં જાગ્રત થાય તો બધું જ ધૂળ-ધાણી, આરાધક ભાવ અદૃશ્ય થઈ જાય!

વિશ્વભૂતિનો કોધાગ્નિ ભભૂક્યો. એ જ્યાં ઊભો હતો ત્યાં જ પાસે કોઠાનું ઝાડ હતું. જોરથી એક જ મુઠ્ઠી મારી, વૃક્ષ હલી ઊઠ્યું. વૃક્ષ પર રહેલા પાકાં-પાકાં કોઠાનાં ફળ એકીસાથે ટપોટપ જમીન પર આવી પડ્યાં. વિશ્વભૂતિએ પોતાની શક્તિનો પરચો બતાવ્યો. વિશાખાનંદી તો સામે પણ નથી. પણ તેના દ્વારપાળને કહે છે - ‘જો મારી શક્તિને જોઈ લે. જેમ આ કોઠાના ઝાડ પરથી ફળને નીચે પાડ્યાં તેમ તમારા બધાનાં મસ્તક ધડથી નીચે પાડવાની તાકાત છે મારામાં, પણ મારે એમ નથી કરવું. કારણ તેઓ મારા વડીલ છે, હું વડીલોનો આદર કરું છું-વિનય કરું છું, તેથી એવું અપકૃત્ય મારાથી નહીં થાય. આટલું કહી એ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. મનમાં વિચારે છે કે જે વડીલો પ્રત્યે હું પૂજ્યભાવ રાખું છું, આદર કરું છું. તેઓ જ મારી સામે આવું પ્રપંચ ઊભું કરે છે ? બસ, આ સંસારમાં આવી જ સ્વાર્થની મારામારી છે! આવા સંસારમાં રહીને શું કરવાનું? ન જોઈએ આ રાજ્ય, સંપત્તિ કે સંસાર.

ન રહે બૌંસ, ન બજે બૌંસી

અને કોઈને પણ પૂછવાની પરવા ન કરતાં એ સીધો જ રાજ્યની બહાર વનના રસ્તે ચાલી નીકળ્યો. તેના સદ્ભાગ્યે વનમાં તેને સંભૂતિ-

વિજય નામના મુનિવર મળ્યા. તેમના ચરણોમાં એ દીક્ષિત થઈ ગયો. દીક્ષા લેતાંની સાથે જ મન શાંત થઈ ગયું. સંસારના ભાવો વિલય થઈ ગયા અને છેલ્લા બાર ભવોથી જે જ્યોત બુઝાયેલી હતી તે નિમિત્તને પામીને ફરી જાગ્રત થઈ. તેઓ સમ્યગ્દર્શનને પામી ગયા. સાથે જ ચારિત્રના સંસ્કારો આત્મા પર દબાયેલા પડ્યા હતા તે પણ જાગ્રત થઈ ગયા. મરિચિના ભવમાં કરેલ ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાના સંસ્કાર હતા, જે સમય આવ્યે જાગ્રત થઈ ગયા. આરાધનાના સંસ્કારો જો આત્મા પર ગાઢ હોય, પાકા રંગથી આત્મા રંગાયો હોય, તો ભલે અમુક સમય સુધી તેના પર આવરણ આવી જતાં એ સંસ્કારો દબાઈને રહે. જાણે કે કદી એવા ભાવો જીવમાં પ્રગટ્યા જ નહીં હોય તેમ લાગે. પણ સમય આવ્યે એ આવરણને ચીરીને સંસ્કારો પ્રગટ થઈ જાય છે.

વિશ્વભૂતિ મુનિવરના આત્મામાં રહેલ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપના સંસ્કાર પ્રબળ ભાવે આવિર્ભૂત થયાં અને મુનિ જ્ઞાનની આરાધના સાથે ઉગ્ર તપની આરાધના પણ કરવા માંડ્યા, છઠ-છઠના પારણાથી આગળ વધતી તપશ્ચર્યા, કમશ: માસખમણના પારણો માસખમણ સુધી પહોંચી. માત્ર શરીરનું જ દમન નો’તું થતું પણ મન અને વૃત્તિઓનું દમન પણ થઈ રહ્યું છે. એક વિશિષ્ટ પ્રકારની યોગ્યતા તેમનામાં પેદા થઈ ગઈ છે. વધુ સાધના કરવા માટે ગુરુદેવની આજ્ઞા લઈ એકલા વિચરવા માંડ્યા. શાસ્ત્રો સાખ પૂરે છે કે કાં તો અવગુણી હોય, ઉદ્ધત હોય, નિરંકુશ હોય એવો મુનિ એકલો વિચરે અને કાં આરાધનાની ઉચ્ચતમ યોગ્યતા હોય, દૃઢ મનોબળ હોય, પોતે-પોતામાં સ્થિર હોય એવો મુનિ પોતાની કસોટી કરવા એકલો વિચરે, વિશ્વભૂતિ મુનિ યોગ્ય આત્મા છે. વધુ પ્રબળ સાધના અર્થે એકલા વિચરી રહ્યા છે અને જ્ઞાન, દર્શન-ચારિત્ર-તપની આરાધના ચાલુ જ છે.

વિચરણ કરતાં કરતાં વિશ્વભૂતિ મુનિ એકવાર મથુરા નગરીમાં પધારે છે. માસખમણનું પારણું છે, શરીર અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગયું છે. ગૌચરી માટે નીકળ્યા છે. એ રાજાના રાજમહેલ પાસેથી પસાર થાય છે. બરાબર એ જ સમયે મુનિનો પિત્રાઈ ભાઈ વિશ્વનંદી ત્યાં આવ્યો છે. મથુરા નગરીના રાજા તેના સસરા થાય છે. કોઈ કારણસર મથુરામાં તેને આવવું પડ્યું છે. એ જ રાજમહેલના ઝરૂખામાં વિશ્વનંદી બેઠા છે. તેની આજુબાજુ તેના ચાર-

પાંચ સેવકો ઊભા છે. મુનિ રસ્તેથી ચાલ્યા જાય છે. દૃષ્ટિ નીચે છે. ઈર્ષ્યાસમિતિ શોધતાં જતનાપૂર્વક ધીમે-ધીમે પગલાં ભરી રહ્યા છે. આજુબાજુનો તેમને ખ્યાલ નથી. પણ વિશ્વનંદીના સેવકોની નજર મુનિ પર પડી અને તેઓ મુનિને ઓળખી ગયા. તેઓ વિશ્વનંદીને કહે છે, ‘મહારાજ! જુઓ જુઓ, પેલા વિશ્વભૂતિકુમાર! જેઓ મુનિ બની ગયા છે તે!’ વિશ્વનંદી પણ ઓળખી ગયા. અને એ સમયે જ હૃષ્ટપુષ્ટ ગાય ઉતાવળી સામેથી ચાલી આવે છે. મુનિને ગાયનો ધક્કો વાગે છે. મુનિ પડી જાય છે.

આ જોઈ વિશ્વનંદીને હસવું આવે છે. આ છે માનવમનની નબળાઈ! કોઈ પડી જાય ત્યારે તેના પર સહાનુભૂતિ લાવી તેને મદદ કરવાની હોય તેના બદલે સામાન્ય રીતે સહુને હસવું જ આવે. તેને ક્યાં વાગ્યું? શું થયું? એ પૂછવાને બદલે હસવું, એ ભયંકર અપરાધ છે. પણ માનવમન છે જ અળવીતરું. વિશ્વનંદી હસે છે. હસવાનો અવાજ મુનિના કાનમાં પડે છે. તેની નજર ઝરૂપા તરફ જાય છે. એટલામાં હસતાં-હસતાં વિશ્વનંદી મુનિનો ઉપહાસ કરે છે. કહે છે - ‘ક્યાં ગઈ બધી શક્તિ? મુષ્ટિના પ્રહારથી કોઠાના ઝાડનાં ફળ પાડનાર, કેમ ગાયના ધક્કાથી પડી ગયા?’

અને બંધુઓ! મુનિને આ પરિહાસ આકરો થઈ પડ્યો. પોતાની શક્તિ પર ચેલેન્જ ફેંકનાર પર અતિ ક્રોધ જાગ્યો. અંદરનો સૂતેલો અહં સળવળી ઊઠ્યો. શબ્દોએ અગ્નિમાં ધી હોમવાનું કામ કર્યું. મુનિનાં મનમાં વિચાર ઊઠ્યા, શું આ વિશ્વનંદી હજુ મારી સાથે આવી વેરભાવના રાખે છે? મારો આ રીતે તિરસ્કાર કરે છે? મારી શક્તિને ચેલેન્જ આપે છે! દેખાડી દઉં તેને કે મારામાં કેટલી શક્તિ છે! તેમણે ઊભા થઈ ચાલી જતી એ ગાયને બે શિંગડેથી પકડી ત્રણ વાર ગોળ-ગોળ ફેરવી દૂર ફેંકી દીધી. ક્યાંથી આવી આ શક્તિ? જે ગાયના સામાન્ય ધક્કાથી ભોંયભેગા થઈ ગયા હતા તેને જ ઉઠાવી ગોળ-ગોળ ફેરવી ફેંકી દેવાની તાકાત ક્યાંથી આવી? બંધુઓ! આ તાકાત અહં અને ક્રોધની હતી! શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું હોય, મુખમાંથી અવાજ નીકળતો ન હોય પણ અહં અને ક્રોધ જ્યારે મગજ પર સવાર થઈ જાય ત્યારે બધી જ શક્તિ આવી જાય, છે ને તમારો આ અનુભવ! બીમારીના બિછાને પડ્યો હોય, અવાજ નીકળી શકતો ન હોય, પણ કોઈ કારણસર કોઈ સાથે ઝઘડો થાય તો કેટલો અવાજ નીકળે! પ૦

ફૂટ દૂર સંભળાય એટલો નહીં? બસ, આ જ વાત છે અહં પર થતા પ્રહારની! બધી જ શક્તિ આવી જાય. વિશ્વભૂતિની કાયા તપશ્ચર્યાના કારણે ક્ષીણ થઈ ગઈ છે. છતાં જાગેલાં અહં અને ક્રોધે તેનામાં ભયંકર શક્તિ પ્રેરી અને તેમનાથી કુ-કૃત્ય થઈ ગયું. તેઓ ભૂલી ગયા કે હું મુનિ છું. છકાય જીવોની રક્ષા એ મારો ધર્મ છે. કોઈનું એક રૂંવાડું પણ ન દુભાવવું એવી મારી પ્રતિજ્ઞા છે. હું અહિંસાનો પૂજારી છું. બધું ચૂકી ગયા. દયા, કરુણા, પ્રેમ, અનુકંપા બધા જ ભાવો એક ક્ષણમાં વિદાય થઈ ગયા. ભયંકર આવેશ આવી ગયો. વિચારો બંધુઓ! ક્રોધના એક નાના નિમિત્તે કેટલો મહાવિનાશ સર્જ્યો!

અરે! આટલેથી ન પત્યું. અંતરમાં પ્રતિશોધની આગ સળગી. વેરનો બદલો લેવાની કારમી વેદના જાગ્રત થઈ. અને આજ સુધી કરેલા તપ-સંયમના પાલનના બદલામાં શક્તિ માગવાની વૃત્તિ જાગી. આજે આ દેહે તો હું તેને મારી શકું તેમ નથી, પણ ઘણાં વર્ષોથી તપ-સંયમની સાધના કરતો આવ્યો છું. જેનાથી ખૂબ પુણ્યો બંધાયાં હશે. એ પુણ્યનાં ફળસ્વરૂપ બીજું કાંઈ નથી જોઈતું પણ એવી પ્રચંડ તાકાત મળે કે હું વિશ્વનંદીને મારી શકું. કરી લીધું નિયાણું! માગી લીધું ફળ! વર્ષોની દીર્ઘસાધનાનું, તપ અને સંયમનું લિલામ કરી નાખ્યું. અમૂલ્ય આરાધનાને કોડીના ભાવે લૂંટાવી દીધા! કરેલી કરણીના બદલામાં આવી શક્તિ માગવી તેને શાસ્ત્રોમાં નિદાન-નિયાણું કહે છે. અને એ માગેલી શક્તિ મળે પણ છે, કારણ બદલામાં અનંત-અનંત પુણ્યોરૂપ મૂલ્ય ચૂકવવું પડે છે.

બંધુઓ! જે પુણ્યબળ આત્મ-આરાધનાના સુંદર યોગો સરજી શકે એવી શક્તિ ધરાવતાં હોય, તેને આવા વિપરીત માર્ગે ખરચી નાખ્યાં! ભૂલ્યો, એ આત્મા ભૂલ્યો! કેવો ભૂલ્યો! જરા અસાવધતા, જરા અહં જીવને ક્યાં ને ક્યાં ફેંકી દે છે.

વિશ્વનંદીએ જ્યારે પરિહાસ કર્યો ત્યારે એ શબ્દો સાંભળીને, કંઈ જ નથી થયું, એમ સમજી વિશ્વભૂતિ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હોત તો તેમની આરાધકશક્તિ વધી જાત. નિદાન કરવાને કારણે ચારિત્ર પણ ગુમાવ્યું અને સમ્યગ્દર્શનની જ્યોત જાગ્રત થઈ હતી તે પણ બુઝાઈ ગઈ. બન્ને ગયા. એ ન જાત. સાધના કરનાર સાધકની જાગૃતિ કેટલી હોવી જોઈએ તે આ

ઉપરથી સમજાય છે. તેમનામાં ગજબની સહિષ્ણુતા જોઈએ. કોઈના વચનપ્રહાર કે અન્ય પ્રહારને સમતાભાવથી સહી લેવા જોઈએ. તો જ આરાધનામાર્ગમાં ટકી રહી શકાય છે. સહિષ્ણુતા ન હોય ત્યાં આરાધનાના માર્ગથી સ્ખલિત થતાં વાર નથી લાગતી. વિશ્વભૂતિએ કાયાને ઘણું કષ્ટ આપ્યું હતું, મનને પણ તાવ્યું હતું. અને એ રીતે તેમણે ઘણું સહન કર્યું હશે. પણ જીવનમાં સત્યાનાશની એક ક્ષણ આવે છે અને બાજી ઊંધી વળી જાય છે. આટલી બધી ઊંચી દશામાં પહોંચ્યા પછી પણ મોહનીયના આ ભાવો જીવને ભટકાવે છે. મુનિ છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાનના ભાવમાં હતા પણ અસહિષ્ણુતાના કારણે, વિશ્વનંદીના નિમિત્તે ક્રોધ અને અહં જાગ્યો અને ફરી મિથ્યાત્વ દશારૂપ ગુણસ્થાને આવીને પટકાઈ પડ્યા. માટે જ મહાયોગી આનંદઘનજી મહારાજે સાધનાનો માર્ગ તલવારની ધાર પર ચાલવા જેવો કહ્યો છે. પળ-પળની જાગૃતિ અને સતત સાવધાનતા એ માર્ગ માગી લે છે

અરે! આપણને વિચાર થાય કે જ્ઞાનાદિની આટલી આરાધના કરનાર મુનિને, પોતે ચૈતન્ય અને શબ્દ જડ આટલું ભાન નહીં હોય! તેઓએ વિચાર્યું હોત કે હું ચૈતન્ય આત્મા અનંત શક્તિવાન અને શબ્દો જડ. એ મારા ચૈતન્યને શું કરી શકે? ખરેખર! શબ્દો સાંભળતાં આ દૃષ્ટિ આવી જાય તો ગમે તેવા કડવા શબ્દો, ગમે તેવા અપમાનજનક શબ્દો પણ આપણને અસર ન કરી શકે. મનથી એક વાર નિર્ણય થવો જોઈએ કે જડ શબ્દની કઈ તાકાત કે મને એ અસર કરી જાય! ગમે તેવા શબ્દો સાંભળીશ પણ અસર નહીં થવા દઉં. એકવાર આ નિર્ણય કરી હંમેશા ચિંતન રાખો. જ્યારે - જ્યારે કડવા શબ્દો સાંભળવાનો મોકો આવે ત્યારે-ત્યારે તરત જાગ્રત થઈ જાવ. શબ્દોમાંથી કડવાશનું વિષ વમી નાખો. બંધુઓ! ઝેરી સાપની દાઢ જ કાઢી નાખવામાં આવે કે જેમાં ઝેર છે, પછી એ સાપની કિંમત કેટલી? ઈયળથી વધારે નહીં. ઈયળથી ડરવાનું ન હોય, તેને હાથમાં લઈ બહાર મૂકી દઈએ. બસ એ જ રીતે શબ્દોના વિષને શબ્દોમાંથી કાઢી લઈએ તો તેની શક્તિ કાંઈ જ નહીં. એ આપણને અસર કરી શકે નહીં.

પણ આ કરવામાં આત્મિક શક્તિની જરૂર છે. અહીં સત્તા, સંપત્તિ કે તમારા ધર્મંડની શક્તિ ચાલતી નથી. વ્યાવહારિક જગતમાં કોઈ પાસેથી

કામ કઠાવવામાં સત્તા, સંપત્તિ કે ધર્મંડ કામ લાગતાં હશે. પણ અહીં તો આત્મામાં પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. તે પણ થોડા-ઘણા પુરુષાર્થથી ન ચાલે. જબરજસ્ત અને નિરંતર જોઈએ એ પુરુષાર્થ. આત્મા અનંત જ્ઞાનવાન છે. અનંત શક્તિ સંપન્ન છે. આ સર્વ જ્ઞાન અને શક્તિ કામે લગાડવી જોઈએ. નિરંતર જાગૃતિનું સેવન જોઈએ.

વિશ્વભૂતિ જાગૃતિ ચૂકી ગયા, ભાન ભૂલ્યા અને તપ સંયમના બદલે શક્તિ માગી લીધી. આ ભવે નહીં તો આવતે ભવે વિશ્વનંદીને મારીને જ જંપીશ. આવી ઉગ્ર વેરભાવનાથી આત્માને કલુષિત કર્યો. ચારિત્ર અને સમ્યક્ત્વ બન્ને હારી ગયા અને ત્યાંથી ચાલતા થયા. ઘણાં વર્ષો સુધી મુનિ-વેષમાં જ રહ્યા. જેમ કરણી કરતા હતા તેમ કરતા રહ્યા પણ અંતરની મલિનતા ધોવાણી નહીં. કરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ ન થયો. સવળી દૃષ્ટિ જાગી નહીં અને એવા જ વિષમભાવોમાં ભવ પૂરો કર્યો.

બંધુઓ! વિશ્વભૂતિની આ વાત સાંભળી, મનમાં એમ થાય કે એક વિરાધક ભાવ જીવને ક્યાંનો ક્યાં ફેંકી દે છે! જેના આત્મામાં તીર્થંકર થવાની યોગ્યતા પડી છે, પૂર્વભવમાં સમ્યગ્દર્શનના પ્રકાશ સાથે શુદ્ધ ચારિત્ર ધર્મનું પાલન કર્યું છે. આ ભવે પણ ફરી એવી જ આરાધના, એથી પણ ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચર્યા કરી છે. છતાં નિમિત્તાધીન થતાં તપ-સંયમને વેચી દીધાં. આપણે આપણી જાતનો વિચાર કરીએ. જુઓ! એમ તુલના ન કરશો કે આવો મહાન આત્મા પણ ભયંકર ભૂલો કરતો હોય તો આપણાથી તો થાય જ ને! ના, એમ નહીં! આમ વિચારજો, આવો સુપાત્ર જીવ, જેની કેટલી જાગૃતિ! કેટલો વિવેક! કેવી કઠોર સાધના! છતાં નાની એવી ભૂલ તેને ભમાવી દે છે. તો આપણી પાસે તો કોઈ શક્તિ નથી. શક્તિ કેળવી શક્યા નથી અને જો ભૂલ કરીએ તો ક્યાં જઈશું? તેઓમાં ભૂલ કરવાની શક્તિ હતી તો ભૂલ સુધારવાની પણ શક્તિ હતી. પણ આપણે તો માત્ર ભૂલ કરી જાણીએ છીએ, સુધારવાની ખબર નથી આપણને. તો કેટલું સાવધાન રહેવાની જરૂર છે!

બંધુઓ! પર્યુષણ મહાપર્વમાં આપણે મહાવીરના ભૂતકાળના ભવોને એટલા માટે જ યાદ કરીએ છીએ કે તેમના એ ભવોના ભાવોને સાંભળી આપણે જાગીએ, જાગતા રહીએ. આપણે જે ઘરેડમાં જીવતાં હોઈએ છીએ

તેમાંથી બહાર નીકળી કંઈક પરિવર્તન લાવીએ. આપણા પરમ ઉપકારી પ્રભુ મહાવીર દર વર્ષે આપણને જગાડવા આવે છે. જાગો, જાગોની આલબેલ પોકારે છે. આપણે જાગીએ. પર્વને જ નહીં સમસ્ત જીવનને સફળ બનાવીએ.

વિશ્વભૂતિ મુનિવરને નિદાન કર્યા પછી પશ્ચાત્તાપ જાગ્યો નથી. આલોચના કરી શક્યા નથી. પાપોની કાલિમા સાથે જ છે. આલોચના આત્મશુદ્ધિ માટેનું અનુપમ સાધન છે. પણ એ સહુ જીવોના હાથમાં આવતું નથી. જેના હાથમાં આ સાધન આવે અને તેનો યથાર્થ ઉપયોગ થાય એટલે કે અંતરના ઊંડાણમાં જઈ નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ સાથે પાપોને ધોનાર આંસુ વહે તો જરૂર આત્મશુદ્ધિ થઈ શકશે.

તે છતાં ઘણાં વર્ષો સુધી આરાધક ભાવની સાથે-સાથે મન-વચન-કાયાના ત્રિયોગ શુભ - ભાવોમાં રહ્યા છે તેના કારણે પુણ્યબંધ પણ થાય છે. પરિણામે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સત્તરમા ભવે સાતમા મહાશુક્ર નામના દેવલોકમાં મહદ્દિક દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

કર્મોની એક વિશેષતા રહી છે કે અહીં પુણ્યથી પાપનો કે પાપથી પુણ્યનો છેદ થઈ જતો નથી. પહેલાં પાપ કર્યા હોય અને તેના પર પુણ્ય કરી લઈએ તો કરેલાં પાપ ધોવાઈ જાય અને માત્ર પુણ્ય જ ભોગવવાના રહે અથવા પહેલાં પુણ્ય કર્યા પછી ઘણાં પાપ થાય તો પુણ્યનો નાશ થઈ જાય અને માત્ર પાપ ભોગવવાનાં રહે, આમ બનતું નથી. પુણ્યના ઉદયે પુણ્ય અને પાપના ઉદયે પાપ ભોગવવાં જ પડે છે. પુણ્ય તથા પાપ બંને પ્રકારનાં કર્મો આત્મામાં સત્તારૂપે સાથે જ પડ્યાં હોય છે.

વિશ્વભૂતિનો આત્મા અત્યારે તો પહેલાં કરેલાં પુણ્યને ભોગવવા દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે. ત્યાં ખૂબ સુખ ભોગવશે. પણ પાપકર્મો ભોગવવાના છે એ ભોગવ્યે જ છૂટકો છે, એ ભોગવશે જ.

તો હવે સત્તરમો ભવ પૂરો કરી ક્યાં જશે? ત્યાં તેમના જીવનના અવનવા રંગો શું હશે તે અવસરે -

૩

આરાધનાનું અમૃત

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના જો નિરન્તર થાય તો બહુ જ અલ્પ ભવોમાં જીવ નિર્વાણપ્રાપ્તિ કરી લે છે. ભાવોનું સાતત્ય અનંત-અનંત કર્મોની નિર્જરા કરી નાખે છે. પણ જો આરાધના કરતાં-કરતાં વચમાં વિઘ્નો આવે, આરાધનાનો તાર તૂટી જાય તો ભવ-ભ્રમણ વધી જાય છે. તેથી જ જ્યારથી આરાધનાના ભાવ આત્મામાં જાગે અને જીવ પુરુષાર્થે ચડી જાય તે પછી તે ભાવો સતત જળવાઈ રહે તે માટે પૂર્ણ જાગૃતિ સાથે પ્રયાસ હોવો ઘટે.

અહીં આપણે ભગવાન મહાવીરના પાછલા ભવોનો ઈતિહાસ જોઈ રહ્યા છીએ, પહેલા-ત્રીજા અને સોળમા ભવે આત્મા જાગ્રત થયો છે. આરાધનાના ભાવો આવ્યા છે અને જ્ઞાન-ચારિત્ર અને તપ ચારેય બોલની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી છે. અંતરની વૃત્તિઓ સમૂળગી નાશ નથી પામી પણ વૃત્તિઓ શિથિલ તો થઈ ગઈ છે. શુદ્ધ ભાવોની આરાધના એવી ઉત્કૃષ્ટ છે કે તેની સાથે યોગોની શુભ પ્રવૃત્તિ પુણ્યબંધ પણ કરાવે છે. કમશઃ ઊંચા-ઊંચા દેવલોકને પ્રાપ્ત કરે છે. પણ મહત્ત્વ પુણ્યબંધનું નથી. આરાધનાના ઉત્કૃષ્ટ ભાવો હોવા પછી પણ વિરાધક ભાવનો પ્રબળ ઉદય આરાધનાથી દૂર દૂર ફગાવી દે છે અને ઊંચે ચડેલો આત્મા પણ નીચે પટકાઈ પડે છે.

પ્રભુ મહાવીરનો આત્મા સત્તરમા ભવે દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી અઢારમા ભવે જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પોતનપુર નગરના પ્રજાપતિ રાજાની મૃગાવતી રાણીની કુક્ષિથી ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવ તરીકે જન્મ્યો. બાહ્ય દૃષ્ટિએ વિચારતાં ભૌતિક સુખ-સુવિધાથી ભરપૂર રાજધરાણામાં જન્મ થયો. જેને સ્થૂલ વિચારે તો પુણ્યનું ફળ કહીએ પણ ભૌતિક સમૃદ્ધિ મળ્યા પછી પણ જીવન કેવું વ્યતીત થાય છે તેના પર સૌભાગ્ય કે દુર્ભાગ્યનો આધાર છે.

અહીં, પૂર્વે કરેલ નિદાનના કારણે વાસુદેવ રૂપે જન્મ્યા છે. પૂર્વે તપ-સંયમના બદલામાં અમાપ શારીરિક શક્તિ, સત્તા માગી લીધી હતી અને તે

મળી. જ્યારે આ રીતે માગ્યું મળે ત્યારે વિચાર આવે કે આપણે પણ જોઈતું કંઈક માંગી લઈએ પણ કર્યા વિના કશું જ મળતું નથી. બહુ મોટા પુણ્યો બાંધ્યાં હોય ત્યારે તેના બદલામાં આવી શક્તિ-સંપત્તિ મળે. નિયમ છે કે Pay the Price. કિંમત ચૂકવો ને વસ્તુ તમારી છે. સત્તા ને સંપત્તિ મળી તો ખરી. ભૌતિક દૃષ્ટિએ બહુ મીઠી લાગે પણ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ અધઃપતનનું કારણ છે. વિશ્વભૂતિ નિદાન કરીને પોતાનું જ પતન નોતરી બેઠા. હાથે કરી પગ પર કુહાડો માર્યો. શાસ્ત્રો કહે છે, વાસુદેવ નિદાન કરીને જ આવ્યા હોય. પરિણામે તેની દુર્ગતિ પણ નિશ્ચિત હોય. તે મરીને નિશ્ચય નરકે જ જાય. એક તો નિયાણું કરતી વખતે અનંતાનુંબંધી કષાયનો તીવ્ર ઉદય હોય તેથી અનેક ભયંકર કર્મો ત્યારે જ ઉપાર્જન કરી લીધાં હોય અને બીજું વાસુદેવના જીવનમાં પણ અનેક પાપો કરે જેથી નરકના આયુષ્યનો બંધ પડે જ પડે.

વળી વાસુદેવ હંમેશાં પ્રતિવાસુદેવના વેરી જ હોય. તેને મારીને જ વાસુદેવ રાજા બને. ઈતિહાસ કહે છે કે લક્ષ્મણ વાસુદેવ હતા ને રાવણ પ્રતિવાસુદેવ. કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા અને જરાસંધ પ્રતિવાસુદેવ. જેને આપણે વેરીના રૂપમાં જોયા છે. અહીં ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવના વિરોધી અશ્વઘ્રીવ પ્રતિવાસુદેવ હતા અને વાસુદેવના પિતા તેના તાબાના નાના રાજા હતા.

અશ્વઘ્રીવ રાજાએ એકવાર તેમના જ્યોતિષીને બોલાવી પોતાના મૃત્યુનું નિમિત્ત પૂછ્યું. જન્મ લેનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ જાણે છે કે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત જ છે છતાં કેટલાક મૃત્યુને ટાળવાનો પ્રયાસ કરતા જ હોય છે. માણસની જીજીવિષા કેટલી છે તે આ ઉપરથી સમજાય છે.

એક રાજાને ત્યાં ઘણા વર્ષે પુત્રજન્મ થયો. સારાં-સારાં નૈમિત્તિકો પાસે તેનું ભવિષ્ય જોવડાવ્યું. બધાનો એક જ મત થયો કે કુમારનું આયુષ્ય બહુ ઓછું છે અને તે બિલાડીના નિમિત્તે મૃત્યુ પામશે. બસ, રાજાએ હુકમ આપી દીધો કે રાજ્યભરમાં જેટલી બિલાડીઓ હોય તે બધીને મારી નાંખો. એક પણ બિલાડી જીવતી ન રહેવી જોઈએ. બંધુઓ! આ તો રાજાનો હુકમ! સેંકડો બિલાડીઓને મારી નાંખવામાં આવી. જ્યાં ક્યાંય એકે બિલાડીનું બચ્યું પણ દેખાય કે તરત ઠાર. આખાયે રાજ્યમાં ક્યાંય એક બિલાડી રહેવા ન પામી. વિચારો! માનવ એક જીવને બચાવવા કેટલી કૂરતા કરી શકે છે! બીજાનો જીવ છે, પીડા છે, સંવેદના છે, જીજીવિષા છે તેનો વિચાર એ

કરતો નથી. બધી જ બિલાડીઓ મરી ગઈ. હવે રાજા નિશ્ચિત - જ્યોતિષના જોશને ખોટો પાડી દીધો. નિમિત્ત જ ન રહ્યું તો હવે કુંવર મરશે જ નહીં! બંધુઓ! કુંવર દોઢ વર્ષનો થયો હતો ને રાજાને સમાચાર મળ્યા કે કુંવરનું મૃત્યુ થઈ ગયું. કેમ થયું ? શું થયું? કુંવર મરે જ નહીં! તપાસ કરતાં ખબર પડી કે કુમાર રાજમહેલના એક ઓરડાના દરવાજા પાસે રમતો હતો. જૂના જમાનામાં એ દરવાજા પર પિત્તળનો બહુ જ મોટો વજનદાર આગળિયો હતો. કોઈ કારણે એ કુમારના માથા પર પડ્યો ને કુંવર મરી ગયો. પણ આમાં બિલાડી ક્યાં આવી? ફરી તપાસ કરી તો એ પિત્તળના આગળિયા પર બિલાડીનું મુખ કોતરેલું હતું અને એ જ ભાગ કુંવરને વાગ્યો હતો.

બંધુઓ! જીવિત રહેવાના હજારો ઉપાય કર્યા પછી પણ મરવું જ પડે. જેનો જન્મ છે તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત જ છે. જો સદા માટે જીવવું હોય તો સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી સિદ્ધ થઈ જવું જોઈએ કે પછી કદી મરવું જ ન પડે.

મરના મરના ક્યા કરે? મરી ન જાણે કોઈ

મરના એસા કિજીએ, ફિર ન મરના હોય.

પ્રતિવાસુદેવ રાજા અશ્વઘ્રીવે પણ જ્યોતિષાચાર્યોને પોતાના મૃત્યુનું નિમિત્ત પૂછ્યું. જ્યોતિષીઓએ તેની જન્મકુંડળી જોઈ, ગ્રહોની ગણતરી કરી બતાવ્યું કે રાજા! તમને મારનાર આ પૃથ્વી પર પેદા થઈ ચૂક્યો છે. પણ ખબર કેમ પડે? રાજન! તમારા ચંડાવેગ નામના દૂતનો જે પરાભવ કરશે તથા ખૂંખાર સિંહને શસ્ત્ર વિના માત્ર બાહુબળથી જે મારી નાખશે તે વ્યક્તિના હાથે તમારું મૃત્યુ થશે.

બસ! રાજા તો એ વ્યક્તિની શોધ કરવા માંડી પડ્યો. ચંડાવેગને, પોતાની અન્ડરમાં રહેલ રાજાઓને ત્યાં મોકલ્યો. દૂત જ્યાં જાય છે ત્યાં તેને માન-પાન મળે છે. રાજ્યનો એક નિયમ હોય છે કે દૂત હંમેશાં અવધ્ય હોય, ચાહે યુદ્ધ ચાલતું હોય, શત્રુ રાજાનો દૂત કાંઈ સંદેશો લઈને આવે તેને કાંઈ કરી શકાય નહીં. તેનું અપમાન થાય નહીં. તેથી ચંડાવેગ જ્યાં-જ્યાં જાય છે ત્યાં-ત્યાં માન-પાન પામે છે. એ પોતનપુર આવ્યો. વાસુદેવના પિતાએ તો તેનો ખૂબ સત્કાર કર્યો. ચંડાવેગ પાછો ફર્યો. રસ્તે ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવ જે યુવાન વયમાં છે. તે મળ્યો. તેને કંઈક નિમિત્ત મળી ગયું અને દૂતનું ભયંકર અપમાન કરી ઘુતકારીને કાઢી મૂક્યો. અપમાનિત થયેલો દૂત રોતો-કકળતો અશ્વઘ્રીવ પાસે આવ્યો અને બધી વાત કહી બતાવી. રાજા

સમજી ગયા કે આ જ મારો શત્રુ.

જ્યોતિષની કહેલી એક વાત તો સત્ય થઈ. હવે બીજી વાતની પરીક્ષા પણ કરવી રહી. તેનું રાજ્ય વિશાળ હતું. તેના તાબાના નાના-નાના રાજાઓ પોત-પોતાનાં રાજ્યને સંભાળતા હતા. તેમાં થોડા દિવસથી જંગલનો એક સિંહ ગામમાં આવતો અને પ્રજાના પશુઓને મારી નાખતો. ઘણા પ્રયત્ન પછી પણ પ્રજાજન પોતાના પશુઓને બચાવી શકતા નથી. તેથી ત્રાહિમામ્ પોકારતા રાજા અશ્વગ્રીવ પાસે ફરીયાદ લઈને ગયા. રાજાએ સહુને પોત-પોતાના ક્ષેત્રની રક્ષા કરવાનો હુકમ આપી દીધો. પોતે કંઈ વ્યવસ્થા કરી નહીં. કારણ એ જાણવા માગતા હતા કે સિંહને પોતાના હાથ વડે કોણ પરાસ્ત કરે છે!

ત્રિ-પૃષ્ઠ પોતાના રાજ્યના સીમાપ્રદેશનું રક્ષણ કરવા રથ લઈને જાય છે. અને તે દિવસે એ સીમામાં જ સિંહ પ્રવેશ્યો. ડાલામથ્થો સિંહ છે. ખુમારીથી ચાલ્યો આવે છે. નિર્ભયતાથી ડગ ભરી રહ્યો છે. જેવો રથ અને રથ સાથે માણસો જોયા કે જોરથી ગર્જના કરે છે. ત્રિ-પૃષ્ઠ સામે પડકાર ફેંકે છે. ત્રિ-પૃષ્ઠ રથમાંથી નીચે કૂદી પડે છે. તેના હાથમાં હથિયાર છે. હથિયાર લઈ સિંહ સામે ત્રાટકે છે પણ બીજી જ ક્ષણે હથિયાર ફેંકી દે છે. સિંહ પાસે હથિયાર નથી તો મારે પણ ન રખાય. સિંહ જેવો ત્રિ-પૃષ્ઠ પર આવવા જાય છે ત્યાં જ દોડીને ત્રિ-પૃષ્ઠ પોતાના બન્ને હાથ સિંહના મુખમાં નાખી દે છે અને એક કાપડનો વેપારી કપડું ચીરે તેમ સિંહને આખો ને આખો ચીરી નાખે છે. પોતાની પ્રચંડ શક્તિના દર્શન કરાવે છે. તપ અને સંયમના બદલામાં માગેલી શક્તિ અહીં પ્રદર્શિત થાય છે. પૂર્વે કરેલ નિયાણું સફળ થયું. વેરનો બદલો લઈ લીધો. વિશ્વનંદીનો આત્મા સિંહરૂપે હતો તેને ચીરીને નિદાનને સાર્થક કરે છે.

સિંહ તરફડી રહ્યો છે. મરણની વેદના કરતાં પણ એક ઊગતા યુવાનના હાથે મરવું પડ્યું તેની મનોવેદના વધારે છે. હું જંગલનો રાજા અને મારી આ દશા? આવો અહં સિંહની અંદર પણ પડ્યો છે. ત્યારે ત્રિપૃષ્ઠના રથનો સારથી સિંહ પાસે જઈ તેના કાનમાં નવકાર મંત્ર સંભળાવે છે અને કહે છે, 'હે વનરાજ! તને મારનાર કોઈ જેવો તેવો યુવાન નથી, પણ કાલે જે ત્રણ ખંડનો અધિપતિ થવાનો છે તે ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવ છે.' સિંહ તરફડીને મૃત્યુ પામે છે. વેર સમાપ્ત થાય છે. નવકાર મંત્ર સંભળાવનાર સારથિ તે ગૌતમનો

આત્મા હતો. મહાવીરનો આત્મા વાસુદેવ અને ગૌતમનો આત્મા તેમના રથનો સારથિ. બન્ને સાથે જ છે. ભવોભવ સુધી સાથે રહે છે.

ત્રિ-પૃષ્ઠે પોતાના હાથથી સિંહને વિદારી નાખ્યો. આ સમાચાર પ્રતિવાસુદેવ રાજા અશ્વગ્રીવને મળ્યા. નૈમિત્તિકની કહેલી બન્ને વાતો સાચી ઠરી તેથી અશ્વગ્રીવ સમજી ગયો કે આ જ મારો કાળ છે. મારા માર્ગનો કાંટો છે. તેને ક્યારે ઉખાડી નાખું ને હું સલામત થઈ જાઉં. કોઈક નિમિત્ત ઊભું કરી તે યુદ્ધ માટે ચડાઈ કરીને આવ્યો. ભીષણ યુદ્ધ ખેલાયું. જેમાં ત્રિ-પૃષ્ઠ જીત્યા અને રાજ્ય તેના હાથમાં આવ્યું. તેઓ ત્રણ ખંડના અધિપતિ બન્યા. રાજ્યનું સંચાલન કરતાં-કરતાં અનેક સારાં કામો પણ કર્યા અને અનેક પાપો પણ કર્યા.

એકવાર અગિયારમા તીર્થંકર શ્રેયાંસનાથ ભગવાન પોતનપુર નગરીમાં પધાર્યા.વાસુદેવને મળ્યા. તેઓ દર્શન કરવા ગયા. તીર્થંકરના મુખેથી વાણી શ્રવણ કરી અને સૂતેલા સંસ્કારો જાગ્રત થઈ ગયા. ત્રિ-પૃષ્ઠે શ્રેયાંસનાથ પ્રભુની વાણી સાંભળી ફરી સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયું.

ક્યાં કેવી રીતે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. જરા વિચારીએ. વાસુદેવના જીવનમાં કૂરતા-વેર-ઝેર-કષાયોના ભાવો જ વધુ આપણે જોયા. સિંહને હાથેથી ચીરી નાખનાર અને પ્રતિવાસુદેવ પ્રતિ આટલો દ્વેષ સેવનાર આત્મા કેટલો મલિન હશે? તેને સમ્યક્ત્વ થાય શી રીતે? પણ આત્માના ભાવોમાં આરોહ-અવરોહ તો થાય જ કરે છે. એકવાર સારા ભાવો આવ્યા હોય તો બીજી વાર હલકા ભાવ ન આવે એવું બનતું નથી. એ જ રીતે ઘણા કૂર ભાવો સેવ્યા પછી આરાધક ભાવો ન જાગે એવું પણ બનતું નથી. ઉદય-નિમિત્ત બે કામ કરે છે અને સારા-નરસા ભાવોની ધૂપછાંવ ચાલ્યા કરે છે.

આ આત્માએ એક વાર નહીં પણ એકથી વધુ વાર સમકિતનો સ્વાદ ચાખ્યો છે જે તેની દાઢમાં રહી ગયો છે. આધ્યાત્મિક રસનો આસ્વાદ એવો હોય છે કે એકવાર અનુભવ્યા પછી એ ભૂલાતો નથી. વારંવાર તેને માણવાના ભાવ થયા કરે છે. અરે! બંધુઓ! રસેન્દ્રિયમાં આસક્ત જીવોને પૂછો કે એકવાર કોઈ હોટેલમાં કે કોઈનાં ઘરે કોઈ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ ખાધો હોય તો તેને વર્ષો સુધી યાદ રાખે છે. અને ફરી ત્યાં જઈને એ પદાર્થ ખાવાની ઈચ્છા થયા જ કરે છે. રસાસ્વાદ કર્મબંધનનું કારણ છે. તેમાં જીવને કેટલી પ્રીતિ, કેટલી આસક્તિ હોય છે પણ હું તમને પૂછું છું કે ક્યારેક

આત્મ-અનુભવનો રસ ચાખ્યો છે? એકવાર તો ચાખી લ્યો! ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં એટલા બધા લુબ્ધ થઈ ગયા છો કે તેમાંથી બહાર નીકળવાનું મન નથી થતું. પણ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો આનંદ તો ક્ષણિક છે. જ્યારે આત્માનંદ એકવાર માણી લેશો તો એ ભવ-ભવની ભાવટ ભાંગી નાખશે. માટે બંધુઓ! પુરુષાર્થ કરો. અંતરના ઊંડાણમાંથી આધ્યાત્મિકતાના આનંદને માણવાના ભાવ જગાવો.

ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવ સમ્યગ્દર્શનને પ્રાપ્ત કરે છે. જીવનમાં રહેલી કુરતા-દ્વેષ-વેર-ઝેર સર્વ શાંત થવા માંડ્યા. જીવનનો રાહ જાણો બદલાઈ ગયો. રાજ્ય સંભાળે છે પણ ઉદાસીન ભાવે. આમ, આખું જીવન પલટાઈ ગયું. બંધુ બદલાયું પણ એક કર્ણોન્દ્રિયના વિષયની આસક્તિ ન ગઈ, અને તે જ તેનાં પતનનું નિમિત્ત બની ગયું. તમે પૂછશો બંધુઓ! કે કેટલી વાર પડવાનું? દરેક જન્મમાં ચડવું અને પડવું આમ જ થવાનું? જો ચડીચડીને પડવું હોય તો પછી ચડવું શા માટે? તમારો પ્રશ્ન બરાબર છે. પણ વારંવાર પડ્યા વિના કોઈ ચડી શક્યું નથી. અરે! આપણે બાળક હતાં, ચાલતાં શીખ્યાં, કેટલી વાર પડ્યાં હોઈશું? પૂછજો કોઈ માવડીને કે તારો બાળક ચાલતાં શીખ્યો તો કેટલી વાર પડ્યો! ગણતરી નહીં હોય તેની પાસે! બસ એમ જ છે જીવનું અને જીવનનું. એ અનેક વાર ચડે, પડે, ફરી ચડે ને પછી જ તેનામાં સ્થિરતા આવે. મોટા માણસો પણ પોતાની કે પારકી સીડી ઉપરથી પડે છે. હાડકાં ભાંગે, ફેક્યર સારું કરવા છ મહિના પ્લાસ્ટરમાં ને પથારીમાં રહે ને જેવો સાજો થાય કે તરત જ સીડી ચડે છે. સાધનાના ક્ષેત્રે પણ પડવા અને ચડવાનો ક્રમ રહે જ છે. પડ્યા વિના કોઈ ચડી શકતું નથી.

વાસુદેવને સંગીત અતિપ્રિય છે. એક આદત પડી છે કે રાત્રે શયનગૃહમાં સૂવા જાય તો મધુર ગીતો સાંભળ્યા વગર ઊંઘ ન આવે. સાજ સાથે સંગીત વાગતું હોય, રાજા સૂઈ જાય પછી જ સંગીત બંધ થાય. એકવાર એવું બન્યું વાસુદેવ સુંવાળી સેજમાં પોઢ્યા છે. અતિ કર્ણપ્રિય મધુર સંગીત ચાલી રહ્યું છે. રાજાને ઊંઘ આવવા માંડી અને તેમણે શૈયાપાલકને આજ્ઞા કરી કે મને ઊંઘ આવે છે. હું ઊંઘી જાઉં એટલે આ સંગીત બંધ કરાવી દેજે. જી મહારાજ! કહી શૈયાપાલકે હુકમ માથે ચડાવ્યો. સમજો છો ને! શૈયાપાલક! તમારા શબ્દોમાં Body Guard. રાજાને ઊંઘ આવી ગઈ. સંગીતના સૂરો અતિ મધુર છે.

શૈયાપાલક પણ આંખો બંધ કરી સાંભળવામાં લીન થઈ ગયો છે. તેને ભાન ન રહ્યું કે રાજા તો ઊંઘી ગયા છે અને સંગીત ચાલુ છે. ઘણો સમય વ્યતીત થઈ ગયો. સંગીતજ્ઞો હુકમની રાહ જુએ છે પણ શૈયાપાલક તરફથી હુકમ ન મળે ત્યાં સુધી બંધ ન થાય. અને રાજાની ઊંઘ ઉડી ગઈ. આંખો ખૂલતાં દૃષ્ટિ ચારે બાજુ કરી તો અર્ધરાત વીતી ગઈ છે. જોઈને વાસુદેવને ભયંકર ક્રોધ આવ્યો. મારા હુકમનો અનાદર! ક્રોધથી બરાડી ઊઠ્યા, સત્તા સાથે અહં ભળેલો છે. અહંકાર જ્યારે અંદરમાં જાગે અને સાથે ક્રોધાગ્નિ ભળે પછી તમારો tone કેવો હોય છે? તપાસજો. ક્યારેક તમે જ તમારા અવાજને સાંભળશો તો અપરિચિત લાગશે. બિલકુલ બદલાઈ જાય. વાસુદેવનો સત્તાનો મદ જાગ્રત થયો. એક નાચીજ નોકરને સંગીતનો શોખ? પોતાને સાંભળવા માટે મારા હુકમનો અનાદર કર્યો! આ કેમ ચાલે!

બંધુઓ! સર્વ શોખ રાખવાનો અધિકાર તમારો જ! ધનવાનોનો. ગરીબ માણસને કંઈ શોખ પણ ન રખાય ખરું? શું માનો છો તમે? તમે જ માણસ છો અને એ નોકર છે, માટે પશુ છે! સંસારનાં સર્વ સુખોનો અધિકાર તમને જ, બીજાને નહીં? કેવી છે mentality તમારી? બસ, આમ જ ચાલતું આવ્યું છે અને આવી માન્યતાએ કંઈ કેટલાયે અનર્થો સર્જ્યા છે!

વાસુદેવના અંતરમાં આવા જ અહંનો ઉદય થયો. ક્રોધાગ્નિથી લાલચોળ થઈ ગયો. એ જ ઘડીએ શૈયાપાલકને શિક્ષા દેવા માટે ભાન ભૂલીને દાસને હુકમ કર્યો. ‘જાવ, સીસાને ગરમ કરીને લાવો!’ આ રાજા, તેનો ગમે તેવો હુકમ હોય તે માન્યે જ છૂટકો. નહીં તો પ્રાણ ભયમાં! સીસું ગરમ થઈને આવ્યું. રાજા ક્રોધથી કંપી રહ્યા છે. શૈયાપાલક ભયથી ધૂજી રહ્યો છે અને રાજાએ વગર વિચાર્યે કુકૃત્ય કરી નાખ્યું. શૈયાપાલકના કાનમાં ધગધગતું સીસું રેડ્યું! ‘લે સાંભળ! કર્ણના વિષયનો શોખ છે ને સાંભળ!’ અને ત્રાહિમામ્ પોકારતો અસહ્ય પીડાને વેદતો, શૈયાપાલક નોકર છે, કશું કરી શકતો નથી પણ અંતરમાં ભયંકર દ્વેષના ભાવોને સેવતો ત્યાં જ મરણ પામ્યો!

બંધુઓ! મહાવીરના આત્માએ સેવેલા દ્વેષે સમ્યક્ત્વનું વમન તો કરાવ્યું, નરકના આયુષ્યનો બંધ કરાવ્યો અને શૈયાપાલકના આત્મા સાથે વેરના નિકાચિત કર્મો બંધાવ્યાં. ત્રણ જાતના નુકસાન થયાં.

પૂછો આપણા આત્માને! જાગે છે આવો અહંકાર ક્યારેય? આવે છે આવો ક્રોધ ક્યારેય? એક વખત નહીં, અનેક વખત! આપણા સમ્યગ્દર્શનના ઠેકાણાં નથી. એક વાર પણ આ જીવને આવો આરાધક ભાવ સ્પર્શ્યો છે કે નહીં તે જાણતા નથી. પણ ક્રોધ અને અહંકારથી તો ઉન્મત્ત જ રહીએ છીએ. તેમાંય જો આવો નોકર હાથમાં આવી જાય તો તેનું બિચારાનું તો આવી જ બન્યું. ન કહેવાય તેવા શબ્દો તેને કહો. એ તમારી સત્તાથી દબાઈને બોલી ન શકે તેનો ગર્વ કરો. જોયું? એક શબ્દ પણ ન બોલી શક્યો. સાંભળી લીધું ચૂપચાપ. મારા પ્યારા બંધુઓ! એમ ન સમજશો કે કંઈ બોલી શક્યો નથી માટે તેના અંતરમાં પણ તમારા પ્રતિ કંઈ નથી થયું! એવા ઉગ્ર દ્વેષના ભાવો એને જાગે કે તમારી સાથે મહાભયંકર વૈરાનુબંધ થઈ જાય. પછી તમે ગમે તેવા શ્રીમંત કે સત્તાધીશ કેમ ન હો. પણ તમને એ મૂકે નહીં. આ ભવમાં તમે શેઠ થયા છો અને એ તમારો નોકર છે. તેથી કંઈ થઈ શકતું નથી તેનાથી. પણ ભવિષ્યના ભવમાં એનામાં એવી તાકાત આવે કે એક નહીં અનેક ભવ સુધી એ વેરનાં કડવાં ફળ તમને ચખાડ્યા કરે. માટે જ સત્તા અને શ્રીમંતાઈના મદમાં આવી, આવો ભયંકર દ્વેષ કરતાં ખ્યાલ રાખજો. કોઈ જીવ સાથે વૈરાનુબંધ ન થાય તે માટે સાવધાન રહેજો.

ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવ, આવા જ ભાવમાં આયુષ્ય પૂરું કરી મરીને સાતમી નરકે ગયા. મિથ્યાત્વદશા સાથે છે. તેથી ત્યાંના ભયંકર દુઃખોમાં સમતા રહેતી નથી. ત્યાં પણ એટલાં જ પાપકર્મ ઉપાર્જે છે. એ તેમનો ઓગાણીસમો ભવ. વીસમા ભવમાં જંગલના સિંહ થયા. આખુંયે જીવન કૂરતાના ભાવોની હલકી પરિણામમાં પસાર કરી ફરી એકવીસમા ભવમાં ચોથી નરકે ગયા.

બંધુઓ! વિચારો જેનામાં મહાવીરત્વ પડ્યું છે, મોક્ષના મંડાણ આત્મામાં થઈ ચૂક્યાં છે, સમકિત અને ચારિત્રનું પાલન, જ્ઞાનાદિની આરાધના ઉત્કૃષ્ટ ભાવે છે, એવા આત્માને પણ ઈન્દ્રિયોની આસક્તિ અને સત્તાનો મદ ક્યાં સુધી નીચે પતનની ખાઈમાં પટકી દે છે? સાતમી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સુધી ભયંકર દુઃખો સહન કર્યા તો પણ કરેલાં પાપોમાંથી છૂટકારો ન મળ્યો, એટલે પશુની યોનિમાં જવું પડ્યું અને તે પણ કૂર એવો સિંહનો જન્મ. ત્યાં પણ અનેક પાપો ભોગવ્યાં છતાં હજુ કેટલાં પાપો બાકી રહ્યાં છે કે ફરી ચોથી નરકમાં જવું પડ્યું. આ જીવ થોડી ભૂલે કેટકેટલાં પાપોના થોક ઉપાર્જન કરી લે છે ? માટે જ કહેવાય છે કે જીવ એક

જન્મમાં એટલાં પાપ બાંધે છે કે જે અનેક જન્મો સુધી ભોગવતાં પણ ન ખૂટે. એટલું જ નહીં પણ પાપના ઉદયો પાપ બંધાવ્યા જ કરે. આમ પાપની કડી પાછી જોડાતી જાય. તેનો અંત ન આવે.

હા, જો જીવ સમ્યગ્દર્શન સાથે લઈને નરકમાં ગયો હોય તો ત્યાં દુઃખો ભોગવતાં પણ સમતા રહે તો નવાં પાપ ઓછાં બંધાય. પણ સમ્યક્ત્વદશા ન હોય તો વિષમતાના યોગે પાપોનો બંધ ખૂબ થાય. તમને અહીં પ્રશ્ન થશે કે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરેલો જીવ પણ નરકમાં જાય? હા જાય. પહેલાં નરકના આયુષ્યનો બંધ થઈ ગયો હોય અને પછી સમ્યગ્દર્શન થાય તો તેને નરકમાં જવું જ પડે. વળી આયુષ્યનો બંધ એવો છે કે તે ટાળ્યો ટળતો નથી. એકવાર બંધ પડ્યો એટલે જવું જ પડે. પણ સમ્યગ્દર્શન સહિત આત્મા નરકમાં જાય તો ત્યાં ભોગવવાં પડતાં દુઃખ તેનામાં વિષમતા ન આવવા દે. તેથી કર્મબંધ ઓછાં થાય.

અહીં મહાવીરનો આત્મા સમ્યગ્દર્શનથી પતિત થઈ મિથ્યાત્વ ભાવોથી ઘેરાઈ ગયો છે અને નરકમાં ગયો તેથી ત્યાં તેની પાપની પરંપરા વધી ગઈ. એક સિંહનો ભવ અને વળી બીજો નરકનો ભવ કર્યો તો પણ પાપ પૂરાં પૂરાં ભોગવાઈ ન રહ્યાં તેથી એકવીસમો ભવ ચોથી નરકનો પૂર્ણ કરી તિર્યચ ગતિમાં ચાલ્યો ગયો. નાનાં-મોટાં અનેક પશુ-પંખી-જીવ-જંતુના ભવો કર્યા. આ પરિભ્રમણના કાળની કોઈ સીમા નથી. અસંખ્ય કાળ ગયો. અરે! ગ્રન્થકારો કહે છે કે આ ભવો દરમ્યાન એક ભરવાડના ધાબળામાં સાડા સત્તર ભવ જૂ પાણે કર્યા! કેટલો ક્ષુદ્ર ભવ! કરી શકો છો કલ્પના! જે એક-બે વાર ન નહીં ચાર-ચાર વાર સમ્યગ્દર્શન પામ્યા, બે ભવોમાં ચારિત્રનું પાલન કરી ચૂક્યા, અનેક માસખમણ અને નાની-મોટી તપશ્ચર્યા કરી. ઉગ્ર પરિષહ અને ઉપસર્ગો સહ્યા, તે જીવ આવા ભવો કરે? કદી માથામાં પડેલ જૂને હાથમાં લઈ વિચાર કર્યો છે કે આ શરીરમાં રહેલ આત્મા થોડા કાળ પછી મોક્ષે જઈ શકે છે! આપણે સંસારમાં ભટકતા રહીશું અને આ જીવ મોક્ષનો મોતી બની જશે. ત્રિલોકનો પૂજ્ય બની જશે? કેવી અકળ ગતિ છે કર્મની! કેવા કર્મો જીવને ક્યાં-ક્યાં લઈ જાય છે? અપ્રતિમ સામર્થ્ય ધરાવનાર આત્મા આજે ક્યાં હોય અને કાલે ક્યાં ફેંકાઈ જાય?

આપણા નાથ, શાસનપતિ પ્રભુ વીરનો આત્મા કંઈ કેટલાયે કાળ સુધી આવા ભવોમાં ફરે છે. અનંત-અનંત પાપકર્મો ભોગવે છે. વિવિધ

પ્રકારના દુઃખો વેઠે છે, એને સહેતાં-સહેતાં ઊંચો ચડે છે, તિર્યચ ગતિમાં કરેલ આ ભવોને તો ગ્રંથકારોએ ગણતરીમાં પણ લીધા નથી. આવા ક્ષુદ્ર ભવો પૂર્ણ કર્યા પછી બાવીશમા ભવે રથપુર નગરના પ્રિયમિત્ર રાજાને ત્યાં વિમલા રાણીના કુક્ષિએ વિમલકુમાર નામે. પુત્રરૂપે જન્મ્યો. પાપકર્મો પાતળા પડી ગયાં છે. પુણ્યનો ઉદય થયો છે. તેથી જ સુયોગ્ય-સુસંસ્કારી, કુળવાન માતા-પિતાને ત્યાં જન્મ થયો.

અત્યાર સુધી મહાવીરના આત્માની અંતરંગ દશા આરોહ-અવરોહના ભાવવાળી હતી. શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારના જીવો બતાવ્યા છે. અમુક જીવો 'ક્ષપિત કર્માશ' વાળા હોય છે, જ્યારે અમુક જીવો 'ગુણિતકર્માશ' વાળા હોય છે.

ગમે તે જીવોનીમાં ઉત્પન્ન થાય પછી જે આત્માને અન્ય જીવોની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછું કર્મબંધન થાય અને સહજ રીતે કર્મનિર્જરાનો યોગ વધુ મળે, ભલે પછી એ અકામ નિર્જરા હોય, પણ તેવા આત્માઓને ક્ષપિત કર્માશ કહ્યાં છે. તેથી ઊલટું જે આત્માઓને અન્યની અપેક્ષાએ કર્મબંધન વધુ અને કર્મનિર્જરા ઓછી થાય તેવા યોગ મળતા હોય તેવા આત્માઓને ગુણિત કર્માશ કહ્યાં છે.

આ બંને પ્રકારના જીવોમાં ક્ષપિતકર્માશ જીવોનો ગુણસ્થાનની શ્રેણીમાં આરોહ થતાં વાર નથી લાગતી અને એક વાર આરોહ થયા પછી અવરોહ થવાની સંભાવના ઓછી હોય છે. પણ ગુણિતકર્માશ જીવોને ગુણસ્થાનમાં આરોહ થવો જ મુશ્કેલ, અને કદાચ થઈ જાય તો ત્યાં ટકી રહેવું એનાથી પણ મુશ્કેલ.

ભગવાન મહાવીરના આત્માને નયસારનો ભવ, મરિચિનો ભવ, વિશ્વભૂતિનો ભવ અને ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવનો ભવ. આટલા ભવોમાં ગુણસ્થાનના આરોહ-અવરોહની દશા જ રહી છે. ચડ્યા છે અને પડ્યા છે. ફરી ચડ્યા છે. પણ અઢારમા વાસુદેવના ભવમાં પડ્યા પછી કેટલાક કાળ સુધી પડતી દશા જ રહી, ચડવાના યોગ મળ્યા જ નહીં અને જીવ ભટકતો રહ્યો. ભટકતાં-ભટકતાં અકામ નિર્જરા થતી રહી હવે આરોહ થાય તેવા યોગ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે. વિમલ રાજકુમારના ઉદયે આરાધનાની અનુકૂળતા પણ મળવાની છે. હવે પછીના દરેક ભવમાં આરોહની સ્થિતિ વધુ ને વધુ અનુકૂળ પ્રાપ્ત થશે. મહા-ભયંકર, ભમાવનાર, વિભાવ-ભાવો મંદ-મંદતર-મંદતમ

થઈ ગયા છે.

બંધુઓ! વિચારો! તીર્થંકર પદની યોગ્યતાવાળા આત્માને પણ પાપ ભોગવવા અધમ ગતિમાં જવું પડ્યું. અસહ્ય દુઃખો વેઠ્યાં. તો આપણે કરેલાં પાપોનું શું? કેટલાં કરીએ છીએ? ભૂતકાળના ભવોની તો ખબર નથી પણ વર્તમાન ભવમાં કેટલાં પાપો કર્યાં? છે કોઈ હિસાબ? કર્મનું ગણિત બહુ જ પાકું છે. તેમાં જરા પણ મીન-મેખ થાય નહીં. જેટલા કર્યાં ને જેવા કર્યાં, એટલાં ને એવાં ભોગવવાનાં જ. પાપ કરીને રોજ ભગવાનને પ્રાર્થના કરો, પ્રભુ! મારાં પાપ માફ કરી દે! તો અહીં ભગવાન એવો ભોળો નથી કે તેને વિનવ્યે કે તેના ચરણમાં ફૂલ, ચોખા કે પૈસા ધરી દો અને તે રીઝી જાય? અરે! આપણાં કરેલા પાપને માફ કરવાની શક્તિ ન તો અરિહંતમાં છે કે ન તો સિદ્ધિ ભગવંતમાં! આપણા કરેલા પાપ કાં તો ભોગવવા પડશે અને કાં તો પુરુષાર્થ વડે, તપત્યાગની સાધના વડે ખપાવવાં પડશે. એ સિવાય આરોવારો નથી. અરે! તીર્થંકર સ્વયં પોતાનાં કરેલાં કર્મો ભોગવીને કે ખપાવીને જ છૂટી શકે છે. જો તેઓ પોતે પણ પોતાને માફ કરી શકતા નથી. તો આપણને તો માફ કેમ કરશે?

જ્યાં ગજ ગોથા ખાય ત્યાં ગાડરડાની શું તાકાત?

તમારે ત્યાં એવી અંધાધૂંધી ચાલે કે પ્રધાનના સંતાનો વગર ભણ્યે પાસ થઈ જાય અને સાથે-સાથે લાંચરુશ્વત દેવાથી તમારાં બાળકોને પણ પાસ કરી દે. પણ કર્મના દરબારમાં આવું ચાલતું નથી. ત્યાં તો મહાવીર હોય કે મજૂર બધા જ સરખા! બધા જ એક લાકડીએ! મહાવીરના આત્માને પણ ઊંચા ચડવા માટે કેટલાં કર્મો ભોગવવા પડ્યાં? ત્યારે હવે તેમનાં કર્મો ઓછાં થયાં છે અને તેઓને માનવજન્મ મળ્યો.

વિમલકુમારના ભવમાં દૃઢધર્મી, માતા-પિતાના સંસ્કારે, તેમનામાં દયા-કરુણા-પ્રેમ-વાત્સલ્યના ભાવો અંતરમાં સહજ થઈ ગયા. તે ભવમાં પશુઓ પ્રત્યે અનુકંપા લાવી જીવદયા ખૂબ પાળી. પરિણામે શુભકર્મના યોગે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું.

બંધુઓ! આ પણ સમજી લેજો કે મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય થઈ શકાય છે. એક મનુષ્યનો જન્મ એવો છે કે જ્યાંથી પાંચેય રસ્તા ખુલ્યા છે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ અને નારકી આ ચારમાંથી કોઈપણ ગતિમાં જઈ શકાય. અને સાધના થાય તો મોક્ષરૂપ પાંચમી ગતિમાં પણ જઈ શકાય.

વિમલકુમારે મનુષ્યના આયુનો બંધ થયા પછી સંતના સમાગમે ધર્મારાધન કર્યું. સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ અને તે પછી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી મુનિના વ્રતોનું પાલન કરવાની સાથે, જ્ઞાન, દર્શનની આરાધના નિર્મળ ભાવે કરી. પહેલા મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ થઈ ગયો છે તેથી મહાવીરનો આત્મા આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ત્રેવીસમા ભવે પશ્ચિમ મહાવિદેહની મૂકા નગરીના ધનંજય રાજાની ઘારિણી રાણીની કુક્ષિથી પુત્રરૂપે જન્મ પામ્યો.

અહીં ચક્રવર્તી થવા જેટલું પુણ્યબળ સાથે લઈને આ આત્મા આવ્યો છે. સાથે માતા-પિતા પણ પુણ્યવાન છે. તેથી જ આવા સુપાત્ર સંતાન તેને ત્યાં આવે, અમાપ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ છે. ખૂબ જ લાડ-પ્યારમાં પોષણ પામ્યા અને તેમની યુવાન વય થતાં તેમનાં માતા-પિતા દીક્ષા લઈ ચાલી નાકળ્યાં. પ્રિયમિત્ર રાજ્યના માલિક બન્યા. રાજા થયા પછી ચક્રવર્તિત્વની મહત્વાકાંક્ષાએ, રાજ્યો સાથે યુદ્ધ કરી, વિશાળ સામ્રાજ્યના સ્વામી બનાવ્યા. પોતાનાં બાહુબળ, બુદ્ધિબળ, અને પુણ્યબળથી છ ખંડના અધિપતિ બન્યા. આમ તેઓને ચક્રવર્તી પદ પ્રાપ્ત થયું. પ્રજાનું પાલન પુત્રવત્ કરતાં પ્રજાનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો. એટલું જ નહીં મળેલ ભોગ-વિલાસની સામગ્રીના ભોગવટામાં અંતર ઉદાસીન ભાવોથી ભર્યું છે. ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણેય પુરુષાર્થને યથાર્થરૂપે જીવનમાં જાળવ્યા. શ્રાવકોચિત દાન-શીલ-તપ-ભાવરૂપ ચતુર્વિધ ધર્મનું પાલન પણ પ્રશસ્ત ભાવે કરી રહ્યા છે. પ્રબળ પુણ્યના ઉદયે રાજ્યરિદ્ધિ દિન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામી રહી છે. છ ખંડના અધિપતિ છે. અપાર વૈભવ તેમના ચરણોમાં આળોટે છે છતાં તેમનું અંતર વૈરાગ્યથી વાસિત છે.

પ્રિય મિત્ર ચક્રવર્તીને અખૂટ ઐશ્વર્યનું સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત થયું છે છતાં તેમાં રસ નથી, આનંદ નથી. પરંતુ અંતરમાં નિરંતર એ ભાવના રહે છે કે ક્યારે નિર્ગ્રંથ મુનિનો યોગ મળે ? ક્યારે એમના મુખેથી જિનવાણીનું શ્રવણ કરું? ક્યારે હું પણ પંચ મહાવ્રત રૂપ ચારિત્રને ગ્રહણ કરું? આ ઝંખના રાત-દિવસ તેમના ચિત્તમાં રમ્યા કરે છે. એ યોગ પણ આવી પહોંચ્યો. તેમની જ નગરીમાં પોઢિલાચાર્ય નામના નિર્ગ્રંથ મુનિ પધાર્યા. મુનિની દેશના સાંભળતાં જ ચક્રવર્તીના અંતરમાં રહેલ ભાવો વિકસિત બન્યા અને આચાર્ય પાસે સંયમ ગ્રહણ કર્યો. પૂર્વે પાળેલ ચારિત્ર ભાવના સંસ્કારોએ જ આ કામ કર્યું. ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ મળ્યા પછી પણ તેમાં ન લેપાવાનું કારણ એ જ કે પૂર્વના ચારિત્ર સંસ્કારો દૃઢ હતાં.

બંધુઓ પ્રિયમિત્રની આ ભાવદશા આપણને પણ ઘણું કહી જાય છે. તમે આ ભવે ચારિત્ર લઈ શકો તો બહુ સારું છે. ન લઈ શકો તો એક ભાવના તો હૃદયમાં રાખજો જ કે હે પ્રભુ! આ ભવે યોગ નથી, હવે પછી એવો ભવ મળે કે જ્યાં ચારિત્ર ગ્રહણ કરી આત્માને હળુકર્મી બનાવું. આ ભાવના નિરંતર ભાવશો તો પણ સંસ્કાર પડશે. અરે! ઘણા સમજદાર શ્રાવકો એમ કહેતા હોય છે કે, આ જન્મમાં ચારિત્ર લેવાની એવી ઉત્કૃષ્ટ ભાવના હોવા છતાં ન લઈ શક્યા. જવાબદારીમાંથી મુક્ત ન થઈ શક્યા. પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થવાનું હોય ત્યારે પણ છેલ્લા બે દિવસ, માત્ર બે દિવસ માટે પણ ચારિત્રનું પાલન કરું અને આત્મા ચારિત્રના ભાવમાં જ ભવ પૂરો કરે! આત્મા પર ચારિત્રના સંસ્કાર પાડવા અત્યંત આવશ્યક છે.

ઘણા લાંબા સમય સુધી પ્રિયમિત્ર મુનિએ ચારિત્રનું પાલન કર્યું. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરી. શુદ્ધ પરિણામને આત્માનું પરિણામન થતું રહ્યું. તેથી પુણ્યો પણ એટલાં જ ઉપાર્જન કર્યાં. અને દેવભવનું આયુષ્ય બાંધી ચોવીસમા ભવમાં સાતમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. હવે આત્મા સરળ ભાવોમાં પરિણામી રહ્યો છે. તેથી ભવનું ભ્રમણ પણ સરળ છે. આરોહ-અવરોહ, ચડતી-પડતીના ક્રમમાંથી મુક્તિ મળી ગઈ છે. હવે આત્મા માત્ર ઉત્થાનના રાહે જ છે. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રના ભાવોથી ભીંજાયેલ આત્માની ભાવધારક વૃદ્ધિગત થતી રહી છે. હવે દેવનો ભવ હોય કે મનુષ્યનો, આત્મા સ્થિર ભાવમાં તીવ્રતર ગતિથી આગળ વધી રહ્યો છે. દેવલોકનો ભવ પણ આત્મભાવમાં પૂર્ણ કરી પચ્ચીસમા ભવે જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં છત્રા નગરીના જિતશત્રુ રાજાની ભદ્રારાણીની કુક્ષિથી નંદનકુમાર નામે પુત્રરૂપે જન્મ થયો.

ભગવાન મહાવીરનો આ ભવ અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે. આ ભવમાં જ ભાવી તીર્થંકર થવાની યોગ્ય ભૂમિકા તૈયાર થવાની છે. સમ્યગ્દર્શનની જ્યોત અંતરમાં જલતી હોવાથી જીવન સરળ અને સહજ ભાવોમાં વહી રહ્યું છે. ભોગોપભોગના ભોગવટામાં નિરસતા વર્તી રહી છે. સાંસારિક ઋણાનુબંધો પૂર્ણ કરવા માટે ભોગવી રહ્યા છે પણ જલ-કમલવત્. યુવાન થતાં માતા-પિતા નંદકુમારને રાજ્ય સોંપી ચારિત્રના માર્ગે પ્રયાણ કરે છે. સર્વસ્વ ત્યાગી માતા-પિતાના ભાવો નંદનના હૈયામાં ચારિત્ર-ગ્રહણની શ્રદ્ધા મજબૂત બનાવે છે.

બંધુઓ! વિચારો તમારા આજના આ યુગમાં તમારી સંસારભોગ પ્રત્યેની અદમ્ય લાલસાઓ, સોસાયટીને નામે અધઃપતન તરફ જતું તમારું જીવન વલણ તમારા સંતાનોમાં ક્યા સંસ્કાર જગાવશે! તમારા સંતાનને તમારા તરફથી વારસો શું આપો છો? આજના યુવક-યુવતીઓ વ્યભિચાર-ભ્રષ્ટાચાર અને અધમ માર્ગે જઈ રહ્યાં છે. તેમાં તમારો ફાળો કેટલો છે એ વિચાર્યું છે? તમારા હૃદયમાં જ ધર્મ-શ્રદ્ધા કે આ દેશની સંસ્કૃતિ માટે માન નહીં હોય, તમે પણ ઈન્દ્રિયના વિષયોમાં લોલુપ હશો તો યાદ રાખજો, તમારાં બાળકો તમારાથી સવાયાં જ થશે. જરાય ઓછાં નહીં ઊતરે. અને પછી માથે ઓઢીને રડશો તો પણ પાર નહીં આવે. જમાના કે સોસાયટી અથવા સ્ટેટસના નામે જે કરો છો ત્યાંથી પાછા ફરો, નહીં તો આ જમાનો જ આપણી કૌટુંબિક, ધાર્મિક, સામાજિક સંસ્કૃતિનો સર્વનાશ કરી નાખશે. સંતાનોવાળા મા-બાપની એ ફરજ થઈ પડે છે કે તેઓના જીવનમાં એક પણ ભૂરી આદત ન હોય કે જે બાળકોના અહિતનું કારણ બની જાય. માટે હવે જાગવાની જરૂર છે. જાગો....જાગો....!

નંદનકુમાર પ્રબળ પુણ્યાઈનો ધણી છે. માતા-પિતા પણ એવાં મળ્યાં કે જે તેને ચારિત્ર માર્ગની પ્રેરણારૂપ બની રહે. નંદને કેટલાક વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ભાવદયા સાથે દ્રવ્યદયાનું પણ પાલન કર્યું અને મહાન આચાર્યના ચરણો જીવન સમર્પી દીધું. રાજ અને પાટ, વૈભવ અને વિલાસ, સુખ અને ભોગ બધું જ છૂટી ગયું. કોઈ તેને અટકાવી શક્યું નહીં. કારણ અંતરથી મમત્વ ઊતરી ગયું હતું. બંધુઓ! પૂછો અંતઃકરણને, ઊતરે છે મમત્વ? કે ઉંમર વધે તેમ સંસારની માયા તમને વધુ લપેટે છે? કોઈ સંભાળનાર હોય તો પણ છૂટે છે ખરું? કે બહાનાબાજી કર્યા કરો છો?

મને યાદ છે કે મુંબઈમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ હતા. તેલના વેપારી. ભારત અને ભારતની બહાર તેમનો વ્યાપાર ચાલે. કરોડોનું Turn Over કરે. તેમને ચાર દીકરા. ચારેય ધંધામાં જોડાઈ ગયા હતા. ભાઈની ઉંમર થઈ. શરીર ચાલે નહીં High B.P. રહે. ૨૬૦-૨૭૦ હોય તો પણ ઓફિસે જાય. એક વાર ઓફિસે જતાં પહેલા ઉપાશ્રયમાં દર્શન કરવા આવ્યા. તેમની આંખો અને ચહેરા પરથી સમજાય કે B.P. High થઈ ગયું છે. પૂ. બાપજીએ તેમને કહ્યું: 'શ્રાવકજી! આટલી તબિયત સારી નથી રહેતી છતાં ધંધો નથી છોડી શકતા?' 'શું કરું મહાસતીજી!

છોકરાઓ હજુ નાના છે. નથી સંભાળી શકે તેમ!'

બંધુઓ! છોકરા એટલા નાના હતા કે તેના દીકરા પણ પરણાવવા જેવડા હતા. છતાં બુદ્ધિ બાપાને પોતાના દીકરા નાના દેખાતા હતા. પૂ. બાપજી કહે: 'કાલે તમારી આંખ મીચાઈ જશે તો ધંધાનું શું થશે?' 'મહાસતીજી! પછી તો જે થવું હશે તે થશે. પણ છું ત્યાં સુધી તો મારે સંભાળવો જોઈએ ને?'

અને થોડા વખત પછી એ ભાઈ રામશરણ થઈ ગયા. અમે કોઈને પૂછ્યું, મૃત્યુ કેવું થયું? તો કહે ઘરમાં, પણ ધંધાની જંજાળ સાથે જ હોય. બપોરે જમવાના સમયે ટેબલ પર જમવાની થાળી હતી. બે બાજુ બે કાને વેપારીઓના ફોન હતા. બન્ને સાથે ફોનમાં વાત કરી રહ્યા હતા અને તેઓ ઢળી પડ્યા! બોલો એ ક્યા ફોનમાં ગયા?

આવી છે માનવની મનોદશા! જિંદગીના અંત સુધી છૂટતું નથી. હાયવોય કરતો જ મરે છે. આ દેશની સંસ્કૃતિ તો કહે છે કે પાછલી ઉંમરે તો જીવનમાં ત્યાગ આવવો જ જોઈએ. દશવૈકાલિક સૂત્રના ચોથા અધ્યયનમાં કહ્યું છે :

પચ્છ વિ તે પયાયા, સ્વિપ્પં ગચ્છન્તિ અમર ભવણાંડં ।

જેસિં પિઓ તવો સંજમો ય, સ્વંતિ અ ભમ્મવેર ચ ॥

જે માનવ, જીવનની પાછલી અવસ્થામાં પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી સંયમ, તપ, ક્ષમા, બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે તે સ્વર્ગના સુખને પામે છે અને પરંપરાએ મોક્ષને પણ પામે છે. યુવાનીમાં ધર્મ થાય તો બહુ સારું પણ ત્યારે ન થયો તો જિંદગીના અંતે તો ધર્મરૂચિ જગાડો.

નંદનકુમારનું આયુષ્ય હજુ ઘણું બાકી હતું ત્યાં જ તેણે દીક્ષા લીધી અને દીક્ષાદિનથી જ પ્રતિજ્ઞા કરી કે જીવનપર્યંત માસખમણના પારણે માસખમણ કરીશ. સાથે જ જ્ઞાન-સાધનામાં પણ રત થઈ ગયા અને અગિયાર અંગોનું જ્ઞાન ઉપાર્જન કરી લીધું. સંયમ, તપ અને જ્ઞાનના ત્રિવેણી સંગમમાં આત્માને પાવન કરી રહ્યા છે સાથે-સાથે તેમના અંતઃકરણમાં ભાવદયા ઊભરાઈ રહી છે. ભવિષ્યમાં તીર્થ-સ્થાપના કરી ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગ બતાવવાનો છે. એ સામર્થ્ય તીર્થકરમાં જ હોય. અંતરમાં પડેલી યોગ્યતાને આવિર્ભૂત કરવી છે. તેથી વીશ સ્થાનક કે જેના સેવનથી તીર્થકર નામકર્મ ઉપાર્જન થાય છે. તેનું સેવન કરવા માંડ્યા :

અરિહંત સિદ્ધ પવયણ ગુરુ થેર બહુસ્સુણ તવસ્સીસુ ।
વચ્છલ્લયા ય તેસિં અભિક્ખનાણોવઓગે ય ॥
દંસણ-વિણય આવસણ ય, સીલવ્વણ નિરઙ્ગારે ।
સ્વણલવ તવચ્ચિયાણઃ વેયાવચ્ચે સમાહીણ ।
અપુવ્વનાણગ્ગહણે સુયમ્મત્તી, પવ્વયણે પમાવણયા
ણ્ણહિ કારણોહિ તિત્થસ્તં લહઈં જીવો ॥

પ્રથમ-અરિહંતપદ, બીજું સિદ્ધપદ, ત્રીજું પ્રવચનપદ અર્થાત્ જિનશાસન, ચોથું આચાર્યપદ, પાંચમું સ્થવિરપદ, છઠ્ઠું ઉપાધ્યાયપદ અને સાતમું સાધુપદ. આ સાત પદની બહુમાન-આદરપૂર્વક શ્રદ્ધાભક્તિભાવે આરાધના કરી; આઠમું જ્ઞાનપદ, નવમું દર્શનપદ, દશમું વિનયપદ, અગિયારમું ચારિત્રપદ. આ ચારેય પદ આત્માના ગુણરૂપ છે. પહેલાં સાત પદ ગુણીજનોનાં છે. જ્યારે આ ચાર પદ ગુણનાં છે. તેથી તે ગુણોનું ઉત્કૃષ્ટ ભાવે સેવન કર્યું. બારમું બ્રહ્મચર્યપદ, તેરમું ધ્યાનપદ, ચૌદમું તપપદ. આ પદોને નિરતિચાર અને અતિ ઉલ્લસિત ભાવે સેવ્યાં. પંદરમું આવશ્યકપદ બે વખત આવશ્યક પ્રતિક્રમણ કર્યાં. સોળમું વૈયાવચ્ચપદ, ગુરુ-વૃદ્ધ જનોની વૈયાવચ્ચ, સેવા-શુશ્રૂષા કરી. સત્તરમું સમાધિપદ. સમભાવની યથાર્થ સાધના કરી નિરંતર સમાધિભાવમાં રહ્યા. અઠારમું અભિનવ જ્ઞાનપદ. નિત્ય નૂતન જ્ઞાન સંપાદનની અતીવ જિજ્ઞાસા સાથે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરતા રહ્યા. ઓગણીશમું શ્રુતપદ. શ્રુતની આરાધના, વીસમું તીર્થપદ-ચતુર્વિધ તીર્થની ઉપાસના.

આમ નંદન મહર્ષિએ વીસે-વીસ સ્થાનકની આરાધના કરી અને પ્રબળ પુણ્યો ઉપાર્જન કર્યાં. જો કે વીસમાંથી એક અથવા બે-ત્રણ આદિ સ્થાનકની પણ યથાર્થ ઉપાસના કરનાર તીર્થંકર નામકર્મ બાંધી લે છે. જ્યારે આ આત્માએ તો વીસ-વીસ સ્થાનની આરાધના કરી તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું. તીર્થંકર નામકર્મનો નિયમ છે કે જે ભવમાં બાંધે તે પછી ત્રીજે ભવે ચોક્કસ ઉદયમાં આવે, અર્થાત્ તે જીવ ત્રીજે તીર્થંકર થાય જ. વચમાં એક ભવ નરક અથવા દેવલોકનો કરે પછી મનુષ્યભવમાં અવશ્ય તીર્થંકર થાય જ. ઈતિહાસ કહે છે કે શ્રેણિક મહારાજાએ તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું. પણ પહેલાં નરકમાં આયુષ્યનો બંધ થઈ ગયો હતો તેથી અત્યારે નરકમાં છે તે આયુષ્ય પૂર્ણ કરી આ જ ભરતક્ષેત્રમાં આવતી ચોવીશીમાં પ્રથમ તીર્થંકર થશે.

નંદન મહર્ષિએ અનેક વર્ષો ચારિત્ર પર્યાયનું પાલન કર્યું. સાથે અનેક

માસખમણ કર્યાં અને જીવનને અંતે બે મહિનાનો સંથારો આવ્યો. તપશ્ચર્યા કરવી સહેલ છે પણ સંથારો કરવો બહુ જ કઠિન છે. ગમે તેવી લાંબી તપશ્ચર્યા કરનારને પારણાની આશા છે, જ્યારે સંથારો કરનારને ‘આજથી હવે હું મરણપર્યંત ભોજન નહીં કરું’ એવો મક્કમ નિર્ધાર કરી લેવાનો હોય છે. એ સંથારો બે દિવસ ચાલે, બે મહિના ચાલે કે એથી અધિક ચાલે. ત્યાં સુધી નિરંતર ક્ષણે ક્ષણે સમાધિભાવમાં વીતે. જે કર્મોની કોડો ખપાવી નાખે.

અમારું એ સૌભાગ્ય રહ્યું કે સન ૧૯૬૮ માં રાજગૃહીમાં અમારા જ ગુરુદેવના મહાતપસ્વી શિષ્ય પૂજ્ય શ્રી જગજીવનજી મહારાજે સંથારો લીધો હતો. અમે એક મહિના સુધી તેઓનાં શ્રી ચરણોની સેવામાં રહ્યા હતાં. બ્યાસી (૮૨) વર્ષની ઉંમર અને જીર્ણ કાયા પણ મનોબળ મજબૂત, આત્મબળ અલૌકિક, અનશનપ્રતધારી એ મહાત્મા હંમેશાં સવારે ૩ કલાક અને સાંજે ૩ કલાક પદ્માસનને ધ્યાનમાં બેસતા. ધ્યાનની એમની સ્થિરતા! સમાધિભાવ અદ્ભુત હતા. તેમની સમાધિભાવનાના અમે સાક્ષી રહ્યાં છીએ. એક ક્ષણ માટે પણ એમને વિષમતા આવી નથી. મૃત્યુ નજીક ને નજીક આવી રહ્યું છે. છતાં પોતે મૃત્યુંજયની જેમ શૌર્ય દાખવી રહ્યા હતા. તેમના રોમે-રોમમાંથી પ્રસન્નતા ફૂટતી હતી. ન કોઈ જાતની સ્પૃહા, ન ઈચ્છા, બિલકુલ નિર્લેપ યોગી. તેમની સમાધિ જોઈને જાણે અમને અંદરમાંથી ગર્વ થતો હતો. આવા સમાધિભાવના દર્શન કરવાનું સૌભાગ્ય મળ્યું એ જ અમારા ગર્વનું કારણ હતું. અમારા જીવનનો અમૂલ્ય અવસર આ જ હતો. તો બંધુઓ! એ અમારા તપસ્વીરાજ અખંડ સાધના કરી સ્વર્ગે સિધાવી ગયા.

એ સંથારાના અમે સાક્ષી રહ્યાં, એ જોઈને વિચાર આવે કે પ્રભુ મહાવીર જેવો આત્મા, ઉત્કૃષ્ટ આરાધક જીવ, તીર્થંકરત્વ જેમના આત્મામાં પડ્યું છે એમણે સંથારો કર્યો હશે ત્યારે તે કેવા ભાવમાં જૂલતા હશે! તેમની સમાધિદશા કેટલી અવર્ણનીય હશે! એ ભાવધારા તેમના આત્માને કેટલી હળુકર્મી બનાવી રહી હશે! અત્યંત સમાધિભાવમાં સંથારો પૂર્ણ કરી નંદનમુનિ દસમા દેવલોકમાં પુષ્પોત્તરાવતંસક નામના વિમાનમાં મહર્ષિકદેવ થયા.

આમ અહીં ભગવાન મહાવીરના ભૂતકાળના છવીસ ભવો પૂર્ણ થયા છે. આજે ચાર દિવસથી આપણે આ સાંભળી રહ્યાં છીએ. આ સાંભળી આપણે આપણા આત્માને શુદ્ધ કરવો છે. એક વાર સમ્યગ્દર્શનની જ્યોત

આત્મામાં જાગ્રત કરી લેવી છે. આજથી એક એવો પાકો નિર્ણય કરીએ કે આ જન્મમાં સમક્રિત લીધા વિના મરવું નથી. બંધુઓ! હું તમને વારંવાર આ વાત કરી રહી છું. તમને એમ થતું હશે કે મહાસતીજી એકની એક વાત લઈને બેઠાં છે. પણ જે વાત મૂકી શકાય તેવી ન હોય તે વાત ન કહું તો શું કહું? આ સિવાય બીજું કંઈ કહેવા જેવું મને તો લાગતું નથી.

ધારા બંધુઓ! આ કહેતાં-કહેતાં પણ મારું હૃદય ભરાઈ આવે છે કે કેમ આપણાં અંતરમાં આ ભાવો જાગતા નથી? વીતરાગનું શાસન મળ્યું છે. વીતરાગની વાણી મળી છે! સંતોનું સાંનિધ્ય મળ્યું છે. આપણને આટલી બુદ્ધિ અને શક્તિ મળી છે તો કેમ આપણે અંતરજ્યોત ન જગાવી લઈએ?

બસ, ભગવાન મહાવીરના ભાવોના વૃત્તાંતને સાંભળી આંતરશુદ્ધિનો નિર્ધાર કરીએ. અને એ નિર્ધારને સફળ બનાવવાના પુરુષાર્થમાં લાગી જઈએ એ જ પર્યુષણ પર્વની સાર્થકતા છે.

મહાવીરનો આત્મા દશમા દેવલોકના સુખને નિરસ ભાવે ભોગવી રહ્યો છે. અંતરતમના ઊંડાણમાં પડેલ વૈરાગ્યભાવ એ ભવમાં ઝળકી રહ્યો છે. ત્યાંનું આયુ પૂર્ણ કરી પ્રભુ ક્યાં પધારશે તે કાલે વાંચન કરીશું.

આપણી પરંપરા પ્રમાણે આવતી કાલે મહાવીર-જન્મ વાંચન થશે....પ્રભુ જન્મ્યા હતા તો ચૈત્ર શુકલા ત્રયોદશીના પવિત્ર દિને પણ આપણે પર્વાધિરાજમાં પ્રભુના જન્મનું વાંચન કરી એ મહાવીર-મહાવીર કેમ થયા, શું કર્યું તે જાણવા વાંચન કરીએ છીએ.

આપણા એ નાથ, ત્રિલોકીનાથ કેવી રીતે બન્યા તે અવસરે -

૩

પ્રગટ્યો ભાણ

વીતરાગ પરમાત્મા અનંતજ્ઞાની-અનંતદર્શની પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ અમૃતમય વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધનાથી સંસ્કારિત આત્મા સર્વત્ર નિર્લેપ ભાવે રહે છે. ગમે તે યોનિમાં ગયો હોય અને ગમે તેવા ભોગ-ઉપભોગના સાધનોની પ્રાપ્તિ થઈ હોય છતાં આરાધક આત્મા એવા આકર્ષણોથી પર હોય. સંસારના કોઈ પ્રલોભનો તેને લોભાવી શકે નહીં.

ભગવાન મહાવીરનો આત્મા સંસારના અંતની નજીક પહોંચ્યો છે. બસ, હવે માત્ર એક જ ભવ બાકી રહ્યો છે. દસમા દેવલોકની મહર્ષિ મળી છે પણ સમ્યગ્દર્શનનો પ્રકાશ ભોગના અંધકારમાં તેમને ડૂબવા દેતો નથી, બાવીસ સાગરોપમનો સુ-દીર્ઘ કાળ આત્મિક આરાધનાની બળવતી ભાવના સાથે વ્યતીત થયો છે. દેવનાં આયુષ્યને પૂર્ણ થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો. મનુષ્ય લોકમાં જન્મ લેવો છે પણ દેવનાં સુખને છોડવાની જરાપણ વ્યથા તેમના મન પર નથી. જાણે છે કે માનવભવમાં ગમે તેટલી સંપત્તિ કે સુખ મળે પણ તે દેવતુલ્ય તો ન જ હોય. છતાં સુખ-સંપત્તિનાં સંયોગ કે વિયોગ તેમના આત્માને ચલાયમાન કરે તેમ નથી. આત્મ સ્થિરતામાં સુ-સ્થિર મહાવીરનો આત્મા અષાઠ સુદ છઠની રાત્રીએ દેવલોકથી ચ્યવી, બ્રાહ્મણકુંડ નગરના ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની પત્ની દેવાનંદાની કુક્ષિમાં આવ્યો.

પ્રભુનો આત્મા જે સમયે દેવાનંદાની કૂખે આવ્યો, દેવાનંદાની અંતર-ભાવધારા ઉલ્લસિત થઈ ઊઠી. તેનાં અંતરના પરિણામો અલૌકિક શુભતાને પામ્યા. પોતે સમજી નથી શકતી કે શું થઈ રહ્યું છે. સાંસારિક ભાવો તુચ્છ પ્રતિભાસવા માંડ્યા. દિન-પ્રતિદિન તન-મન આત્મા પ્રકૃતિલિત થવા માંડ્યા. એને જાણ થઈ કે તેની કૂખે કોઈ મહાન આત્મા અતુલ પુણ્યરાશિ લઈને

આવ્યો છે. તે આનંદવિભોર થઈ ગઈ. પણ આ આનંદ લાંબા સમય સુધી ટકવાનો નથી. પ્રભુનો ગર્ભ કાળ સાડાબ્યાસી રાત્રીનો થયો અને સ્વર્ગમાં ઈન્દ્રનું સિંહાસન ચલાયમાન થયું. ઈન્દ્ર મહારાજા, શું થઈ રહ્યું છે તે સમજી શક્યા નથી. તેમણે અનુભવ્યું કે મારું અંતઃકરણ ઉદ્દેલિત થઈ રહ્યું છે. ઈન્દ્રરાજે પોતાના જ્ઞાનમાં જોયું કે ત્રિલોકીનાથ ભગવાન મહાવીરનો આત્મા, માનવ બનવા મૃત્યુલોકમાં પધારી ગયો છે. પણ એક બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમાં વૃદ્ધિ પામી રહ્યો છે. બ્રાહ્મણી માતાની કૂખથી પ્રભુને જન્મ લેવાનો નથી. અહીં રહેવાનો સમય પૂરો થઈ ગયો છે.

ઈન્દ્ર મહારાજાએ તરત જ હિરણ્યગમેષી દેવતાઓને બોલાવી હુકમ આપી રવાના કર્યાં. દેવતાઓ મૃત્યુલોકમાં બ્રાહ્મણ કુંડમાં આવ્યાં. દેવાનંદાની કુક્ષિમાંથી પ્રભુ મહાવીરનાં આત્માને લઈ ક્ષત્રિયકુંડ નગરના સિદ્ધાર્થ રાજાની રાણી ત્રિશલાદેવી ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિમાં મૂક્યો અને ત્રિશલાદેવીની કૂખે પુત્રીરૂપે જે ગર્ભ હતો તેને દેવાનંદાની કૂખે મૂક્યો. બંને માતાઓને અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકી ગર્ભનું સાહરણ કરી લીધું.

આ સમયે દેવાનંદાને સ્વપ્ન આવ્યું કે તેનાં બહુમૂલ્ય રત્નનો દાબડો ચોરાઈ રહ્યો છે. ખરેખર! આ સ્વપ્ન સાંકેતિક હતું. તેના પૂર્વભવમાં ત્રિશલાદેવી અને દેવાનંદા દેરાણી જેઠાણી હતા. દેવાનંદાએ ઈર્ષાવશ ત્રિશલાનો રત્નનો દાબડો ચોરી લીધો હતો. જેના ફળસ્વરૂપ રત્ન જેવો દીકરો કૂખમાં આવીને ચોરાઈ ગયો. દેવાનંદાનું સૌભાગ્ય ન હતું કે તે તીર્થંકરની માતા બની શકે.

બંધુઓ! કેટલાક લોકો ગર્ભ સાહરણની આ ઘટનાને કાલ્પનિક માને છે. પરંતુ આવું થવું તે અશક્ય ઘટના નથી. આજે વિજ્ઞાને પ્રુફ કરી બતાવ્યું છે. આજ સુધીમાં કેટલી ટચૂબ બેબી જન્મી ગઈ. એક સ્ત્રીના પેટમાં ગર્ભનો થોડો વખત ઉછેર કરી અન્યના ગર્ભમાં મૂકવામાં આવે છે. સ્ત્રીના ગર્ભથી બહાર ટચૂબમાં ગર્ભનો થોડો સમય વિકાસ થવા દઈ પછી સ્ત્રીના ગર્ભમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. આજે વિજ્ઞાન આ બંધું કરી શકે છે તો દેવો પણ પોતાની શક્તિ વડે આવું બંધું કરી શકે તે કાલ્પનિક વાત નથી.

ત્રિશલાની કુક્ષિએ આ મહાન આત્મા આવ્યો. ત્રિશલાના તન-મન

રોમાંચિત થઈ ઊઠ્યા. મન-મયૂર પ્રસન્નતાથી નાચવા માંડ્યો. શરીરમાં રૂપ-સૌંદર્યની વૃદ્ધિ તો થઈ અને સ્થૂલ દૃષ્ટિથી આખાયે નગરમાં સુખ સમ્પત્તિની વૃદ્ધિ થવા માંડી પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ વિચારતા પરમ પુરુષ પરમાત્મા કુક્ષિમાં આવ્યા છે. ક્ષાયિક સમકિત, ત્રણ જ્ઞાન સાથે જ છે. કેવળજ્ઞાન પામવા જેવો પુરુષાર્થ જેને આ ભવમાં કરવો છે એવો મહાન આત્મા શિશુ બનીને જ્યારે માતાની કુક્ષિમાં આવે ત્યારે એ માતાની સર્વ આંતરવૃત્તિઓ કેટલી નિર્મળ થઈ જાય. શુદ્ધભાવની પરિણતિ વૃદ્ધિગત થતી ચાલી છે.

મા ત્રિશલાને અર્ધ જાગૃત અવસ્થામાં એ જ રાત્રિએ મહા તેજસ્વી ચૌદ સ્વપ્ન આવ્યાં. વિચારો બંધુઓ! જે સમયે માતા આ સ્વપ્ન જોઈ રહી હશે ત્યારે તેનું અંતઃકરણ કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવતું હશે! શું શું થઈ રહ્યું હશે દિલમાં? આપણને આવતાં સ્વપ્નો ઠેકાણા વગરના હોય. અરે! ક્યારેક કોઈ એવું સ્વપ્ન આવે કે જેમાં આપણે કંઈક વિશિષ્ટતા અનુભવતા હોઈએ તો એ સ્વપ્ન જોયા પછી કેટલા પ્રફુલ્લિત થઈ ઊઠીએ? બે ચાર દિવસ સુધી તેની અસર મન પર રહે. એ સ્વપ્ન સાર્થક હોય કે ન પણ હોય. કશો ય સંકેત મળે કે ન મળે પણ કંઈક સારું જોયું તેનો આનંદ હોય. જ્યારે મા ત્રિશલાએ જે સ્વપ્ન જોયાં તે તો સાંકેતિક હતાં. ગર્ભમાં જે શિશુનું પાલન થઈ રહ્યું છે તે શિશુ ભવિષ્યમાં કેવો થશે એનો સંકેત હતો. પુણ્યવાન જીવ ગર્ભમાં આવે તો સ્વપ્ન પણ એવા જ ઉત્તમ હોય.

માતા ત્રિશલા જાગૃત થયા, સ્વપ્ન જોઈને તેમનાં રોમે-રોમ પુલકિત થઈ ઉઠ્યા. અંતઃકરણ પ્રસન્નતાથી ભરાઈ ગયું. જે વસ્તુ આ વિશ્વમાં પ્રત્યક્ષ કદી જોઈ નથી એવી અદ્ભુત વસ્તુઓ સ્વપ્નમાં જોઈ. તે સુલક્ષણા સ્ત્રી હતી, શીલવતી હતી, સચ્ચારિત્રવાન હતી, સદ્ગુણ સંપન્ન હતી. સ્વપ્ન જોઈને જ તેનું અંતર પોકાર કરવા માંડ્યું કે તારી કૂખ રત્નથી ભરાઈ ગઈ છે. તુ રત્નકુક્ષી બની છે. કોઈ મહાન આત્મા તારા ઉદરે આવ્યો. તને મંગળ માતૃત્વનો લહાવો લેવડાવવા એ આવ્યો છે. ત્રિશલામાતા શય્યામાંથી બેઠા થયા. નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરી રાજા સિદ્ધાર્થના શયનકક્ષમાં ગયા.

ચરણસ્પર્શ કરીને પતિને જગાડ્યા. રાજા સિદ્ધાર્થની આંખો ખૂલે છે ત્યાં સામે દેવને દુર્લભ એવા રૂપ-સૌંદર્યની સ્વામિની ત્રિશલા પ્રસન્નવદને હાથ જોડીને ઊભા છે. રાજા પણ પ્રસન્ન થઈ ગયા. આટલો વહેલો શા માટે ઉઠાડ્યો? ઊંઘ ખરાબ થઈ તેનો ઉદ્વેગ નથી પણ ત્રિશલાની પ્રસન્નતા તેમને સ્પર્શી ગઈ. પૂછે છે ‘દેવાનુપ્રિયે! કેમ આવવું થયું તમારું અહીં?’

ત્રિશલા મધુર હાસ્ય સહિત કહે છે ‘નાથ! રોમ રોમ પ્રસન્નતાથી નાચી રહ્યા છે! મારા હૃદયમાં ખુશી સમાતી નથી. અંતરમાં આનંદનો મહાસાગર ઊછળી રહ્યો છે.’

‘દેવી એવું શું થયું? આટલો આનંદ શાનો?’

‘નાથ! આ જીવનમાં આજ સુધી નથી પામી, અરે ભવોભવમાં જે નથી પામી, તે આજે પામી ગઈ. કંઈક મળી ગયું મને મારા સ્વામી!’

‘દેવી! આવી અટપટી ભાષા ન બોલો! મને સમજાતું નથી. કહો! તમે શું પામ્યા?’

‘નાથ! આજની પાછલી રાત્રીએ મેં એક નહીં, બે નહીં, ચૌદ-ચૌદ મહાતેજસ્વી સ્વપ્ન જોયાં. સ્વપ્ન જોતાં જ સ્વપ્નાવસ્થામાં મારું અંતર પ્રસન્નતાથી ઝૂમી ઉઠ્યું. દેવ! શું હશે તે સ્વપ્નના અર્થ? શું હશે સંકેત?’

પછી ત્રિશલારાણીએ જોયેલાં ચૌદ સ્વપ્ન, જેમ જોયા હતાં તેમ જ વર્ણન કરી બતાવ્યા. સાંભળી રાજા સિદ્ધાર્થ આનંદવિભોર થઈ ગયા. તેમના સુપ્નની કોઈ સીમા ન રહી. તેઓ સમજી ગયા કે મહા ઉત્તમ સ્વપ્ન છે. સિદ્ધાર્થ કોઈ જેવાતેવા પુરુષ ન હતા, સમજદાર હતા, જાણકાર હતા. એક સત્પુરુષમાં જેટલા સદ્ગુણ હોવા જોઈએ તે બધા જ તેમનામાં હતા. તેઓ કહે છે -

‘દેવી! આજે તમે રત્નકુક્ષી બની ગયા. તમારી કૂખે કોઈ મહાન આત્મા આવ્યો છે. વધુ તો નથી જાણતો પણ આ ચોવીશીના ચરમ અને પરમ તીર્થકરને પ્રગટ થવાનો સમય પાકી ગયો છે. બની શકે કે તીર્થકર થનાર એ મહાન આત્મા જ તમારા ઉદરે આવ્યો હોય! તીર્થકરની માતા થવાનું સૌભાગ્ય તમને સાંપડ્યું હોય, દેવી! મહાન તીર્થકરની માતાને મારા પ્રણામ હો!’

આનંદવિભોર થયેલા રાજાનું હૃદય ગદ્ગદિત થઈ ઊઠ્યું. રાણીને સ્વપ્નના અર્થ જાણવા છે તેથી રાજાએ માન-સન્માન સહિત સ્વપ્નશાસ્ત્રીઓને બોલાવ્યા. આદર સહિત બેસાડ્યા અને રાણીને આવેલ સ્વપ્નોની હકીકત તેમની સામે રાખી. સ્વપ્નશાસ્ત્રી સ્વપ્નોને સાંભળી આનંદિત થઈ સ્વપ્નના અર્થ બતાવે છે.

(૧) સિંહ વીરતા કા પ્રતીક હે — સ્વપ્નમાં સિંહ જોયો. સિંહમાં અદ્ભૂત વીરતા હોય છે. તે કાયર ન હોય. તમારો પુત્ર જગતમાં અજોડ શૂરવીર થશે. કાયરતા તો તેનાથી દૂર ભાગશે.

(૨) હાથી નિશ્ચલ હોતા — હાથી અચલ અને અડોલ હોય છે. ગમે તેવા યુદ્ધમાં હાથી ડોલાયમાન ન થાય તેમ તમારો પુત્ર, જીવનના સંઘર્ષોમાં ગમે તેવા ઉપસર્ગ-પરીષદોને સામી છાતીએ ઝીલશે પણ ડગશે નહીં. અડોલ-અચલ મેરુ સમાન નિષ્કંપ રહેશે.

(૩) પુષ્ટ બૈલ દૃઢતાકા દ્યોતક કર્મઠ મંગલમય હોતા — બળદ જેવી દૃઢતા શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક દૃઢતાથી પરિપૂર્ણ તમારો પુત્ર કર્તવ્યમાં પણ દૃઢ અને મંગલ કાર્યોનો કરનારો થશે.

(૪) લક્ષ્મી ખિલે કમલ પર બેઠી અક્ષય વૈભવકી પડયાન — શત શત પાંખડીઓથી ખીલેલા કમળ પર લક્ષ્મીદેવીને બેઠેલા જોયાં. અર્થાત્ તમારો પુત્ર મહાન વૈભવનો સ્વામી થશે. તે લક્ષ્મી નાશવંત નહીં પણ શાશ્વત આત્મ-લક્ષ્મી, અક્ષય રહેનારી હશે.

(૫) દો માલાએ વિજય વિશ્વકી — બે વિજય માળ, તમારો શિશુ આપાયે વિશ્વને જીતી લેશે. અર્થાત્ તેનાં આંતર જગતને પરાજિત કરી આત્મ-વિજયી બનશે. તેને કોઈ હરાવી શકશે નહીં.

(૬) ચંદ્ર અચલ સુખકા વરદાન — ચંદ્ર જેવા શીતળ-સૌમ્ય સુપ્ને પામશે. જે સુપ્નની પ્રાપ્તિ થયા પછી જશે નહીં. અનંત શાશ્વત આત્મિક સુપ્ને તમારો પુત્ર પામશે.

(૭) ઉદિત સૂર્ય ઉત્કર્ષ બતાતા, જિસકી દીપ્તિ અહનિશમે — ઊગતો સૂર્ય ઉત્કર્ષ કરે છે તેમ તમારો પુત્ર દિન-પ્રતિદિન સર્વ પ્રકારે ઉત્કર્ષને પામશે. એટલું જ નહીં, સૂર્ય પ્રકાશ તો માત્ર દિવસે જ હોય પણ

આ શિશુની તેજોદીપ્તિ રાત અને દિવસ ચમકશે.

(૮) ફહરાતા ધ્વજ-કીર્તિપતાકા યશ ફેલાયે દશ દિશામેં —
લહેરાતો ધ્વજ સૂચવે છે કે તમારા કુંવરના યશ-કીર્તિ ચાર દિશામાં જ નહીં પણ દશે દિશામાં ફેલાશે.

(૯) ઢંકા કલશ સૌભાગ્ય ચિન્હ હૈ — ઢાંકેલો કળશ બતાવે છે કે આ પુત્ર મહાન પુણ્ય રાશિ લઈને જન્મ્યો છે. તેનું સૌભાગ્ય અતિ ઉત્તમ છે.

(૧૦) પદ્મ સરોવર યશકી ખાન — સરોવર આખું પદ્મકમળથી છવાયેલું છે એ કહે છે તમારો લાડલો એટલો યશ પામશે કે જાણે ખાણમાંથી નીકળતો પદાર્થ ખૂટશે જ નહીં.

(૧૧) સાગરકા ગર્જન બતલાએ, યુદ્ધ વીરકી યહ પહચાન — સાગરની ગર્જના બોલે છે કે આ પુત્ર કર્મશત્રુના યુદ્ધમાં વીરતાનો પરિચય કરાવે એવો શૂરવીર અને ધીર થશે.

(૧૨) દેવ વિમાન દિખા જો નભમેં, અન્તર કા ઉત્થાન મહાન, દેવ વિપૂજિત જીવ પ્રકટ હો, ઈસે સત્ય કરકે લો જાન — ઊંચે ગગનમાં દેવ વિમાનને જોયું. એ સૂચવે છે કે તમારા પુત્રનું આત્મ ઉત્થાન એટલું થશે કે માનવો જ નહીં પણ દેવો અને દેવના દેવ ઈન્દ્રો પણ તેમને પૂજશે. નિરન્તર તેમની સેવામાં હાજર રહેશે.

(૧૩) રત્નોંકા અમ્બાર પ્રાણપ્રિય માનવકી ઉપલબ્ધિ મહાન — ભૌતિક ક્ષેત્રે રત્નોના ભંડાર મળવા તે મહાન ઉપલબ્ધિ છે તેમ તમારો પુત્ર આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે સંપૂર્ણ ત્રિ-રત્નની પ્રાપ્તિ કરશે. કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-યથાખ્યાત ચારિત્ર રૂપ રત્નોને પામશે. અનંત ગુણોનો સ્વામી બનશે.

(૧૪) ધૂમ્રહીન પાવકકી જવાલા સહનશીલતા કી પહચાન — પાવક એટલે કે અગ્નિની જ્વાળા અને તે પણ ધૂમ્ર રહિત સ્વચ્છ-એ બતાવે છે કે તમારા પુત્રમાં અમાપ સામર્થ્ય હશે. સહિષ્ણુતા ચરમ સીમા પર પહોંચેલી હશે. તેના માટે કંઈ પણ અસહ્ય નહીં હોય.

અને હે દેવી! અંતે તમે જોયું કે એક બાલ હાથી તમારા મુખમાંથી ઉંદરમાં પ્રવેશ્યો. એ સૂચવે છે કે તમારા ગર્ભમાં અતિ ગંભીર જીવ આવ્યો

છે કે જે સુખ અને દુઃખ બધું પચાવી જાણશે. રાજનૂ! આ સ્વપ્નોના સંકેતો કહે છે કે દેવીની કૂખે આવેલો જીવ અસાધારણ સામર્થ્યનો ધણી છે. ધર્મ ચકવર્તી થશે. તીર્થંકર થશે.

સ્વપ્ન શાસ્ત્રીઓનાં મુખેથી સ્વપ્નની આ હકીકત સાંભળી રાજ-રાણી અત્યંત પ્રસન્ન થયા. તેઓને અઢળક ધન આપી ખુશી વ્યક્ત કરી અને આદરથી વિદાય આપી.

માતા ત્રિશલા ગર્ભનું જતનપૂર્વક પાલન કરી રહ્યાં છે. દિન-પ્રતિદિન ધર્મભાવના વધી રહી છે. દાન-પુણ્યનો પુનિત પ્રવાહ સિદ્ધાર્થના મહેલમાંથી વહેવા માંડ્યો છે. રાણી ત્રિશલા પોતાના હાથે જ દાન આપી યાચકોને સંતોષી રહ્યા છે. તીર્થંકરની માતા થવાનાં કોડે ત્રિશલાનાં રોમ રોમમાં નિરંતર આનંદનો ઉદયિ ઉછાળા મારી રહ્યો છે.

કેવા પ્રબળ પુણ્ય હશે ત્રિશલાના? કે જેની કૂખે ત્રિલોકનો નાથ 'શિશુ' બનીને આવ્યો છે. પુણ્ય તો ઘણા માનવો ઘણી રીતે કરતાં હોય પણ આવા સાત્ત્વિક અને નિર્મળ પુણ્ય તો કોઈક સ્ત્રીના જ હોય. બાળક ત્રણ જ્ઞાનનો સ્વામી છે. આ પૃથ્વી પર જન્મ લઈ ઉત્કૃષ્ટ આરાધના વડે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરવાનો છે. શુકલધ્યાનની શ્રેણી પર આરૂઢ થઈ અયોગી બની સિદ્ધ, બુદ્ધ મુક્ત થવાનો છે. એ માતાને કયા શબ્દોમાં બિરદાવવી? માનતુંગાચાર્ય તીર્થંકરની માતાની મહત્તા ગાતા કહે છે :

સ્ત્રીણાં શતાનિ શતશો જનયન્તિ પુત્રાન્

નાન્યા સુતં ત્વદુપમં જનની પ્રસુતા।

સર્વા વિશો દઘતિ માનિ સહસ્ત્રરશ્મિં

પ્રાચ્યેવ દિગ્જનયતિ સ્ફૂરદંશુ જાલમ્।।

આ સંસારમાં સેંકડો સ્ત્રીઓ પુત્રોને જન્મ આપે છે. પણ હે મા! તારા જેવા અનુપમેય પુત્રને જન્મ દેનાર માતા તો વીરલ હોય છે. જેમ ગ્રહ-નક્ષત્રો તારાને જન્મ આપનાર તો સર્વ દિશાઓ છે. પણ વિશ્વપ્રકાશક સહસ્ત્ર રશ્મિ સૂર્યને જન્મ દેનાર માત્ર પૂર્વદિશા જ છે.

તીર્થંકરની માતાની તુલના અન્ય કોઈ માતાઓ સાથે થઈ શકે નહીં. મા ત્રિશલાની કૂખ કેટલી પાવન હશે કે મહાવીર જેવા આત્માને એ

કૂખમાં જન્મ લેવાનું મન થયું. બંધુઓ! કોઈકે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે આ કાળમાં જ્યાં પાપો વધી ગયા છે. સર્વત્ર દુઃખ અને ત્રાસ વધી રહ્યા છે. આ કાળમાં જ સહુથી વધારે જરૂર મહાપુરુષોની છે. વળી ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ કહી પણ ગયા છે કે જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાનિ થશે ત્યારે ત્યારે હું પૃથ્વી પર જન્મ લઈશ. આ કાળે જેટલી હાનિ થઈ રહી છે એથી વધુ હવે શું હોઈ શકે? તો અત્યારે કેમ શ્રીકૃષ્ણ અવતાર નથી લેતા? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પણ સંકોચ અનુભવાય છે. કૃષ્ણ તો તૈયાર છે અહીં આવવા, પણ એને જન્મ લેવાનું મન થાય એવી માતા તો જોઈએ ને? ક્યાં છે એવી પવિત્ર અને સતીત્વ ધરાવતી નારી કે જેની કૂખે ભગવાન અવતાર લે!! બંધુઓ! બહુ જ શરમજનક સ્થિતિ છે. ભારતની અસ્મિતા ઓગળી રહી છે. સંસ્કૃતિનો સર્વનાશ થઈ રહ્યો છે. પશ્ચિમના આંધળા અનુકરણે સ્ત્રીનું શીલ અને પુરુષનો ધર્મ બંનેને લૂંટી લીધા છે. કહો ક્યાંથી ભગવાન અવતરે?

આ જોતાં માતા ત્રિશલાની પવિત્રતાનું મૂલ્યાંકન કરવાનું આપણું ગજુ નથી. તેની પરમ પવિત્રતાનો પુરાવો જ એ છે કે મહાવીર નવ મહિના એ કૂખમાં રહ્યાં, નવ મહિના સુધી ત્રિશલાએ જે સુખ અનુભવ્યું હશે, કેવું હશે એ સુખ? પૂછો માતા થનાર નારીને! પ્રથમ બાળક ઉદરમાં આવે તે પછી નવ મહિના સુધી એ કેવી સુખાનુભૂતિ કરતી હોય છે અને તે ય સામાન્ય બાળક! જ્યારે આ ત્રિલોક પૂજ્ય, દેવાધિદેવ, ચરમ તીર્થંકર માતાના ઉદરમાં પોષાઈ રહ્યો છે. માને શું શું થતું હશે!

માતાએ સવા નવ મહિના સુધી અત્યંત જતન કરી એ આત્માને પોષણ આપ્યું. સમય થતા ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં શુભ યોગ કરણમાં ચૈત્ર સુદ તેરસના દિવસે માતા ત્રિશલાએ શિશુને જન્મ આપ્યો.

ત્રિલોકી નાથ ભગવાન મહાવીર સ્વામી કી જય....

બોલો ભગવાન મહાવીર સ્વામી કી જય....

ત્રિશલા નંદન પ્રભુ વીર કી જય...

ચરમ તીર્થંકર પ્રભુ મહાવીર કી જય....

જન્મ થયો અને ત્રણે લોકમાં પ્રકાશની એક રેખા વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. અંધકારથી ભરપૂર એવા નરકના સ્થાનમાં પણ પ્રકાશ વીજળીની જેમ

ચમકી ગયો. ભયંકર દુઃખ યાતના ભોગવતા નારકીના આત્મામાં એક ક્ષણ પરમ શાંતિનો અનુભવ થયો. તીર્થંકરનો જન્મ સર્વ જીવોનાં કલ્યાણનું કારણ બને છે. માટે જ આ દિવસને જન્મ કલ્યાણક કહેવાય છે. જેમનો જન્મ નારકી જીવો માટે પણ શાતાનું કારણ બને તે મૃત્યુલોકના જાગૃત માનવ માટે તો આત્મ ઉત્થાનનું કારણ બને જ. સુષુપ્ત પડેલા માનવને કોણ તારી શકે? તેથી જ નિત્ય નિરંતર જાગૃત રહેવાની જરૂર છે. ક્યારેક આત્માને આ પ્રકાશ સ્પર્શી જાય તો આત્માને રાહ સાંપડી જાય.

મહાવીરનો જન્મ થયો અને રાજા સિદ્ધાર્થે મહોત્સવની ઘોષણા કરાવી. ખૂબ ધામ-ધૂમથી પુત્ર જન્મ મહોત્સવ મનાવી રહ્યા છે. વિચારો! કેવો હશે એ પ્રસંગ? તમારે ત્યાં પ્રસંગ હોય અને સાથે તમારી પાસે સંપત્તિ હોય તો લાખો લૂંટાવો છો. રાજા સિદ્ધાર્થ પાસે ભરપૂર ભંડારો ભર્યા છે. વળી પુત્ર ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારથી ચારે બાજુ ધન-ધાન્યની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. એટલું જ નહીં પિતા જાણે છે કે જન્મ લેનાર બાળક મહાન શક્તિનો સ્વામી છે. આ કાળનો અંતિમ તીર્થંકર છે. તો એ પિતાના અંતરમાં કેટલો ઉલ્લાસ હશે? તેમના અંતકરણમાં એક બાજુ પુત્ર પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય ઊછળતું હશે તો બીજી બાજુ ત્રિલોકીનાથ પ્રતિ ભક્તિની અપૂર્વ ભાવધારા ઉલ્લસિત હશે. વાત્સલ્ય અને અનુપમ ભક્તિનું સાકાર સંમિશ્રણ કેવું અલૌકિક હશે? તેઓએ સગા-સ્નેહી સંબંધીઓને તો બોલાવ્યા પણ યાચકોને દાન દઈ ખૂબ સંતોષ્યા. લાખો નહીં કરોડો સોનેયા લૂંટાવ્યા અને યથા સમયે 'વર્ધમાન' નામથી નવાજ્યા.

શિશુ વર્ધમાન મોટા થઈ રહ્યા છે. સમય પસાર થઈ રહ્યો છે. બાલ્યકીડા કરી રહ્યા છે. ક્યારેક આપણું મન વિચારે ચડી જાય કે જેને ત્રણ જ્ઞાન છે. સમ્યગ્દર્શન છે. અમાપ યોગ્યતા લઈ શિશુરૂપે જે રમી રહ્યા છે, તેની રમત કેવી હશે? બાળ સુલભ ચેષ્ટા કેવી હશે. જે સમયે માતાએ રમવા માટે રકમડાં આપ્યાં હશે. પછી એ ચાંદીના હોય કે સોનાનાં! રમકડું હાથમાં આવતાં જ એ શિશુએ વિચાર્યું હશે કે આ જડ પદાર્થ. સમયે-સમયે પલટતી પર્યાયના કારણે જીર્ણ થતી તેની અવસ્થા અને હું અખંડ અનંત જ્ઞાનમય ચૈતન્ય! આ જડ રમકડું મને શું આનંદ આપી શકે? આનાથી હું કેવી રીતે રમું? આવી વિચારધારા વર્ધમાનના

ચિત્તમાં વહી રહી હશે. અવધિજ્ઞાન વડે રૂપી પદાર્થોના ભૂત-ભવિષ્યને પણ જાણતાં હોય તેની વર્તમાન પર્યાય એને ક્યાંથી રીઝવી શકે? તે છતાં માતા નારાજ ન થાય એ માટે શિશ-સહજ ક્રીડા પણ કરી હશે.

ક્યારેક મને વિચાર આવે છે કે આ કાળમાં પણ કોઈ બાળક કંઈક વિશિષ્ટ શક્તિ લઈને જન્મ્યું હોય તો મા-બાપ ગૌરવ અનુભવતા હોય. તેને જાણનારા અને માનનારા તેનું સાંનિધ્ય માણવા ઉત્સુક હોય તો વર્ધમાન જ્યારે બાળક હશે, કુમાર હશે, તેમની અદ્ભુત પ્રતિભા, અલૌકિક તેજ જોઈને, તેમની સમજણ અને જ્ઞાનભરી વાતો સાંભળીને, માતા-પિતા-સ્નેહી, અન્ય નગરજનો તેને પોતાની સાથે રાખવા કેવા ઉત્સુક હશે? કેવો હશે એ વર્ધમાનનો બાલ્યકાળ? ખરેખર! અદ્ભુત હશે! ત્યારનો સમય. મહા-ભાગ્યશાળી હશે! એ નગરના માનવો કે જેણે વર્ધમાન સાથે રહી ક્રીડા કરી હશે કોઈને ય રાજી રાખવા પોતાના આત્મભાવમાંથી ડગ્યા નહીં. આત્મસ્થિરતા એવી ને એવી જ, મહાવીર જેવી જ અડોલ રહી!

બંધુઓ! વિચારો, બીજાને પ્રસન્ન કરવા શું શું કરો છો? જેમાંથી તમારે તમારો ભૌતિક સ્વાર્થ સાધવો છે ત્યાં કદાચ ચારિત્રના ધોરણે નીચે ઊતરવું પડે તો પણ તૈયાર! ખરું કે નહીં? મનમાં વિચારો છો આટલાથી શું થઈ જવાનું? મારું કામ થઈ જાય છે ને! પછી ચારિત્ર શું ને સંસ્કાર શું? ધર્મની તો એસી તૈસી! મેં સાંભળ્યા છે મારા વ્યાપારી ભાઈઓને કહેતા! તેને બિઝનેસ માટે કોઈ ઓફિસરો સાથે, વ્યાપારી સાથે, મોટા ગ્રાહકો સાથે ચર્ચા-વિચારણા કરવી હોય તો નોનવેજ હોટેલમાં લઈ જાય. ત્યાં પોતે પીએ ને પેલાઓને પીવરાવે. કામ કઢાવે, એ લોકો કહેતા હોય છે કે બિઝનેસ માટે અમારે આમ કરવું જ પડે! ચાલે જ નહીં. પણ હું કહું છું, ખોટા છો તમે! શા માટે જાતને છેતરો છો? અમે એવા પણ આપણાં વ્યાપારી ભાઈઓને ઓળખીએ છીએ કે જેમણે કરોડોનાં વ્યાપાર ચાલે છે. ફોરેનને સાથે પણ ધંધો હોય છે. છતાં તેઓ પોતાના ધર્મ અને સિદ્ધાંતના પાલનમાં મક્કમ છે. પીતા નથી અને પાતાય નથી, ખાતાય નથી ને ખવરાવતાય નથી. તો પણ સારી રીતે ધંધો કરી શકે છે. અરે! એટલું જ નહીં પણ એ ન પીએ તો સામાવાળો ફોર્સ તો ન કરે પણ તેને રિસપેક્ટ આપે છે. માનની દૃષ્ટિથી જુએ છે! એવા

માણસો પણ પડ્યા છે આ યુગમાં. વર્ષોથી ફોરેન રહેતાં હોય છતાં ખાતા-પીતા ન હોય! હમણાં જ મેં ત્યાંના જ એક મોટા વ્યાપારીની વાત સાંભળી. તેમને કેબલની ફેક્ટરી છે. તેઓ ધર્મમાં અતૂટ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. તેમને બહુ મોટો સોદો કરવાનો હતો પણ પીવાની વાત આવી; પોતે પીવા તૈયાર ન થયા. સામાવાળા માનવા તૈયાર ન થયા. તો સોદો જતો કર્યો. એ ભાઈ કહે છે કે ચારિત્ર વેચીને ધન નથી કમાવું!

બંધુઓ! બહુ જ વિચારણીય છે આ પ્રશ્ન. આજે તમે આ કરો છો. કાલે તમારા સંતાનો શું કરશે? તમે તમારી ભાવી પેઢીને કઈ બાજુ લઈ જઈ રહ્યા છો! માત્ર પૈસો કમાવો તે જ જીવનનું ધ્યેય નથી. ચારિત્ર ન હોય! સંસ્કાર ન હોય! તેવા ધનથી શું? માટે પ્રથમ સદાચાર માટે અંતરમાં દૃઢતા કેળવો. ગમે તેવો લાભ હશે કે ગમે તેવું નુકસાન હશે સદાચારનાં ધોરણમાં એક તસુ ભાર પણ ફરક નહીં પડવા દઉં. સર્વસ્વ ગુમાવીશ પણ મારા ચારિત્રને તો પવિત્ર જ રાખીશ! આવા ભાવ જન્માવો અંતરમાં! ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો! પ્રભુના સપૂતો છો! ભગવાને જે કર્યું તેમાંનું થોડું તો કરી લઈએ!!

પ્રભુ મહાવીરને આજે ૨૫૦૦થી પણ વધારે વર્ષ થયાં છતાં તેમને યાદ કરીએ છીએ. પ્રભુના ગુણગાન ગાઈએ છીએ. શા માટે? આપણાં બે-ચાર પેઢી પહેલાં થયેલાં પૂર્વજો આપણને યાદ નથી પણ હજારો વર્ષ પહેલાં થયેલા જિનેશ્વરને યાદ કરીએ છીએ? શા માટે? એમણે આપણને શું આપ્યું? ભૌતિક દૃષ્ટિએ તો કશું નથી આપ્યું પણ જીવનને સુખ-શાંતિમય બનાવવાની દૃષ્ટિ એમણે આપી. જીવનનું મૂલ્ય સમજાવી, આ માનવ ભવને સાર્થક કરવાની રીત એમણે જ બતાવી. આપણે સહુ આજે એક પ્લેટફોર્મ પર ઊભા છીએ તે પણ તેમની અસીમ કરૂણાના કારણે, આપણાં પર અનંત-અનંત ઉપકાર પ્રભુએ કર્યો છે.

એવા પ્રભુનું જન્મ વાંચન કરી એમનામાં રહેલ વિશેષતાઓનું સ્મરણ કરવું છે આજે! તેઓ જે આધ્યાત્મિક ઉત્થાન કરી ગયા, જે રીતે ભવ-ભવના ભ્રમણથી આત્માને મુક્ત કર્યો એ રીતે આપણે પણ અનંત જન્મ-મરણના ચક્રમાંથી છુટકારો મેળવવો છે. તેઓ જ્યાં પહોંચ્યા ત્યાં આપણે પહોંચવું છે.

એક વાત અહીં સમજવા જેવી છે. અન્ય ધર્મ પરંપરાના પ્રભાવે આપણે પણ કહીએ છીએ કે મહાવીરના આત્માનું અહીં અવતરણ થયું. પણ ના, આપણે અવતારવાદમાં વિશ્વાસ નથી કરતા, અવતાર એટલે નીચે ઊતરવું. જ્યાં છે ત્યાંથી નીચે ઊતરે તેને અવતરણ કહેવાય. આપણાં તીર્થંકરોનો અવતાર નથી હોતો પણ ઉત્તાર થાય છે. અર્થાત્ એ ઉપર ચડે છે. અનંતકાળના ભ્રમણમાં જેટલી ઊંચાઈ પર ન પહોંચ્યા હોય એટલી ઊંચાઈ પર આ ચરમભવમાં પહોંચે છે. તીર્થંકરોનો આ છેલ્લો ભવ હોય છે. આ ભવની ચરમ કોટીની, પરમોચ્ચ આરાધના વડે સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિને પામી જાય છે. અને સર્વ કર્મથી મુક્ત થઈ લોકાગ્રે જઈ સ્થિર થઈ જાય છે. ત્યાંથી તેઓને દ્રવ્યથી કે ભાવથી નીચે ઊતરવાનું હોતું નથી. માટે તીર્થંકરોનો અવતાર ગણાતો નથી.

બંધુઓ! આપણાં ચરમ તીર્થંકર, ત્રિલોકીનાથ, ત્રૈલોક્ય પ્રકાશક, શાસનપતિ પ્રભુ મહાવીરના જન્મનું વાંચન આજે આપણે કર્યું. દર વર્ષે કરીએ છીએ. તેમનાં જીવનની કથા પણ જાણીએ છીએ. પરંતુ હું તો તમને કહીશ કે ભગવાન મહાવીરના આત્મા સાથે આપણા આત્માનું અનુસંધાન કરવું છે. આપણા અંતરનો તાર તેઓના આત્મા સાથે જોડવો છે. આપણા અંતરમાં એવા ભાવ જગાવો કે જે ત્યાં સુધી પહોંચે! આપણે પ્રભુને કહીએ કે હે પ્રભુ! તું જેવી આધ્યાત્મિક પરિણામધારાથી પરિણત થઈ રહ્યો છે એવી પરિણાતિ મારામાં પણ જાગે. બસ! માત્ર આ એક કારણથી જ તારી સાથે મારું જોડાણ ઈચ્છું છું. બંધુઓ! ભાવના જગાડો. ભાવમાં ઉલ્લાસ લાવો. ભાવનામાં ભરતી લાવો. તો આપણે પણ મહાવીર બની શકીશું.

બંધુઓ! જૈન પરંપરા કહે છે, તમારા સર્વની અંદર મહાવીર સુષુપ્ત દશામાં પડ્યો છે. એક એક વ્યક્તિમાં એ મહાવીરત્વ પડેલું છે તેને જાગૃત કરો. તમારું મહાવીરત્વ જાગૃત કરો તો તમે પણ મહાવીર બની જશો.

મહાવીરનો સંદેશો એ જ છે કે આપણે પણ મહાવીર બનીએ. આપણી આધ્યાત્મિક પરિણાતિ પણ એમના જેવી જ બને. આત્મા વિશુદ્ધ થઈ જાય અને સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી આપણે પણ સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ જઈએ.

વીરનું વીરત્વ

વીરરાગ પરમાત્મા અનંતજ્ઞાની-અનંતદર્શની પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ અમૃતમય વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના ચૈતન્યને સંપૂર્ણપણે જાગૃત કરે છે. આરાધનાના અભાવે જ અસીમ શક્તિ સંપન્ન ચૈતન્ય, નિર્માલ્ય અનુભવાય છે. એકવાર પણ આરાધનાનો રંગ જો એને ચડી જાય તો, ફરી-ફરી આરાધનાના યોગ પણ મળતા રહે તથા એ આરાધના ચૈતન્યને તેની સંપૂર્ણ શક્તિ સાથે જાગૃત કરી દે છે.

ચૈતન્યની જાગૃતિ, ચૈતન્યની નિજાનુભૂતિ, ચૈતન્યની શક્તિઓનું સહજભાવમાં પરિણામન અને એ શક્તિઓનું આચરણમાં આવવું થાય છે ત્યારે સ્થળ-કાળની સીમાઓ તૂટી જાય છે. આત્માએ એક વખત પોતાના પોતને પારખી લીધું પછી શરીરની શક્તિ, શરીરની ઉંમર સાથે બહુ વધારે સંબંધ રહેતો નથી.

આજે પર્યુષણ પર્વનો છઠ્ઠો દિવસ. પાંચ દિવસમાં આપણે ભગવાન મહાવીરના ભૂતકાળના ભવો, તથા ગઈ કાલે, મહાવીર પોતાનું મહાવીરત્વ પ્રાદુર્ભૂત કરવા આ અવની પર ત્રિશલાના ખોળે પુત્રરૂપે પ્રગટ થયા એ પણ જોયું. મહાવીર શિશુ છે. બાળક બનીને આવ્યા છે. પણ શરીરથી જ બાળક છે, તેમનો ચૈતન્ય આત્મા તો આત્મ-મસ્તીમાં ઝૂલી રહ્યો છે. જડ જગતનાં પસારામાં આ બાળક ક્યાંય લોભાતો નથી. જેનો અનુભવ માતાને ડગલે ને પગલે થઈ રહ્યો છે. માતા બાળક વર્ધમાનને ઉછેરી રહી છે. પણ એ સમજે છે કે સર્વ સામાન્ય જેવો આ બાળક નથી. જગથી જુદેરી એની જાત. એ ઉક્તિ પ્રમાણે એ સર્વથી જુદો જ છે. વર્ધમાનના આત્માની નિજાનુભૂતિ માતાના અંતઃકરણને પણ સ્પર્શી જાય છે. અને તેથી જ જ્યારે બાળ-શિશુ પારણામાં પોઢ્યો હોય છે ત્યારે માતા ત્રિશલા એને માટે હાલરડાં ગાય છે તે પણ એવા જ ભાવવાહી હોય છે :-

ત્રિશલા માતા પારણું જુલાવે, મહાવીર પોઢે રે.
રેશમ દોરે માતા હિંચોળે, મહાવીર પોઢે રે.
વીર થજે મારા બાળ જગતમાં
ધીર ગંભીર તું થાજે જીવનમાં
સ્નેહ થકી તુજ જીવને ભરજે આ સંસાર રે....ત્રિશલા.
ઘર ઘર વન-વન ઘૂમી વળજે
અહિંસા પરમોધર્મ તું રટજે
જિન શાસનની જ્યોત બનીને મુક્તિ વરજે રે...ત્રિશલા.

માતા ત્રિશલા હાલરડાં ગાય છે તેમાં પણ સંસ્કારનું સિંચન થઈ રહ્યું છે. ધીર-વીર-ગંભીર બનવાની સૂચના આપે છે. જગતમાં હિંસાનું તાંડવ ખેલાઈ રહ્યું છે. માટે ગમે તેટલા કષ્ટો વેઠવા પડે, વેઠીને, વન જંગલમાં ઘૂમીને, જગતનાં વિષ પીવા પડે તો પી જજે અને ઓડકાર અમૃતનો ખાજે, પણ આ વિશ્વને અહિંસાનો માર્ગ બતાવજે. જૈન શાસનની ધ્વજાને વધુ ઉન્નત કરી અંતે ભવોભવની તારી ઝંખનારૂપ મુક્તિને વરજે.

બંધુઓ! માતા પયપાન સાથે જ મુક્તિનો રસ પાઈ રહી છે, આ છે ભારતની સંસ્કૃતિ, અરે! આ તો ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાંની વાત થઈ પણ તે પછી થયેલા સંતોની માતાઓએ પારણામાં જૂલતા-અજ્ઞાન બાળકોને અંતરના કેવા અમી પાયાં છે તેનો વિચાર કરીએ ત્યારે જરૂર એમ થાય કે સંતોની મા થવાનું સૌભાગ્ય આવી સદ્ગુણી નારીઓને જ મળે. એવી માતાઓએ ગાયું છે -

સિદ્ધોસિ બુદ્ધોસિ નિરંજનોસિ, સંસાર માટા પરિવર્જિતોસિ।

સંસાર સ્વપ્નં તજ મોહ નિદ્રા, શ્રી કુન્દકુન્દં જનની દમુવે

કેટલો ઊંચો આદર્શ છે? જૂલામાં જૂલથાં શિશુને માતા કહે છે, બેટા! તું સિદ્ધ છે, બુદ્ધ છે, મુક્ત છે, નિરંજન-નિરાકાર તારું રૂપ છે. તેં ભલે આ સંસારમાં જન્મ લીધો પણ તારે સંસારની માયામાં ફસાવાનું નથી. આ માયા તો લોભામણી છે. પણ તારે તેનો ત્યાગ કરવાનો છે. એટલું જ નહીં મોહની નિદ્રામાં આ સંસાર સ્વપ્નવત્ છે. સંસારમાં જે સુખ દેખાય છે તે મોહનાં કારણે, વાસ્તવમાં સંસારમાં કંઈ નથી. માટે

બેટા! મોહનિદ્રાનો ત્યાગ કરી. તારા ચૈતન્યમાં તારે જ જાગૃત થવાનું છે. આ ઉદ્ગાર છે, કુંદકુંદાચાર્યની જનેતાનાં.

વર્ષો પહેલાં થયેલા આ આચાર્ય જૈનોની દિગમ્બર શાખામાં થયા અને તેઓએ અત્યંત સમૃદ્ધ એવા આગમ સાહિત્યની સમાજને ભેટ આપી. આવું અનુપમ કાર્ય એ આચાર્ય કરી ગયા. તેનાં મૂળમાં માતાનાં દૂધનાં સંસ્કાર! જે સંસ્કાર બાળકને સંસારી થવા ન પ્રેરે પણ સાધક થવા પ્રેરે. નિર્ભયતા, નિર્લેપતા, સહિષ્ણુતા, આદિ ગુણોનું સિંચન એવું થાય કે ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં એ બાળક અડોલ રહી શકે!

પૂછો મારી બહેનોને! કેવું-કેવું ગાય? અર્થ વગરનું!

ભાઈ મારો ડાયો, ને પાટલે બેસી નાયો,

પાટલો ગયો ખસી, ને ભાઈ પડ્યો રે હસી.

અરે! આજના તકલાદી શરીરવાળો ભાઈ! નહાતાં નહાતાં પાટલેથી પડી જાય તો રોકકળ કરી મૂકે કે હસે! જોયો છે હસતા કોઈ ભાઈને! અરે એટલું જ નહીં, માનાં આંતરમાં પડેલી વેર-ઝેરની વૃત્તિ, હલકી વૃત્તિ શિશુને પારણામાંથી સાથે મળે. બાળકના પણ કેવા કમનસીબ? મા ગાય-

મોસાળ મામી જૂઠી, ને ધોકો લઈને રે ઉઠી.

બાળકનાં કોમળ મનમાં એક વાત બેસી જાય કે મામી નામનું પ્રાણી સારું હોય જ નહીં. હું મોસાળ જઈશ એટલે મામી મને મારશે. આ શું છે? માની તુચ્છ વૃત્તિ! સંકુચિત દૃષ્ટિ અબોધ શિશુના મનમાં આવા ભાવો ભરી દે છે પણ માને ખબર નથી, પરિણામ શું આવશે! પછી બાળકમાં ઉત્તમ સંસ્કારો આવે કઈ રીતે?

મા, ત્રિશલાએ આજની માતાઓ ગાય છે એવું નો'તું ગાયું. એણે તો જગતનાં ઝેરને ઝીરવી મહાન બનવાનાં પયપાન કરાવ્યાં હતાં એટલે જ એનો શિશુ જગનાયક બન્યો, ત્રિલોકીનાથ થયો, વિશ્વવંદ્ય પરમાત્મા થયો.

આ ઉત્તમ હાલરડાં સાંભળતા-સાંભળતાં વર્ધમાન મોટા થઈ રહ્યા છે. એ જાણે છે પોતે સિદ્ધ છે, બુદ્ધ છે. માના મુખેથી નીકળેલ ગીતો પણ આ ભાવોને વધુ ને વધુ પુષ્ટ કરી રહ્યા છે. અધ્યાત્મભાવો વધુ પરિપક્વ થઈ રહ્યા છે. માતાને રાજી રાખવા, નિર્દોષ બાળક જેવા તોફાન કરી રહ્યાં છે. એના તોફાનમાં પણ તેનું આત્મતેજ ચમકે છે.

એક વારની વાત છે. દાસીઓ માતા ત્રિશલાનું માથું ગૂંથી રહી છે. સુંદર માથું ગૂંથી બગીચામાંથી લાવેલા સુગંધી પુષ્પોની વેણીથી માતાનો શૃંગાર કરી રહી છે. બાળ વર્ધમાન ત્યાં જ આસપાસ રમી રહ્યા છે. ત્રણ વર્ષની માત્ર ઉંમર છે. દાસીઓ દ્વારા થતી સજાવટને એક નજરે જોઈ રહ્યા છે અને એકાએક રડવા માંડ્યા. માતા ગભરાણી, શું થયું મારા લાલને? દોડીને તેડી લે છે.

‘લાલુ! શું થયું બેટા, કેમ રડે છે?’

‘મા! ફૂલને કેમ મારી નાખ્યા?’

‘ક્યાં માર્યા છે બેટા! ડીળીઓથી ચૂંટ્યા છે. જો બેટા! કેવા સુંદર છે ફૂલ! કેવી મીઠી સુગંધી આવી રહી છે. લે! જો સૂંઘ એને!’

‘મા! આ ફૂલ ડાળીઓ પર રહેવા માટે છે. તારા માથાના શૃંગાર માટે નથી! તને ખબર છે મા! ડાળી પરથી ફૂલને ચૂંટી લઈએ તો એ મરી જાય! મા? મરેલા ભૂલથી તારા શરીરને તું શણગારે છે? શણગાર આનાથી ન થાય. મા તારું સૌંદર્ય તો તારામાં જ છે. તારો શણગાર તું તારામાંથી જ કર. મા, ફૂલોથી ન કર!’

‘બેટા! હું કાંઈ સમજી નહીં. આ ફૂલ ક્યાં મર્યા છે? જો કેવા પ્રકૃલિત છે?’

‘મા! તને એ પ્રકૃલિત દેખાય છે. મને તો મરેલા દેખાય છે.’

જો, આમાં જરા-જરા જીવ બચ્યો છે. બાકી મરી ગયાં! મા, મને બહુ દુઃખ થાય છે. ફરી ફૂલને ન ચૂંટીશ, મા!’

બંધુઓ! આ શું છે! ત્રણ વર્ષના બાળકમાં આ સમજણ? હા, મતિ-શ્રુતિ-અવધિ ત્રણ જ્ઞાન સાથે લઈને જન્મ્યો છે. પોતાના જ્ઞાનથી તેને બધે જ આત્માનાં દર્શન થાય છે. એણે ફૂલમાં આત્માને જોયો.

એ જ રીતે એકવાર મા વર્ધમાનને લઈ પાસેના બગીચામાં ફરવા ગઈ છે. લીલા ઘાસની લોનમાં મા, દાસીઓ સાથે ચાલી રહી છે. વર્ધમાન ન આવ્યો. દૂર ઉભો છે. મા બોલાવે છે. ‘બેટા! આવ, જો અહીં કેવું સુંદર લીલું-લીલું ઘાસ છે. કેટલી ઠંડક છે. આવ’ વર્ધમાન આવ્યો તો નહીં પણ માને કહેવા લાગ્યો:

‘મા, એ ઘાસનાં જીવોને તે શા માટે કચરી નાખ્યાં? એને કેટલી પીડા થઈ રહી છે? જો એના ઉઝરડા મારી પીઠ પર પડ્યા છે!’

માએ દોડીને વર્ધમાનને લઈ લીધો. તેની પીઠ પર જોયું તો તાજા જ ઉઝરડાના નિશાન હતાં. એમાંથી લોહી ફૂટવાની જ વાર હતી, મા શરમાઈ ગઈ, દુઃખી થઈ. ત્રણ-ચાર વર્ષના અબોધ શિશુની દૃષ્ટિ ક્યાં ક્યાં પહોંચે છે? વાત-વાતમાં એ માતા-પિતાને સર્વને ટોકે છે. સૂક્ષ્મ જીવની હિંસા પણ એનાથી સહન નથી થતી. વર્ધમાનની આવી વાતો ક્યારેક માતાને ગમે છે, ક્યારેક સારી લાગે છે, તો ક્યારેક આશ્ચર્ય પણ ઉપજાવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું જીવન અનેક પ્રસંગ-રંગોથી ભરેલું છે. અહીં આપણે તેમાંનાં થોડા પ્રસંગો જોઈશું. એક પ્રસંગ તો બહુ પ્રસિદ્ધ છે. વર્ધમાન આઠ વર્ષનાં છે અને અન્ય બાળકો સાથે રમી રહ્યા છે. ત્યાં એક મોટો ભયંકર સાપ નીકળ્યો. બધા જ બાળકો ડરીને આમ તેમ ભાગી ગયા. વર્ધમાન ન ડર્યા. તેણે પેલા સાપને ઉઠાવી દૂર-દૂર ફેંકી દીધો. આપણે સહુ જાણીએ છીએ આ પ્રસંગ, પણ કદી ઊંડાણમાં જઈ વિચાર્યું છે કે જે કરૂણાસાગર પ્રભુના અંતઃકરણમાં ફૂલ પ્રત્યે કરૂણા હોય, એકેન્દ્રિય એવા લીલા ઘાસ માટે અનુકંપા છલકાતી હોય તે સાપ જેવા પ્રાણીને ફેંકી દઈ શકે ખરા? ન જ બની શકે!

આ પ્રસંગને આપણે યથાર્થતામાં સમજીએ. બન્યું એવું કે વર્ધમાનના જન્મ પછી તેના બાલ્યકાળનાં સાહસ અને શૌર્ય, બલ અને પરાક્રમની યશોગાથા ચારે બાજુ ફેલાઈ. તે સ્વર્ગલોક સુધી પહોંચી. એકવાર સભામાં દેવરાજ ઈન્દ્ર મૃત્યુલોકના આ અસાધારણ બાળકની વિશેષતાની પ્રશંસા કરે છે. સાંભળી સહુ દેવો હરખાયા પણ સંગમ નામના એક દેવને એમ થયું, કેવી જૂઠી પ્રશંસા? સ્વર્ગ દેવતાની તુલનામાં મૃત્યુ લોકનો માનવ ઊભો જ ન રહી શકે! સંગમના અંતરમાં ઈર્ષ્યા જાગૃત થઈ. ઈર્ષ્યા તત્ત્વ ત્રણે લોકમાં સમાનરૂપથી વ્યાપ્ત છે. પોતાને ગમે તેટલું મળ્યા પછી, બીજો એનાથી ચડિયાતો કેમ કહેવાય? એ સહન ના થાય અને ઈર્ષ્યા જાગે જ જાગે. સંગમે આ અનોખા બાળકની પરીક્ષા લેવા ધાર્યું. જોઉં કેવી શક્તિ છે, કેવું સાહસ છે. કેવી વિશેષતા છે એનામાં?

સંગમ ભયંકર વિકરાળ મોટા સર્પનું રૂપ લઈને આ બાળકો રમતાં હતાં ત્યાં આવ્યો. બાળકો ઝાડની ડાળીઓ પકડી-પકડી બેઠાં હતાં. સાપને જોઈ સહુ બાળકો ડર્યા. ભયભીત થઈ ભાગી છૂટ્યાં. જ્યારે

વર્ધમાન બિલકુલ નિર્ભયતાથી સાપ જે ડાળ પર હતો તેની સામેની ડાળ પર બેઠા. અવધિજ્ઞાનની શક્તિ ધરાવનાર વર્ધમાન જાણી ગયા હતા કે આ સાચો સાપ નથી. સાપનું રૂપ ધારણ કરી દેવ આવ્યો છે. તેથી સામે બેસીને તેની સાથે વાતો કરે છે.

‘નાગરાજ! કેવા સુંદર છો તમે? મને તમારું સૌંદર્ય બહુ પ્રિય લાગે છે. ચાલો આપણે બન્ને રમશું?’

બંધુઓ! તમને થશે આ તો કલ્પના માત્ર! શું આવું બની શકે? આઠ વર્ષનો બાળક આવી નિર્ભયતા દાખવી શકે? હા, હું તમને એક સામાન્ય બાળકની વાત કહું. ઊંટી પાસે કુનૂરમાં એક જૈન પરિવાર રહે છે. તેની લગભગ ૧૪-૧૫ વર્ષની દીકરીના હૃદયમાં પશુ-પંખી, જંતુઓ પ્રત્યે એટલો પ્રેમ છે કે આપણે કલ્પના ન કરી શકીએ. જે જંતુઓને જોઈ મોટી ઉંમરનાં સ્ત્રી-પુરુષો ડરે કે દૂર ભાગે, તેની સાથે તે રમે. દિવાલ પર ચાલી જતી-ગરોળીને ધીરેથી પકડે, તેને પંપાળે, તેને ચૂમે, અને મમ્મી પાસે લઈ જઈ કહે: મમ્મી, જો તો આના શરીરનો રંગ કેવ સુંદર છે. જેને જોવી પણ ન ગમે જોતાં જ આપણા મનમાં ઘૂણા પેદા થાય એવી ગરોળીને એ પ્રેમ કરે. આમ અનેક જીવ-જંતુ સાથે એ વાતો કરે. માનવ-બાળ પર એવો પ્રેમ નહીં પણ પ્રાણી સૃષ્ટિ એને બહુ વહાલી! કહો, જો આ યુગમાં એક સામાન્ય બાળા આટલી નિર્ભય અને પ્રાણી જગત પર પ્રેમ ધરાવનાર હોય તો વર્ધમાનની તો શું વાત કરવી! એમના અંતરમાં તો વિશ્વનાં સમસ્ત જીવો પ્રત્યે અખૂટ વાત્સલ્યની ધારા વહેતી હતી. તેઓ માટે શું અશક્ય?

હા, તો તેઓ નાગરાજ સાથે વાત કરે છે ‘નાગરાજ! તમારી ફેણ કેટલી કોમળ છે, કેટલી મુલાયમ છે. જાણે રેશમની શૈયા! શું મને તમારી ફેણ પર ન બેસવા દો?’ સાંભળીને દેવનો ગર્વ ગળી ગયો. આવડા બાળકમાં આટલું સાહસ? આવી નિર્ભયતા? આટલો પ્રેમ? અને દેવ ખુશ થઈ ગયો. પોતાની ફેણ ફેલાવી, પોતે જ એ બાળ વર્ધમાનને ઉઠાવી પોતાની ફેણ પર બેસાડી દીધો. વર્ધમાન નાગની ફેણ પર બેસી મોજ કરી રહ્યા છે. તેને મઝા આવે છે અને દેવની ખુશી પણ સમાતી નથી. વળી વર્ધમાન પોતાના શરીરને સાવ હળવું કરી નાખ્યું. જેથી સાપને વજન ન લાગે. કેટલી કઠણ? કોઈ જીવન એ દુભાવવા નથી માગતા.

થોડી વાર પછી સાપરૂપ દેવ પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગયા અને વર્ધમાનને ખોળામાં બેસાડી વહાલ કરવા માંડ્યા. બીજા બાળકો દૂર ઊભા-ઊભા બધો જ ખેલ જોઈ રહ્યા છે. દેવે વર્ધમાનને પૂછ્યું:

‘બેટા! તારું નામ શું?’

વર્ધમાન ઉત્તર આપે છે. ‘લોકો મને વર્ધમાન કહે છે.’

‘હા બેટા! તું વર્ધમાન તો છે જ. રાત-દિવસ તારી વૃદ્ધિ થવાની જ છે. પણ તારું સાહસ અને શક્તિ જોઈને, તારી વીરતા અને નિર્ભયતા જોઈને હું તને વીર જ નહીં, મહાવીર કહીશ!’

અને ત્યારથી મહાવીરના નામે એ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા. આપણે પણ તેમને મહાવીરના નામે જ ઓળખીએ છીએ. બંધુઓ! મહાવીરની આ કઠણા હતી, તેને સર્વ શરીરોમાં આત્માનાં દર્શન થતાં હતાં. વળી **આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ** – જેવા પોતાનો આત્મા એવો જ અન્યનો આત્મા. તેઓ સાપ સાથે આવો કૂરતાનો વ્યવહાર કરી જ કેમ શકે?

છતાં પ્રશ્ન એ છે કે તો આ વાતની પરંપરા ચાલી કેમ? આજ સુધી આપણે આમ જ સાંભળતા આવ્યા છીએ? શું કારણ?

તેનું પણ કારણ છે. જરા સૂક્ષ્મતામાં જઈ વિચાર કરીએ. ભારતમાં અનેક ધર્મ-પરંપરા છે. ભિન્ન-ભિન્ન સંસ્કૃતિઓ છે. એક સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ અન્ય સંસ્કૃતિ પર પડ્યા વિના ન રહે. હિન્દુ પરંપરામાં સાંભળ્યું છે કે શ્રીકૃષ્ણે જમનાનાં જળમાં જઈ કાળીનાગને નાથ્યો. નાગનું દમન કર્યું અને બાલ્યવયમાં જ પોતાની શૂરવીરતાનો પરિચય આપ્યો. જ્યારે આ કહાની જૈનો સામે આવી ત્યારે કોઈકે વિચાર્યું હશે કે કૃષ્ણ આવું સાહસ અને નિર્ભયતા બતાવી શકે તો શું આપણા મહાવીર કંઈ ઓછા હોય! તેમનામાં શક્તિ અને સાહસ ન હતાં શું? નિર્ભયતા ન હતી શું? તો તેમણે જોડી કાઢ્યું કે મહાવીર તો વિના શસ્ત્રે એક હાથથી ભયંકર વિષધરને ઉછાળી દૂર ફેંકી દઈ શકે એવી શક્તિ ધરાવતા હતાં, ગ્રન્થોના આ પ્રસંગોમાં આ રીતે ઓપ આપવામાં આવ્યો અને કથા પ્રચલિત થઈ! પણ બંધુઓ, જેનું રોમ-રોમ કઠણાથી ભર્યું છે તે અહિંસાના પૂજારી મહાવીર આવી કૂરતા આચરી જ ન શકે.

આવી જ એક બીજી વાત. એક દેવ, બાળકનું રૂપ લઈને મહાવીર અન્ય બાળકો સાથે રમી રહ્યાં છે ત્યાં રમવા આવ્યો. પોતે હારી ગયો અને

મહાવીરને પોતાના ખભા પર બેસાડ્યા. મહાવીર બેઠાં એટલે તેમને ડરાવવા માટે પોતાનું રૂપ વિકરાળ અને બિહામણું બનાવ્યું. પણ એ શાના ડરે! એમણે તો જોરથી એક મુષ્ટિનો પ્રહાર દેવના માથા પર કર્યો અને દેવ અર્ધો જમીનમાં ઘૂસી ગયો!

ના, આ વાત પણ યોગ્ય નથી. મહાવીરને મુષ્ટિ પ્રહારની જરૂર જ ન હોય, ચરમ શરીરી જીવ, જેની આત્મ પરિણામધારા શુદ્ધ દશામાં પરણિત થઈ રહી છે. તેમનાં શરીરમાંથી છૂટતાં પરમાણું પણ પાવન હોય, મહા શક્તિશાળી હોય દેવે જ્યારે મહાવીરને પોતાનાં ખભા પર બેસાડ્યા હશે ત્યારે મહાવીરના શરીરના સ્પર્શથી, તેમના પવિત્ર પરમાણુના સ્પર્શથી દેવ શાંત બની ગયો હશે. મહાવીરની પરીક્ષા લેવાની કે તેમને ડરાવવાની વૃત્તિ પણ આપોઆપ જ ઉપશમી ગઈ હશે. પણ આપણી દૃષ્ટિ માત્ર સ્થૂલતાને જ માપી શકે છે. સૂક્ષ્માત્મામાં જઈને જોતા આપણને આવડતું જ નથી. આપણે આપણા માપથી જ બધાને માપીએ પણ બંધુઓ! એ મહામાનવને આપણી ફૂટપટ્ટી નાની પડે. એનાથી ન મપાય.

જેમને ક્ષાયિક સમકિત છે. સમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યના ગુણોથી જેનો આત્મા સરાબોર ભર્યો છે તેઓને કોઈ દેવ, માનવ કે પશુરૂપ નથી દેખાતું પણ બધા જ આત્મા દેખાય છે. તેઓ કદી કોઈને, કોઈપણ કારણે જરા માત્ર પણ દુઃખ દઈ શકે ખરા? તો બંધુઓ! પ્રભુ મહાવીરના જીવનમાં ઘટિત થયેલી ઘટનાઓને યથાર્થ રૂપે જાણવાનો પ્રયાસ કરીએ. ખરેખર! આપણે સહુ મહાવીરના અનુયાયી કહેવડાવીએ છીએ પણ મહાવીરને મહાવીરરૂપે ઓળખ્યા નથી. મહાવીરને ઓળખવા માટે આપણી દૃષ્ટિને બદલવી પડશે. આ ચક્ષુથી પ્રભુને નહીં ઓળખી શકીએ! મહાવીરના જીવનમાં બનેલી ઘટનાઓને યથાર્થ દૃષ્ટિકોણથી મૂલવતાં શીખીએ તો જ મહાવીરનું સાચું સ્વરૂપ આપણી સામે આવશે.

અને ખરેખર લોકોની દૃષ્ટિએ તોફાન દેખાય એવા કાર્ય પણ વર્ધમાન કરતો હતો. રાજ્યનું એક પ્રાણી-સંગ્રહાલય હતું. વર્ધમાન ૭-૮ વર્ષનો છે. તેથી તેને એ જોવા માટે લઈ ગયા. અનેક જાતના પશુ અને પંખીઓથી આખું સંગ્રહાલય ભર્યું હતું. આ જોઈને અન્ય બાળકો તો ખુશ થાય. નાચે-કૂદે, પણ વર્ધમાનને તો આ જોતાં જ આંખો ઉદાસ થઈ ગઈ. ઘરે આવીને મા સાથે ઘણી ચર્ચા કરી. શા માટે મુક્ત ગગનમાં ઊડતા

પક્ષીઓને કેદમાં પૂર્યાં છે! શા માટે એની સ્વતંત્રતા છીનવી લીધી છે? કયો અધિકાર છે તમને? આમ વર્ધમાનનું અંતઃકરણ તો વ્યાકુળ થઈ ગયું. એને ક્યાંય ચેન પડતું નથી.

એક દિવસ કોઈનેય કહ્યા વિના, જ્યાં પ્રાણીઓ હતાં ત્યાં પહોંચી ગયો. પોતાના પ્રભાવથી પેહરેગીર અને અન્ય માણસોને ત્યાંથી દૂર જવા કહ્યું અને પાંજરામાં રહેલા પશુ-પંખી સહુને છોડી મૂક્યા. મુક્ત થયેલા પશુ-પંખી ગેલમાં આવી જઈ પોત-પોતાને માર્ગે દોડી ગયાં.

મહારાજા સિદ્ધાર્થને જાણ થઈ કે આખું સંગ્રહાલય ખાલી પડ્યું છે. શું થયું અને કોણે આ કર્યું? તે કોઈ જાણતું નથી! સંગ્રહાલયના રખેવાળો પણ પોત-પોતાના ઘરે ચાલ્યા ગયા છે. રાજા સિદ્ધાર્થે ત્રિશલાને પૂછ્યું કે આ શું છે? ત્રિશલા કંઈ જવાબ આપી શકતા નથી. ત્યારે મહારાજા, વર્ધમાનના આ કાર્ય પાછળ પડેલી કડ્ડણાને જાણી શકતા નથી. પણ નાનકડા કુમારનાં તોફાનો દિન-પ્રતિદિન વધી રહ્યા છે, વધતાં જ જાય છે. હવે કુમાર કાબૂમાં રહેતો નથી. એમ સમજી જો તેને ગુરુકુલમાં ભણાવા મૂક્યો હોય તો કંઈક શાંત થશે, આવું વિચારવા માંડ્યા અને રાજા સિદ્ધાર્થે સારો દિવસ જોઈ વર્ધમાનને ભણાવા માટે ગુરુકુલમાં લઈ ગયા. સુંદર અને તેજસ્વી બાળકને જોઈ ગુરુ પણ ખુશ થયા. બાળકને શિક્ષાનો પ્રારંભ કરાવે છે. એ સમયે બાળકને ધર્મનું જ્ઞાન પહેલું દેવામાં આવતું અને પ્રારંભ પણ એનાથી જ થતો. પ્રથમ ભગવાનનું નામ શીખવવામાં આવતું. આજ ક્યાંથી શરૂ થાય છે? Dog-ડોગ, Cat-કેટ, તમારા બાળકો કૂતરાં-બિલાડાંથી ભણાવાનું શરૂ કરે છે અને તેનાથી ડરે છે.

વર્ધમાનને કુલપતિ પ્રથમ જ શીખવાડે છે!

‘બોલો બેટા! ઝૂં નમો ભગવતે શ્રી અરિહન્તાય.’

વર્ધમાન કુમાર બોલે છે :

‘ઝૂં નમો ભગવતે શ્રી મહાવીરાય.’

‘અરિહન્તાય બોલ બેટા, એ ભગવાનનું નામ છે.’

જે ભગવાનને મેં જોયા નથી તેમનું નામ કેવી રીતે બોલું? તેમને નમન કેવી રીતે કરું? સંગમ દેવે જે ભગવાન બતાવ્યા, તેમનું નામ બોલું છું, તેમને વંદન કરું છું.’

બાળક વર્ધમાન શું બોલે છે તે કોઈ સમજી શક્યું નહીં. કુલપતિ તેમજ અન્ય વિદ્યાર્થીઓ માત્ર હસી રહ્યા છે. કુલપતિએ શાસ્ત્રો ખોલી તેમાંથી શ્લોક બોલાવવા શરૂ કર્યાં. તો કહે:

‘આ જૂના શ્લોક છે, તેમાં શું બોલવું? હું તો એવું ન બોલું. મારી સામે જે આવે, જે જોઉં જે જાણું તે જ બોલું.’

અને સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે નવા-નવા, સ-રસ, સરલ, અર્થગંભીર શ્લોક સ્વયં રચતો જાય છે અને બોલતો જાય છે. તેની અલૌકિક પ્રતિભા અને અસાધારણ પ્રજ્ઞા તેજ જોઈ કુલપતિ અંજાઈ ગયા. આ બાળકને ભણાવવાનું મારું ગજું નથી એમ સમજી તે જ દિવસે સાંજે તેને વિદાય આપી દીધી.

જેનો આત્મા જ્ઞાન-તેજની દિપ્તિથી દિપ્ત છે તેને કોણ ભણાવી શકે? એના તેજ સામે ભલભલા પંડિતો પણ ઝૂકી જાય છે. તેના જ્ઞાન તેજ આગળ સહુ ઝંખવાણા પડી જાય છે. કુમારને કોઈ ભણાવી શક્યું નહીં. ભણાવવાની જરૂર પણ ક્યાં હતી? કેવળજ્ઞાન-સંપૂર્ણજ્ઞાન પ્રગટ થવા માટે પ્રતીક્ષા કરી રહ્યું છે. તેને શું ભણાવવું?!

સમય વ્યતીત થતાં યુવાન થયાં. ૩૦ વર્ષની ઉંમરે વડીલ બંધુ નંદી વર્ધનની આજ્ઞા લઈને દીક્ષા લે છે. અહીં પણ કેટલાંક લોકો કહે છે કે મહાવીર સ્વામીને તીર્થંકર થવાનું હતું છતાં મા-બાપને દુઃખી નથી કર્યો, માતા-પિતા જીવિત હતા ત્યાં સુધી દીક્ષા નહીં લઉં એવો નિશ્ચય કર્યો હતો. આ ઉદાહરણ આજ-કાલ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તેવા ભાઈ-બહેનોને અપાય છે કે તમે મહાવીરથી પણ આગળ વધ્યા? મા-બાપને દુઃખી કરો છો. પણ કહેનાર એ વિચારતા નથી કે મહાવીર જ્ઞાની હતાં. તેઓ જાણતાં હતા કે માતા-પિતાના મૃત્યુ પછી પણ પોતાનું આયુષ્ય કેટલું છે! અને બીજું, પોતાને જે જીવો સાથે સંસારમાં રહી ઋણાનુબંધ ભોગવવાના હતા, એ કેટલા સમયનાં છે એ પણ તેઓ જાણતા હતા.

આપણે તો જાણતા નથી કે મા-બાપનું આયુષ્ય કેટલું છે અને સંતાનનું કેટલું છે? ક્યારેક માતા-પિતા પહેલાં પણ સંતાન ચાલ્યા જાય, તેથી મહાવીરનું આવું અનુકરણ કરવાનું ન હોય. તેઓએ જે સાધના કરી તેનું અનુકરણ થાય તો કરવું જરૂરી છે. વળી મહાવીર તો કલ્પાતીત પુરુષ

હતા. તેમના જીવન સાથે આપણી તુલના થાય નહીં. તે ક્યાં અને આપણે ક્યાં?

કેટલાક લોકો એવો પણ પ્રશ્ન પૂછે છે કે મહાવીર જ્ઞાની હતા. તેઓ જાણતા હતા કે સંસાર પાપમય છે તો તેમણે લગ્ન શા માટે કર્યા? ભોગનો ત્યાગ પહેલેથી જ કેમ ન કર્યો? પણ મહાવીર એ જાણતા હતા કે યશોદા સાથે પતિ-પત્ની તરીકેનાં ઋણાનુબંધ છે, તે આ ભવે જ પૂર્ણ કરવાનાં છે. હવે પછી ભવ નથી. તેથી સારા કે ખરાબ વૈરાનુબંધ કે પ્રેમાનુબંધ બધાં જ આ ભવે ભોગવી લેવાનાં છે. તેથી ૩૦ વર્ષની ઉંમર સુધી સંસારમાં રહેવું જ પડ્યું.

તે પછી એકાકી સ્વયં દીક્ષા લીધી. તમે જાણો છો કે તીર્થંકરને કોઈ ગુરુ ન હોય. તેઓ પૂર્વ ભવોની સાધનાના કારણે સ્વયંબુદ્ધ જ હોય. હા, માત્ર એક એવી પરંપરા છે કે તીર્થંકર જાણતા હોય કે હવે સંસાર છોડી સાધુ થવાનો સમય પાકી ગયો છે. તેઓ તૈયાર જ હોય છતાં ઈન્દ્ર મહારાજા આવી તેઓને વિનંતિ કરે કે ‘પ્રભુ પ્રવજ્યા ગ્રહણ કરી તીર્થ-પ્રવર્તન કરો!’ અને પ્રભુ સ્વયં દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળે.

વર્ધમાન કુમાર પણ સ્વયં દીક્ષિત થઈ વનની વાટે ચાલી નીકળ્યા. એકાકી છે. કાલનો રાજકુમાર આજે ખુલ્લા શરીરે, ખુલ્લા પગે, ખુલ્લા મસ્તકે નવમાં વિચરી રહ્યો છે. ત્યારે ન હતા ઉપાશ્રય કે ન હતા ભવન, ક્યાંક જંગલમાં, એકાંતમાં, ગુફામાં, મકાનમાં, ખંડેરમાં ધ્યાન ધરી ઊભા રહી જાય છે. સર્વથા નિર્લેપ, અંતર-બાહ્ય દિગંબર. ન તો શરીર પર વસ્ત્રનો પરિગ્રહ છે. ન અંતરમાં વૃત્તિઓનો સંગ્રહ છે. બાહ્યાંતર નિગ્રંથ બન્યા છે.

સાપ કાંચળી ઉતારીને ભાગે તેમ સર્વથા, સર્વસ્વ છોડી દીધું છે. સાપ શા માટે કાંચળી ઉતારે, જાણો છો? સાપને વરસમાં એકવાર શરીર પરની ચામડીની ખોળ ઉતારી નાખવી પડે. કારણ જૂની ચામડી સુકાઈને સંકોચાવા માંડે, એ સાપના સુંવાળા શરીરને ખૂંચવા માંડે, જે વેદના અસહ્ય હોય. કેટલા દિવસ સુધી એ પીડા સહન કરવી પડે. જ્યાં સુધી આખા શરીરની પૂરી ચામડી સુકાઈ ન જાય અને નવી ચામડી પૂરી ન આવી જાય ત્યાં સુધી તેનો ત્યાગ ન થઈ શકે. પણ જે ક્ષણે બધી જ ત્વચા

સુકાઈ જાય તે ક્ષણે જ તેને શરીર પરથી ઉતારીને એવો ભાગે કે પાછું વાળીને જુએ નહીં. એ ચામડીએ તેને એટલી પીડા આપી હોય કે પાછું વાળીને જોવાની ઈચ્છા ન રહે!

કેવી સુંદર ઉપમા આપી છે, સંસાર ત્યાગીઓને! સાંપના કાંચળીની જેમ સાધુ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી સંસારથી ભાગી છૂટે છે. ફરી તેની સામું જોતો નથી. સંસારના સંબંધો, સર્વ બંધનો જેને ખરેખર પીડાકારી લાગ્યા છે તેને જ એ અંતરથી છૂટી જાય છે. જ્યારે અંતરથી છૂટે પછી તેનાં પ્રયે જરા પણ આસક્તિ નથી રહેતી. પ્રભુ મહાવીરે ઘણા ભવોમાં આ પીડાને અનુભવી છે. જે તેઓ જાણે છે તેથી જ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી એકલા ચાલ્યા ગયા.

દીક્ષા લીધા પછી જ્યાં-જ્યાં વિચર્યા ત્યાં-ત્યાં ખૂબ-ખૂબ પરિષદો ઉપસર્ગો સહ્યા છે. બંધુઓ! ભૌતિક સંસારમાં કંઈક પામવું હોય તો પણ કેટલું સહન કરવું પડે છે! તો આ તો ભવ-ભવની યાત્રામાં જે નથી પામ્યા તેવું અપૂર્વ પામવું છે, તો સહન કર્યા વગર ક્યાંથી મળી શકે?

અહીં થોડી તત્ત્વજ્ઞાનની વાતે કરી લઈએ. છે તો થોડી સૂક્ષ્મ અને ગહન છતાં સમજવા જેવી છે તેથી કહું છું. જીવ જ્યારે આત્મવિકાસ કરતો ગુણસ્થાનનાં ક્રમમાં આગળ વધે છે ત્યારે જીવને બે વખત અપૂર્વકરણ થાય છે. અપૂર્વકરણ એટલે જે ભાવધારા આજ સુધી કદી ન આવી હોય. પૂર્વે નથી થયું તે થાય તેનું નામ અપૂર્વ.

અનાદિકાળનાં મિથ્યાત્વી જીવને શુભ ભાવો ઘણી વાર આવે. પુણ્યબંધ થાય પણ જ્યાં સુધી શુદ્ધ આત્મદશાની અપૂર્વ ભાવધારા જાગૃત ન થાય ત્યાં સુધી સમ્યગ્દર્શનનો સ્પર્શ ના થાય. કદી નહીં આવેલા એવા ભાવ કે જે મિથ્યાત્વ દશાને તોડી નાખે, રાગદ્વેષને મંદ કરી નાખે એ ભાવોને અપૂર્વકરણ કહે છે. આ કરણ આવ્યા પછી અનિવૃત્તિકરણ આવે કે જેનાં કારણે જીવને સમ્યગ્દર્શન થાય જ. તો આ અપૂર્વકરણ તે સમ્યગ્દર્શન માટેનું અપૂર્વકરણ.

બીજું અપૂર્વકરણ થાય તે આઠમાં ગુણસ્થાને જે ચારિત્રના ભાવોનું હોય. પ્રથમ અપૂર્વકરણ કરતાં પણ આ અપૂર્વકરણ માટે અત્યંત પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવાનો હોય છે. આઠમાં ગુણસ્થાન પહેલાં, સમ્યગ્દર્શન થયા પછી

જીવ પાંચમા. છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનને સ્પર્શે છે. સાતમું ગુણસ્થાન અપ્રમત્ત ભાવોનું હોય છે. સાતમે ગુણસ્થાને પહોંચેલો સાધક આત્મ-સ્થિરતામાં લીન થઈ ગયો હોય. આત્મ-સ્વરૂપની અપ્રતિમ રમણતા હોય. તે આત્મામાં એવો તન્મય થઈ ગયો હોય કે દેશ-કાળનું તેને ભાન ન રહે.

એક વાત અહીં સમજવા જેવી છે તે એ કે પંચમહાવ્રતધારી મુનિ પાંચ સમિતિ-ત્રણ ગુપ્તિનું યથાર્થ પાલન કરે. આવશ્યક પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખન, આવશ્યક આદિ ક્રિયાઓ તેના સમયે કરે. પણ આવા યથાર્થ મુનિનાં અંતરની ભાવધારાનું ઉત્થાન થાય અને તે સાતમા ગુણસ્થાનની દશાને પામી જાય. પોતાની આત્માનુભવમાં એકાગ્ર થઈ જાય અને પ્રતિક્રમણ કે પ્રતિલેખનનો સમય ચાલ્યો જાય. મુનિ એ ન કરી શકે તો પણ મુનિને દોષ લાગતો નથી. કારણ મુનિધર્મની ક્રિયાઓનું કરવું તે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની દશા છે. અને આત્મ-સ્વરૂપની રમણતામાં લીન થઈ જવું તે સાતમા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ છે. વધુ ઉત્કૃષ્ટ ભાવમાં રહ્યા તેથી દોષ ન લાગે.

કોઈ કહેશે, એ સમયે મુનિ શા માટે ધ્યાન કરે? ઉત્તર એ છે કે ધ્યાન કોઈ કરવાની ચીજ નથી. એ તો સહજરૂપે થઈ જાય છે. અત્યારે આપણે જે ધ્યાન કરીએ છીએ કે કરાવીએ છીએ એ તો ધ્યાનદશાને સાધવા માટેની પૂર્વ પ્રક્રિયા છે. એકાગ્રતા કેળવવાની પ્રેક્ટીશ છે, તો આવી સહજ ધ્યાનદશા તે સાતમા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ છે.

પ્રભુ મહાવીરનો આત્મા સંયત દશામાં છે. છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાનના ભાવોમાં ઝૂલી રહ્યા છે. ત્યાર પછીનું ગુણસ્થાન તે આઠમું અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાન છે. આ ગુણસ્થાને જીવ, આવે ત્યાંથી શ્રેણી શરૂ કરે. ક્ષપકશ્રેણીથી આગળ વધે તો નવમા-દસમા ગુણસ્થાને થઈ બારમાને સ્પર્શે અને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. અર્થાત્ આઠમાં ગુણસ્થાન માટે થતું ચારિત્ર દશાનું અપૂર્વ-કરણ આવે પછી જ જીવ કેવળજ્ઞાન સુધી પહોંચી શકે અને તે પણ માત્ર બે ઘડીમાં જ, વધુ સમય ન લાગે.

અહીં આ ચર્ચા આપણે એટલા માટે કરી કે સાતમા ગુણ-સ્થાનથી આગળ વધી અપૂર્વકરણમાં ક્ષપક શ્રેણીએ જીવ જો આગળ વધે તો માત્ર બે ઘડીમાં કેવળજ્ઞાનને લઈ લે. જ્યારે પ્રભુ મહાવીરને આટલું પ્રાપ્ત કરવા માટે બાર વર્ષ અને તેર પખવાડિયા સુધી પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો. જ્યાં

માત્ર બે ઘડીમાં પહોંચી શકાય ત્યાં પહોંચતા સાડાબાર વર્ષ!

વિચારો બંધુઓ! મહાવીર જેવા આત્માને આટલો સમય અને આટલો પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો તો આપણું શું? ક્યાં છીએ આપણે? એટલા લાખ કે એટલા કરોડ વર્ષે પણ આપણે ત્યાં પહોંચી શકીએ તો પણ આપણાં સદ્ભાગ્ય! કેટલા પુરુષાર્થની જરૂર છે આપણે! કલ્પનામાં ઊતરે છે? સમજાય છે?

ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધા પછી બીજું કશું કર્યું જ નથી. માત્ર પુરુષાર્થને પુરુષાર્થ જ. દીક્ષા લેતાંની સાથે મૌન. કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી મૌન. ઉપદેશ નહીં! જ્યાં સુધી મારા જ્ઞાન-દર્શન વડે જગતનાં સર્વ પદાર્થોનું યથાર્થ સ્વરૂપ ન જાણું. ત્યાં સુધી ઉપદેશ નહીં આપું. તત્ત્વો કે સિદ્ધાંતોનું નિરૂપણ નહીં કરું આજે એક પ્રકારે તત્ત્વને કહું અને કેવળજ્ઞાન થયા પછી એ બીજી રીતે કહેવાય તે ઉચિત નથી. માટે મૌન ભાવે, પ્રભુ વિચરી રહ્યા હતા!

મારા પ્યારા બંધુઓ! પ્યારી બહેનો! મહાવીરના જીવનને જાણવું હશે તો તેમનાં સાધનાકાળનાં સાડાબાર વર્ષને જાણવાં પડશે. આટલો સમય તેમણે કેવી રીતે વિતાવ્યો? શું શું કર્યું? ક્યાં ક્યાં ગયા? આપણે તો માત્ર એટલું જ જાણીએ છીએ કે ૩૦ વર્ષે દીક્ષા લીધી. સાડા બાર વર્ષે કેવળજ્ઞાન થયું. કહેતાં જરા પણ વાર ન લાગી! કેટલું સહેલું છે! હું તો તમને કહું છું તમારામાંથી જેને ૩૦ કે ૩૦ ની ઉપર થયા હોય તે લઈ લ્યો દીક્ષા. થઈ જશે સાડાબાર વર્ષે કેવળજ્ઞાન! ના, પણ એમ નથી થતું હં!

એ મહાવીરે શું શું કર્યું હતું? એક-એક ક્ષણ કેવી રીતે વિતાવી? તે સર્વે ક્ષણોનો પુરુષાર્થ ભેગો થયો ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટયું? એમ જ નથી થઈ જતું.

મહાવીર, મહાવીરનાં રૂપે કેમ પૂજાયા! ચોસઠ ઈન્દ્રનાં પૂજનિક, વંદનિક, અર્ચાનિક કેમ બન્યા? તેમનો આંતરબાહ્ય પુરુષાર્થ કેવો હતો? તે સર્વ અવસરે!

ક્રાંતિવીર મહાવીર....!

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભવ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રત્નની આરાધના કરનાર જીવની આત્મિક દશા એવી સહજ થઈ જાય છે કે ગમે તેવા સંયોગોમાં એ આત્મભાવમાં જ વર્તતો હોય. બહારની કોઈ પણ પરિસ્થિતિ તેને સ્વ-સ્વભાવમાં સ્થિર રહેવામાં વિધ્નરૂપ ન બને. પછી એ અન્ય વ્યક્તિની સંયોગજન્ય પરિસ્થિતિ હોય, નાની વય હોય કે બાહ્ય દૃષ્ટિએ અલ્પજ્ઞાન હોય, તે પોતામાં જ વર્ત્યા કરતો હોય.

શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના જીવનની મીમાંસા ગઈ કાલે આપણે કરી. તેઓના જીવનના એક-એક પ્રસંગો અદ્ભુત છે. બધે જ તેમના ચૈતન્યની ચમત્કૃતિ સ્પષ્ટ તરી આવે છે. સામાન્ય બાળક અને વર્ધમાનની બાલ્યાવસ્થાનો ક્યાંય મેળ નથી. ‘પુત્રના લક્ષણ પારણામાં’ એ કહેવતથી પણ આગળ વધી વર્ધમાને તો માના ઉદરમાંથી જ પોતાનાં ઉત્તમ લક્ષણોનો પરિચય આપવા માંડ્યો હતો. પોતે આત્મરત જીવ છે એ અનુભવ પણ માતાને કેટલી વાર થઈ ચૂક્યો હતો!

ખરેખર તો મહાવીર-વર્ધમાન તરીકે જન્મ્યા પછી આત્મજાગૃતિ માટે તેમને કંઈ પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો નથી. તેમની સ્વરૂપ-સમાધિ સહજ હતી. હા, જે કંઈ પુરુષાર્થ કર્યો તે સર્વજ્ઞતા-વીતરાગતા સુધી પહોંચવા માટે કર્યો. એ પહેલાંની તો સર્વ યોગ્યતા તેમનામાં વિદ્યમાન હતી.

ઈતિહાસ કહે છે કે તેઓ બિલકુલ શિશુવયમાં હતા ત્યારે એટલે કે ચાર-પાંચ વર્ષની ઉંમરમાં રાજમહેલના ઉપરના માળના એક એકાંત રૂમમાં ધ્યાન ધરી બેસી જતા. દાસ-દાસીઓ કે માતા આખો રાજમહેલ ફરી વળે, વર્ધમાન નજરે ન પડે. છોક છેલ્લા ઓરડાના એકાંત ખૂણામાં પન્નાસન લગાવી, આંખો બંધ કરી, નિજમાં લીન થઈ ગયા હોય. કલાકો સુધી તેમની સમાધિ ઊતરે નહીં. કેટલીક વાર તો દિવસો સુધી કંઈ ભોજન પણ લીધું ન

હોય. ભોજનના થાળ એમ જ પડ્યા રહે અને વર્ધમાન પોતાની ધ્યાન-મસ્તીમાં હોય.

બંધુઓ! તમે કહેશો કે આ અતિશયોક્તિ નથી લાગતી? આટલી નાની ઉંમરનો બાળક શું સમજે આત્મા અને શું સમજે ધ્યાન? હા! એ બંધુ જ સમજે. ઉંમર તો શરીરની હોય, આત્માની નહીં. વય ભલે નાની હોય પણ આત્મામાં ઊગેલ ચૈતન્યની શક્તિ એવી તો પ્રબળ હોય કે સર્વ-સામાન્ય દૃષ્ટિએ અશક્ય દેખાતું કાર્ય તેમને માટે સહજ હોય!

હું તમને આ કાળમાં થઈ ગયેલ મહાપુરુષની વાત કરું. સ્વામી વિવેકાનંદ, જે હમણાં જ થઈ ગયા. તેમના જીવન-ચરિત્રમાં બતાવ્યું છે કે તેઓ જ્યારે સાડાત્રણ વર્ષના હતા ત્યારે એક ઓરડામાં આંખો બંધ કરી કલાકો સુધી બેસી જાય. એ દશામાં તેમને પ્રકાશ દેખાય. અંતરમાં એક પ્રકારના આનંદની અનુભૂતિ થાય. બાલ્યાવસ્થા એટલે વાણી દ્વારા કહેતાં ન ફાવે પણ પોતે-પોતામાં અનુભવે. એ એમ સમજે કે નાનાં બાળકોને બધાને જ આવું થાય.

એકવાર પોતાની ઉંમરના ૮-૧૦ બાળકોને ભેગાં કરીને કહે, ચાલો આપણે રમીએ! બધાં જ બાળકોને એક રૂમમાં બેસાડ્યા. રૂમ બંધ કરી દીધો. પછી કહે હું જેમ આંખો બંધ કરીને બેસું તેમ તમે બધા બેસી જાવ. બધાંને ધ્યાનમાં બેસાડી દીધાં. આ છે તેમની અલૌકિકતા, પાત્રતા, યોગ્યતા! એક કલાક સુધી પોતે તો સ્થિર થઈ ગયા પણ બીજા બાળકોને સ્થિરતા ક્યાંથી આવે? એ બિચારા તો ચંચળ થવા માંડ્યા. હાથ-પગ હલાવવા માંડ્યાં. પણ એટલી ઉંમરમાંય વિવેકાનંદની પ્રતિભા એવી હતી કે કોઈ બાળક એના વિરોધમાં કાંઈ કરી શકે નહીં. તેથી કોઈ બાળક ઊભો ન થયો. બધા કલાક સુધી ગમે-તેમ બેઠાં રહ્યાં. વિવેકાનંદનું ધ્યાન પૂર્ણ થયું એટલે એ બીજાં બાળકોને પૂછે છે કે ‘તમને કેવો પ્રકાશ દેખાયો?’ અંધારું જ હતું અમારી સામે! વિવેકાનંદ કહે છે : ‘મને તો લાલ-પીળો પ્રકાશ દેખાયો!’

બંધુઓ! આ છે આત્મિક યોગ્યતા! તેમાં વયનો શો સંબંધ? વળી આપણી સ્થૂળ દૃષ્ટિ માત્ર વર્તમાનને જ જાણે, પણ કાળના પડને આરપાર ભેદી ભૂતકાળ સુધી પહોંચી શકે નહીં. આવા યોગ્ય આત્માઓ પૂર્વભવે સાધના કરીને આવ્યા હોય અને સંસ્કાર સાથે લઈને જન્મે તેથી બાલ્યવય ભલે હોય પણ આત્મામાં સમજની પરિપક્વતા હોય. વળી તેમનાં ક્રિયા-

કલાપ, વર્તન કંઈક એવાં અસાધારણ હોય કે બધાં તેમને સમજી પણ ન શકે.

વર્ધમાન ગુરુકુળમાં તો ભણ્યા નહીં, તેથી પિતાએ ભણાવવાનાં સર્વ સાધનો મહેલમાં લાવી દીધાં કે તેમનો લાડલો મહેલમાં રહી ભણે. પણ દિવસો અને મહિનાઓ વીત્યા છતાં એક પણ સાધનને હાથ નથી અડાડ્યો, ત્યારે એકવાર મા પૂછે છે : ‘બેટા! તું શું ભણે છે?’

‘મા! હું રોજ ઘણું-ઘણું વાંચું છું!’

‘અરે બેટા! એક પણ ગ્રંથ ઉઘાડ્યો નથી. બંધુ જ એમ ને એમ પડ્યું છે. તું શું વાંચે છે?’

‘મા! ગ્રંથની શું જરૂર છે? હું તો વિશ્વના એક-એક દ્રવ્યોને વાંચું છું. જેટલા જડ પદાર્થો મારી સામે આવે અથવા ન પણ આવે, તેના પરિણામનને જોઉં છું, જાણું છું, વાંચું છું, એટલું જ નહીં મા! હું મને વાંચું છું, હું આત્મા, મારામાં પ્રત્યેક સમયે થતાં પરિણામનને વાંચું છું!’

‘બેટા! તુ આ શું બોલે છે? મને કંઈ સમજાતું નથી. પદાર્થોને તે કંઈ વાંચવાના હોય! પોતાને વાંચવાનું હોય! બેટા! તારી વાતો જ બધી અટપટી!’

બંધુઓ! અવધિજ્ઞાન સાથે લઈને આવેલા જીવને શું ભણવું? ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન ત્રણે કાળના અમુક મર્યાદિતરૂપી પદાર્થોના પર્યાયને જાણે. તેને માટે બાહ્ય જગતનું જ્ઞાન શું મેળવવાનું રહે? આપણને કંઈ વાંચવા, શીખવાની જરૂર, વિચારવાની જરૂર તો ત્યારે જ રહે કે જો એ વિષયથી અજ્ઞાત હોઈએ. પણ જેને જાણતાં હોઈએ તેમાં શું શીખવાનું? વળી તેઓની દૃષ્ટિ સ્થૂળ પદાર્થોના બાહ્ય આવરણ સુધી જ ન રહે પણ તેને ભેદીને પદાર્થની સૂક્ષ્મતા સુધી પહોંચતી હોય.

આમ ભગવાન મહાવીરની જીવનચર્યાનો વિચાર કરીએ તો આપણી બુદ્ધિ કામ ન કરે. એમના જીવનની એક-એક પળ કેવા ભાવોમાં, કેવા વ્યવહારમાં વ્યતીત થઈ હશે તે આપણે કઈ રીતે સમજી શકીએ? આપણા જીવનવ્યવહાર સાથે એમનાં જીવનને મૂલવીએ તો બંધ બેસે જ નહીં. શું તેઓ તમારી જેમ સવારે ઊઠી, છાપું વાંચતા હશે? નિત્યકાર્ય પતાવી સ્નાન કરી ઓફિસે જતા હશે? આવીને જમીને ઘરનાં સાથે થોડી સુખ-દુઃખની વાતો કરી સૂઈ જતા હશે? આવી હશે એમની જીવનચર્યા? શું લાગે છે

તમને?

ના, સહુથી નિરાળા એવા એ વર્ધમાનને બાહ્ય જગત સાથેના સ્થૂળ વ્યવહારો સહજ છૂટી જતા હશે. દીક્ષા લીધા પહેલાં પણ કલાકો સુધી એક જગ્યાએ બેસી ઊંડા ચિંતનમાં એકાગ્ર થઈ જતા હતા. વાતાવરણમાં શું થઈ રહ્યું છે, તેની ખબર રહેતી નથી. આવી દશા જેની હોય તેને કેમ સમજીએ આપણે?

દીક્ષા લીધા પછી પણ માત્ર જ્ઞાતા-દૃષ્ટા ભાવમાં રહ્યા છે. અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય કે તેઓએ તીર્થંકર નામકર્મ બાંધેલું હતું. તીર્થંકર થવાના છે તે નિશ્ચિત જ હતું. અને સાથે આ જ ભવે મોક્ષ થવાનો છે એ પણ નિશ્ચિત જ હતું. વળી બાલ્યવયમાં જ પૂર્વજન્મોની સાધનાના ફળસ્વરૂપ આટલી યોગ્યતા લઈને જન્મ્યા હતા તો શું તેઓ દીક્ષા ન લેત તો ન ચાલત? ભરત ચક્રવર્તી કે મારુદેવા માતા ગૃહસ્થ વેષે જ કેવળજ્ઞાન પામ્યાં, તો મહાવીરે શા માટે દીક્ષા લીધી? તેમના માટે દીક્ષા લેવી કોઈ અનિવાર્ય ન હતી! સહજ છે આ પ્રશ્ન, પણ આ વિષયને સૂક્ષ્મતાથી વિચારીએ!

મહાવીરનું ગૃહસ્થાશ્રમ છોડીને સાધુ થઈ જવું. એ એક પ્રકારનું પરિણામન હતું. જેમ અન્ય પરિણામન થયા કરે છે તેમ આ પણ એક પરિણામન થયું. ગૃહસ્થનો વેષ ઉતારી સાધુવેષ સ્વીકારી લીધો. બસ, માત્ર આટલું જ. બાકી તો તેમને સર્વ છૂટેલું જ હતું. કંઈ છોડવાપણું હતું નહીં. અંતર તો ક્યારનું નિર્ગ્રંથ થઈ ગયું હતું. આ એક તેઓની ભાવપરિણતિ હતી અને તે પરિણામન સાકારરૂપે ઘટિત થઈ ગયું.

પ્રભુ સાધુ બની ગયા.

દીક્ષા લીધા પછી આત્માના ભાવોમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. તરત જ ચોથું મન:પર્યવજ્ઞાન પ્રગટ થયું છે. પ્રભુ સ્વના ઉત્થાન સાથે પરના ઉત્થાનમાં નિમિત્ત બની રહ્યા છે.

દીક્ષાના પ્રથમ માસથી જ પ્રભુને ઉપસર્ગો શરૂ થઈ ગયા છે. દિગ્મંબર વેષે, મૌન સાથે વિચરે છે. ક્યાંક ધ્યાનમાં ઊભા રહી જાય છે. કોઈ તેમને ચોર સમજે, ધુતારો સમજે અને પીડા આપે છે. તો વળી કોઈ દેવો અને પશુઓ પણ પ્રભુને સતાવે છે. પ્રભુનું વિચરણ વૈશાલીની આજુબાજુ થતું રહ્યું ત્યાં સુધી તો મોટે ભાગે પ્રભુને સતાવનાર, પહેલા સતાવે અને પછી ઓળખી જાય કે આ તો વૈશાલીના રાજકુમાર વર્ધમાન છે.

એટલે પ્રભુને પગે પડે, માફી માગે, માન-સન્માન કરે. આહાર-પાણી વહેરાવે.

આમ બધે જ થવા માંડ્યું ત્યારે પ્રભુએ એ પ્રદેશ છોડી દીધો અને જ્યાં તેમને કોઈ નો'તું જાણતું તેવા અનાર્થ દેશમાં ગયા. ત્યાંની પ્રજા તદ્દન અસભ્ય-અસંસ્કારી. વળી કુરૂપ. આ સુંદર દેહધારી માનવને તેઓએ ક્યારેય જોયો જ ન હતો. લોકો પ્રભુને જોવા માટે ટોળા વળે. તેમના દેહમાંથી નીકળતી સુગંધથી આકર્ષાઈ તેમની પાસે આવે અને જંગલી પશુની જેમ પ્રભુના શરીરમાંથી માંસ-કાપી કાપી, કાચું ને કાચું ખાઈ જાય. આ માંસ તો બહુ મીઠું લાગે. આવું સ્વાદિષ્ટ માંસ કદી ખાધું નો'તું એમ કહી ફરી-ફરી પ્રભુના શરીરનું માંસ તોડી-તોડી ત્રાસ આપે છે.

પ્રભુ બધા જ પરિષદો-ઉપસર્ગો સમતાભાવે સહન કરે છે. કદી કોઈ જીવ પર વિષમતા આવી નથી. આમ એકધારા સતત સાડા-બાર વર્ષ સુધી આ દુ:ખો સહન કર્યાં!

અહીં વિચાર આવે કે શા માટે પ્રભુને આ બધું સહેવું પડ્યું? શું કારણ હતું? તેનો ઉત્તર ચિંતનમાંથી જ શોધવો પડે છે. પ્રભુને જે-જે માનવ-દેવ કે પશુઓએ ઉપસર્ગ આપ્યા તે બધા જ જીવો સાથે પ્રભુને વેર હોય તો જ એ જીવોના અંતરમાં વેરના ભાવો જાગ્યા હોય. કહેવત પણ છે કે 'વેર વિના ઝેર ન હોય.' અહીં તો કર્મ-ફિલોસોફીનું ગણિત એક્ચ્યુરેટ છે. તેમાં જરા પણ ફેરફાર ન થાય. તેથી એ નક્કી થાય છે કે પ્રભુ મહાવીરે પોતોના ભૂતકાળના ભવોમાં-કેટલા જીવો સાથે કેવાં-કેવાં વેર બાંધ્યા હશે? સંગમદેવ એક રાતમાં એક સાથે ૧૮ પરીષદ આપે, તે બધા જ વેરાનુબંધ એકસાથે ઉદયમાં આવ્યા. તો એ બાંધતી વખતે પણ એકસાથે જ બાંધ્યા હશે ને?

વિચારો બંધુઓ! મહાવીર જેવો આત્મા, જેમનામાં તીર્થંકર થવાની યોગ્યતા પડી છે, એ આત્માએ કેટકેટલા વિષમતાના પરિણામો સેવ્યાં હશે. રાગ-દ્વેષ બન્ને ભાવો કેટલા ગાઢ પ્રવર્ત્યા હશે કે સાડા બાર વર્ષ સુધી એકધારા ભોગવવા પડે એવાં ભયંકર વેર બાંધી લીધાં. એ પણ બે-ચાર જીવો સાથે નહીં પણ અનેકો સાથે!

ગ્રન્થકાર કહે છે કે ચોવીસ તીર્થંકરમાં સહુથી વધારે કર્મો અંતિમ તીર્થંકર પ્રભુ મહાવીરના હતાં. એક બાજુ ત્રેવીસ તીર્થંકરના કર્મો અને એક

બાજુ એકલા મહાવીરના કર્મો. તો પણ મહાવીરનાં કર્મો વધી જાય. એ પણ વૈરાનુબંધ જ વધારે! આનો મતલબ એ નીકળે છે કે અન્ય તીર્થંકરો કરતાં પ્રભુ મહાવીરના આત્માએ કેટલાં કર્મો બાંધ્યાં હશે. બાંધ્યાં હોય તે જ સત્તામાં હોય અને સત્તામાં હોય તે જ ઉદયમાં આવે!

છતાં plus point એ હતો કે આ બધાં જ કર્મો, આ અંતિમ ભવમાં ઉદયમાં આવ્યાં કે પ્રભુના આત્મામાં એ કર્મો સાથે લડવાનું સામર્થ્ય પ્રગટી ચૂક્યું હતું. પરાકાષ્ઠાની સમતા અને સહિષ્ણુતા કેળવાઈ ગઈ હતી, જેથી જૂના વેરાનુબંધ, નવા કર્મનાં બંધનમાં નિમિત્તરૂપ ન બન્યા. જો આ પહેલાંના કોઈ ભવોમાં ઉદયમાં આવ્યા હોત તો કદાચ તેને યુદ્ધ આપવામાં પાછા પડી જાત, હારી જાત. સોળમા વિશ્વભૂતિના ભવમાં શબ્દો સામે હારી ગયા, અને નિયાણું બાંધી તપ-સંયમ વેચી નાખ્યા. ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં સત્તાના મદ સામે હારી ગયા અને સીસું રેડાવી ભયંકર વેરાનુબંધ કરવા સાથે સમ્યક્ત્વનું વમન કરી નાખ્યું. એ બંને ભવોમાં સમતા રહી શકી નહીં. પરંતુ તીર્થંકરના ભવમાં સ્વને સાધી લીધો છે. તેથી ગમે તેવા ભયંકર ઉપસર્ગ-પરિષદને પણ અત્યંત સમતાપૂર્વક સહી લીધા. દેવરાજ ઈન્દ્રની સહાયનો પણ અસ્વીકાર કર્યો. બધા જ કર્મોને હસતાં-હસતાં આવકાર્યો.

જ્યાં મોહનીય કર્મની એકાદ પ્રકૃતિ ઉદયમાં આવતી ત્યાં પણ તેની સામે હાર સ્વીકારવી પડતી હતી. તે હવે આખા ને આખા મોહનીયકર્મ સાથે બાથ ભીડી છે અને અન્તે એ મોહને પરાજિત કર્યો.

પ્રભુને આટલાં કર્મો ભોગવવાં પડ્યાં એ હકીકત કર્મના-એક અન્ય સિદ્ધાંતને સાબિત કરે છે. તીર્થંકર થવું હોય તેનાં પુણ્યો જબરજસ્ત હોય. આ વિશ્વની અંદર વધુમાં વધુ પુણ્ય લઈને પેદા થાય. તે માત્ર તીર્થંકર જ! દેવો તથા ઈન્દ્રો પણ તેમના અગાધ પુણ્યબળના કારણે જન્મથી નિર્વાણ સુધી સદાય સેવામાં રહે. એક પણ પ્રભુથી દૂર ન રહે. એવા પુણ્યના રાશિ હોવા પછી પણ તેના કારણે પાપો દૂર નથી થઈ જતાં, નાશ નથી પામતાં, એ તો ભોગવવાનાં એટલે ભોગવવાનાં જ! ચાહે તીર્થંકર હોય કે તેલી! બંનેને પુણ્ય અને પાપના હિસાબ તો બરાબર જ ચૂકવવા પડે! કર્મના દરબારમાં સહુ સમાન! કોઈ નાનો નહીં, કોઈ મોટો નહીં!

હવે મહાવીરના જીવનના એક અન્ય પાસાનો વિચાર કરીએ. તેઓ

જેમ આધ્યાત્મિકતાનું સર્વોચ્ચ શિખર સર કરવા આવ્યા હતા, તેમ પ્રભુના નિમિત્તે સામાજિક સુધારો પણ થવાનો હતો.

તેમાં સહુ પ્રથમ વાત. પ્રભુના જન્મ સમયમાં બ્રાહ્મણો પોતાનું બ્રહ્મતેજ વીસરી ચૂક્યા હતા. જાણે તેઓ સમાજના સરમુખત્યાર થઈ ગયા હતા. માનવોનાં જીવનનો બધો જ આધાર બ્રાહ્મણો પર રહેતો. ગૃહસ્થાશ્રમીને કાંઈ પણ મેળવવા માટે મોટા ખર્ચાળ યજ્ઞ કરવા પડતા. એ યજ્ઞમાં વેદના નામે બલિદાન દેવાતાં. 'વૈદિકી હિંસાહિંસા ન ભવતિ' આ સૂત્રનો જોરશોરથી પ્રસાર કરી, ધર્મ માટે કરવામાં આવતી હિંસામાં પાપ નહીં, પણ પુણ્ય થાય છે એમ ભોળા લોકોને ભરમાવી, બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાં પશુબલિ જ નહિ પણ માનવબલિ પણ દેતા હતા. બ્રાહ્મણ કુળમાં માંસાહાર પણ પ્રચલિત હતો. જે આજે પણ હજુ બિહાર-બંગાળના બ્રાહ્મણોમાં છે. આમ બ્રાહ્મણત્વ ભૂલીને હલકા સંસ્કારોથી હલકી જાત જેવા થઈ ગયા હતા.

એટલે જ દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિએ આવેલ મહાવીરના આત્માનું ગર્ભ સાહરણ દેવોને કરવું પડ્યું અને ક્ષત્રિયાણીની કૂખે મૂકવા પડ્યા! કેટલાક પ્રશ્ન કરે છે કે ગ્રંથકારો અનુસાર મહાવીરને નીચ ગોત્રનો બંધ પડ્યો હતો તેથી દેવાનંદાની કુક્ષિએ આવ્યા. તો શું બ્રાહ્મણ કુળ નીચું કુળ છે? ના, બ્રાહ્મણ કુળ ઊંચું, પણ તે તેના સંસ્કારોમાં રહે તો! જો બ્રહ્મત્વને ભૂલી જઈ ઘોર હિંસામાં રાયતો હોય તો તે ગમે તેવું કુળ હોય તેને ઊંચું કેમ કહી શકાય! આખર ઊંચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્રની વ્યાખ્યા શું છે? જેનામાં ઊંચા સંસ્કાર, સભ્યતા અને સદ્ગુણો છે તેનું કુળ ઊંચું અને જે સારા કહેવાતા કુળમાં જન્મ્યા પછી કુ-સંસ્કાર, અસભ્યતા અને દુર્ગુણોના રંગથી રંગાયો હોય તો તેનું કુળ નીચું!

દેવાનંદા-ઋષભદત્ત સંસ્કારી હોવા છતાં, એ વખતે હિંસાનું સામ્રાજ્ય ફેલાયેલું હતું. એ જ ધર્મને અનુસરનારાં હતાં. યજ્ઞના ક્રિયા-કાંડને માનનાર હતાં. પોતાની પરંપરાને નિભાવવી પડતી હતી. આવા કુળમાં જન્મ લઈને તીર્થંકરત્વ જેવી અસાધારણ પ્રતિભાને તેઓ ખીલવી ન શકે, અને ઘોર હિંસામાં ધર્મ માનનાર સ્ત્રી-પુરુષ તીર્થંકરનાં માતા-પિતા થવાનું સૌભાગ્ય ન પામી શકે. આ બધી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખી એ સમયે બ્રાહ્મણ કુળને નીચ કુળ કહ્યું.

પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી એ જ બ્રાહ્મણ કુળ સામે જેહાદ જગાડી.

હિંસાનું તાંડવનૃત્ય જ્યાં થઈ રહ્યું હતું તેની સામે અહિંસાનો ઝંડો લઈ મેદાને પડ્યા. યજ્ઞો અને બલિદાનો બંધ કરાવ્યા. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિકોણથી આત્મા-સાધનાની વેદી પર પોતાની જ દુષ્કૃતિના બલિદાન રૂપ યજ્ઞો સમજાવ્યાં. અહિંસા પરમોધર્મ રૂપ મહાયંત્ર જગતને આપ્યો. વળી શૂદ્ર અને નારી, ધર્મના અધિકારથી વંચિત હતાં. અરે! શુદ્રો તો અસ્પૃશ્ય ગણાતાં. પ્રભુએ એ બતાવ્યું કે ધર્મનો અધિકાર સહુનો સરખો છે. અને તેઓએ પોતાના ધર્મસંઘમાં શૂદ્ર જાતિના લોકોને તથા નારીને દીક્ષા આપી સહુનાં સમાન અધિકારને સ્થાપ્યો.

પ્રભુ મહાવીરના જીવનનો બીજો એક બહુ પ્રસિદ્ધ પ્રસંગ છે. આપણે સહુ જાણીએ છીએ પણ તેના હાર્દથી અજ્ઞાત છીએ.

પ્રભુ કોશામ્બી નગરીમાં પધાર્યા છે. આહાર લેવા માટે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો છે, દારી બનેલ રાજપુત્રી યાતના વેઠતી હોય, યાતનાના ચિન્હ રૂપે હાથે પગે બેડી, માથે મુંડી, ભોંયરામાં બંધ, ત્રણ દિવસની ભૂખી, સૂપડામાં અડદના બાકુળા, આંખમાં આંસુ આદિ-આદિ તેર બોલનો અભિગ્રહ છે પ્રભુને!

શું પ્રભુ કોઈ રાજરાણી, શ્રેષ્ઠી-પત્ની, કોઈ શેઠ-શ્રીમંતના ઘરનો અભિગ્રહ નો'તા કરી શકતા? માટે આવો અભિગ્રહ કર્યો? પ્રભુના ચરણના ઉપાસકો આ નગરીમાં ઘણા હતા. જ્યાં જાય ત્યાંથી અત્યંત ભાવપૂર્વક આહાર મળે તેમ હતો. છતાં આવી તુચ્છ ચીજ અને તિરસ્કૃત વ્યક્તિનો અભિગ્રહ કરવા પાછળ જરૂર કંઈક રહસ્ય છુપાયેલું હશે!

પ્રભુ રોજ આહાર માટે ઘરે-ઘરે પધારે છે. આજે આ શેરીમાં તો કાલે પેલી શેરીમાં. ધનવાનને ત્યાં જાય છે, તો નિર્ધનને ત્યાં પણ જાય છે, પણ બધેથી જ ગૌચરી લીધા વિના જ પાછા ફરે છે. જેના આંગણમાં પ્રભુ પધારે તે આનંદ-વિભોર થઈ ભાવપૂર્વક પ્રભુને આહારદાન કરવા આગળ આવે અને પ્રભુ માત્ર એક દૃષ્ટિ નાંખી પાછા ફરે. હાથમાં આહારપાત્ર લઈ ઊભેલ ગૃહસ્થની પાત્રતામાં માત્ર નિરાશા!

આમ રોજ બનવા માંડ્યું. જેના આંગણેથી પ્રભુ પાછા ફરે તે નિરાશ થઈ પોતાના દુર્ભાગ્યની કહાની બીજા બે-ચારને કરે. દિવસો પર દિવસો વીતવા માંડ્યા. અરે! મહિનાઓ પસાર થવા માંડ્યા! યોગી અન્ન વિનાના છે. આખીયે નગરીમાં હાહાકાર મચ્યો છે. શું માગે છે યોગી? શાની કામના

છે તેમને! મૌન યોગી કંઈ બોલતા નથી. જેવી પ્રસન્ન મુદ્રા સાથે આવ્યા હોય એવી જ પ્રસન્નતા સાથે પાછા ફરે છે. મહિનાઓ વીત્યા પણ યોગીના મુખ પર ખેદની એક રેખા નથી! નગરજનો વધુ વ્યાકુળ છે. કોઈ સમજી શકતા નથી શું છે? સહુના અંતરમાં માત્ર એક પ્રશ્ન એ છે કે અમે શું કરીએ તો વર્ધમાન પ્રભુ આહાર લે! પણ કોઈને સૂઝતું નથી!

એક દિવસ કોશામ્બીના રાજા શતાનિકના મહેલના આંગણમાં પ્રભુ પધાર્યા. રાણી મૃગાવતી મહાવીરનાં માસી, પ્રભુને જોઈ અંતઃકરણમાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા માંડ્યા. અહા! હું કેટલી ભાગ્યશાળી છું કે આજે વર્ધમાન સ્વામી, ભાવિ તીર્થંકર મારા આંગણે પધાર્યા, અને તે સ્વયં રસોઈઘરમાં જઈ સાત્ત્વિક આહાર લઈ બહાર આવી. પ્રભુએ તે અન્ન પર દૃષ્ટિ પણ ન કરી અને પાછા ફરી ગયા! બસ. મૃગાવતી પર વજ્રઘાત થયો. એ બેભાન થઈને ઢળી પડી! આસપાસ રહેલા દાસ-દાસીઓ ભેગાં થઈ ગયાં. ઉપચારથી રાણીને સચેત કર્યા રાણીના આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા માંડ્યાં! અહા પ્રભો! શું અપરાધ થયો મારો! ક્યાં ખામી રહી ગઈ? મારાં કેવાં પ્રબળ પાપ કે આંગણે આવેલા પ્રભુ પાછા ફર્યા. તેના દ્વેદયનું કલ્યાંત ક્યાંય સમાતું નથી. ત્યાં તો મહારાજ મહેલમાં પધાર્યા અને રાણી રાજા પર રોષ ઠાલવવા માંડી :

‘રાજા છો તમે આ નગરીના? શું કરો છો? તમારી નગરીમાં મારો વર્ધમાન, મુનિ બનીને ઘરે-ઘરે ભિક્ષા અર્થે ધૂમી રહ્યો છે. અન્નનો એક દાણો આજે પાંચ-પાંચ મહિનાથી પ્રભુના પાત્રમાં નથી પડ્યો તેનો વિચાર છે તેમને! ધિક્કાર છે તમારા રાજ્યને!’

સાંભળી રાજા પણ વ્યાકુળ થઈ ઊઠ્યા. પણ શું કરે? તેણે તરત મોટા જ્યાતિષાયર્યને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું. એય બિચારા નિરુત્તર! મહારાજા, આ યોગીને કોઈ કઠિન અભિગ્રહ છે. તે હું પણ ન જાણી શકું.

યોગાનુયોગ એવું બન્યું કે બીજે જ દિવસે મહાવીર રાજ્યના મંત્રી સુગુપ્તને આંગણે પધાર્યા. મંત્રીપત્ની નંદા મહાવીરની પરમભક્ત હતી. શ્રમણોપાસિકા હતી. મહાવીર પ્રત્યે અપૂટ શ્રદ્ધા-ભક્તિ તેના અંતરમાં હતાં. એ પણ પ્રભુને જોઈ હર્ષથી ઘેલી-ઘેલી થઈ ગઈ. હાશ! આજ મારે ત્યાં પ્રભુનું પાણું થશે-એવા ભાવ સાથે મધુર અન્ન

વહોરાવવા હાથ ઉપાડે છે, ત્યાં પ્રભુ ચાલ્યા ગયા અને નંદાના હૃદયના બંધ તૂટી ગયા. બોર-બોર આંસુએ રુદન કરવા માંડી. ‘હાય! મારા નાથ, શું અપરાધ થયો? કેમ પાછા ફર્યા? જ્યારથી સાંભળ્યું છે કે આપ આહાર નથી લેતા ત્યારથી મારા માટે પણ અન્ન ઝેર થઈ ગયું છે. રોજ ખાઉં છું પણ અન્ન કડવું લાગે છે! પ્રભુ, કેટલા દિવસોથી પ્રતીક્ષા કરતી હતી કે પ્રભુ મારે આંગણે પધારે. આપ પધાર્યા અને મને દુર્ભાગીને તડપતી છોડી ચાલ્યા ગયા. પ્રભુ! શું કરું હું આપના માટે?’ નંદાની આંખમાં આંસુ વહી રહ્યાં છે. એટલામાં રાજાની દાસીએ આવીને સમાચાર આપ્યા કે ગઈ કાલે પ્રભુ રાજમહેલ પધાર્યા હતા, ત્યાં પણ આમ જ થયું. નંદા વધુ વિહ્વળ બની ગઈ. ત્યાં ને ત્યાં બેસી રહી.

જમવાનો સમય થયો. મહામંત્રી સુ-ગુપ્ત જમવા ઘરે આવ્યા, અને નંદાના અંતરનું દુઃખ ગુસ્સો બની પતિ પર વરસી પડ્યું. ‘તમે મંત્રી છો આ રાજ્યના? ભાન છે તમને પ્રજામાં શું થઈ રહ્યું છે? કોણ દુઃખી છે, કોણ સુખી છે, એની તપાસ કરી છે કદી તમે? ક્યાં ગઈ છે તમારી બુદ્ધિ? ક્યાં ગઈ છે તમારી શક્તિ?’

નંદા રોષભર્યા સ્વરે એકસરખું બોલ્યે જ જાય છે. વાણીનો વિવેક પણ ચૂકી ગઈ છે. પ્રભુ પ્રત્યે રહેલ ભક્તિનો ભાવ અત્યારે આવેશ બની ઊમટી રહ્યો છે. મંત્રી સમજી નથી શકતા કે આ બધું શું છે? શા માટે આજે નંદા આટલું બોલે છે! આવી સુ-સંસ્કારી નારી આજે આટલા કઠોર શબ્દો કેમ કહી રહી છે. મંત્રી વિચારે છે અને નંદાની વાણીનો પ્રવાહ આગળ વધે છે :

‘આટલા મહિના વીતી ગયા. તમે કેમ તપાસ કરવાનો પ્રયાસ નથી કર્યો કે પાંચ-પાંચ મહિનાથી યોગી કેમ આહાર લેતા નથી? ગયા છો ક્યારેય પ્રભુ પાસે? પૂછ્યું એમને? આપને શું છે? ક્યારે ભોજન કરશો? તમને તો રોજ મેવા-મીઠાઈ જોઈએ છે અને યોગી રોજ ઘરે-ઘરે અન્ન માટે ભટકી રહ્યા છે! ધિક્કાર છે તમારા રાજ્યભંડારને, ધિક્કાર છે તમારાં હર્યાભર્યા ખેતરોને! ધિક્કાર છે તમારા ધાન્યકોઠારોને! જેનો એક દાણો પણ પ્રભુ માટે નથી!’

બોલ-બોલીને નંદા થાકી ગઈ. મંત્રી શાંત છે. સમજી ગયા, શું થયું છે. ગઈ કાલે રાજમહેલમાં પણ આ પ્રમાણે જ થયું હતું. મંત્રીના હૃદયમાં હલચલ મચી ગઈ. ખરેખર કાંઈક કરવું જોઈએ.

મંત્રી મહારાજ પાસે ગયા. મહારાજાએ પણ એ જ વાત કરી અને તપાસ કરવા વિચાર કર્યો. તેઓ પોતે મંત્રી સાથે નગરનાં અન્ય શ્રેષ્ઠિઓને લઈને પ્રભુ જે ઉદ્યાનમાં બિરાજતા હતા ત્યાં ગયા. વંદન કરી નમ્રતાપૂર્વક પ્રભુને પૂછવા પ્રયત્ન કર્યો

‘પ્રભુ! આપ શું ઈચ્છો છો? આપ જે કહો તે બધું જ કરવા તૈયાર છીએ, પરંતુ આપ ભૂખ્યા ન રહો. અમારાથી આ નથી સહેવાતું! અમે કમાઈએ, ખાઈએ, બધું જ વ્યર્થ? આપના આહાર માટે અમારા અન્નનો એક દાણો પણ ઉપયોગી ન થાય તો અમારું અનાજ વાંઝિયું કહેવાય. પ્રભુ! કહો શું કરીએ અમે!’

પણ પ્રભુ તો એ જ મસ્તીમાં, મધુર હાસ્ય સાથે મૌન! કંઈ ઉત્તર નહીં. સહુ નિરાશ થઈ પાછા ફરે છે!

પ્રભુ રોજ આહાર માટે નગરમાં પધારે છે. સેંકડો માણસો, નર અને નારીઓ-બાળકો પ્રભુની પાછળ-પાછળ જાય છે. પ્રભુને ક્યાં કોના હાથે અભિગ્રહ પૂરો થાય છે એ જાણવાની સહુને ઉત્સુકતા થાય છે. પણ પ્રભુ તો ઘેર-ઘેરથી પાછા ફરે છે. જેના ઘેરથી પાછા ફરે તેને અત્યંત દુઃખ થાય છે. બંધુઓ! તમારે ત્યાં સંત-સતીજી પધારે અને અસૂઝતું થાય અથવા કોઈ કારણે વહોરાવી ન શકો તો કેટલું દુઃખ થાય છે! મારા ભાઈ-બહેનોની આંખમાં આંસુ આવી જાય. અને ફરી જ્યાં સુધી સંત આંગણે ન પધારે ને વહોરાવે નહીં ત્યાં સુધી શાંતિ નહીં, તો આ તો ત્રિલોક પૂજ્ય તીર્થંકર! આંગણે પધારે અને કંઈ પણ લીધા વિના પાછા ફરે તો દુઃખ થાય તે સ્વભાવિક જ છે.

પ્રભુના આહાર સમયે તેમની પાછળ જનાર વ્યક્તિઓમાં રોજ વધારો થઈ રહ્યો છે. જેમ-જેમ દિવસો વ્યતીત થતા જાય છે તેમ-તેમ લોકોનાં હૈયાં વધુ ને વધુ દુઃખી થતાં જાય છે. આખા નગરમાં હલચલ મચી ગઈ છે. સહુ સૂતાં-બેસતાં બસ એક જ વાત કરે છે. જાણે આખા નગર પર કણ-કણમાં મહાવીર છવાઈ ગયા છે. સહુનાં હૃદય વ્યાકુળતાથી વ્યથિત થઈ રહ્યાં છે.

પાંચ માસ પર આજે પચ્ચીસમો દિવસ છે. પ્રભુ આહાર માટે નીકળ્યા, પાછળ સેંકડો નહીં, હજારો માણસોનું ટોળું છે. રાજા શતાનિક, રાણી મૃગાવતી, મંત્રી સુગુપ્ત અને નંદા પણ ખુલ્લે પગે પ્રભુની પાછળ પાછળ ચાલ્યાં જાય છે. દસે દિશાઓ પ્રભુના જય-જયકારથી ગાજી રહી છે.

સહુના હૈયામાં એક જ ભાવ છે કે હવે તો પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂરો થાય!

પ્રભુ ધનાવહ શેઠના આંગણે પધાર્યા. મકાનની નીચે પાછળના ભાગમાં એક ભોંયરું છે. ભોંયરાના દ્વાર પાસે પ્રભુ અટકી ગયા. સામે જોયું તો એક યુવાન દાસી મુંડિત મસ્તકે, જીર્ણ વસ્ત્રે, હાથે-પગે બેડી, હાથમાં સૂપડું, સૂપડામાં બાકુળા, મુખે નવકાર ગણી રહી છે. મનથી ભાવના ભાવે છે કે કોઈ અતિથિ, કોઈ ત્યાગી, કોઈ સંત પધારે તેમને બાકુળા વહોરાવી પછી જ ત્રણ દિવસનું પારણું કરીશ. તેણે સામે મહાવીરને જોયા. જેના માટે વર્ષોથી ચિર ઝંખના હતી તે પ્રભુ પધાર્યા છે. હૃદય આનંદની આનંદની પ્રકૃલિત થઈ ઊઠ્યું, અને સસ્મિત વદને પ્રભુને આવકાર્યા!

પ્રભુએ એક દૃષ્ટિ આ દાસી પર નાખી અને પાછા ફરવા પગ ઉપાડ્યો. ત્યાં તો દાસીના દિલમાં કારમો આઘાત લાગ્યો. ‘અરે! મુજ અભાગણીના ભાગ્ય ક્યારે ખૂલશે! આંગણે આવેલા નાથ પાછા ફરે છે?’ અને આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા માંડી. પ્રભુએ જરા પાછળ વળીને જોયું. દાસીની આંખમાં અશ્રુ જોયાં અને એ દિગ્મ્બર પ્રભુએ પોતાના બન્ને હસ્ત લંબાવ્યા. દાસીએ અંતરના ઉલ્લાસ ભાવે પ્રભુના કરપાત્રમાં બાકુળા વહોરાવ્યા. પ્રભુનો અભિગ્રહ ફળ્યો. પ્રભુએ પારણાં કર્યાં અને ગગનમાં દેવદુંદુભિ વાગી. એ જ ક્ષણે ચમત્કાર થયો. દાસીના હાથ-પગની બેડી તૂટી ગઈ. મુંડિત મસ્તક પર સુંદર કેશકલાપ થઈ ગયો. સોળે શણગાર શરીર પર થઈ ગયા. દાસી આગળ આવી પ્રભુના ચરણોમાં ઢળી પડી. દેવોએ સોનેયાની વૃષ્ટિ કરી.

સાથે રહેલાં સહુ નર-નારી આશ્ચર્યવિભોર થઈ ગયાં. પ્રભુએ એક દાસીના હાથે, એક ગુલામડીના હાથે પારણું કર્યું.

બંધુઓ! કહાની અહીં સમાપ્ત થાય છે. પણ પ્રસંગનું હાર્દ અહીંથી શરૂ થાય છે. મેં પહેલાં કહ્યું તેમ પ્રભુ સાથે રાજા-રાણી હતાં, મંત્રી, શેઠ, શ્રીમંતો, અનેક સ્ત્રી-પુરુષો હતાં! રાજા શતાનિક અને રાણી મૃગાવતી આગળ આવી ઓળખવા પ્રયત્ન કરે છે, કોણ છે એ ભાગ્યશાળી યુવતી? દાસી હોવા છતાં પ્રભુના અભિગ્રહને પૂર્ણ કરવા એ ભાગ્યશાળી બની! અને તરત ઓળખી ગયા. મૃગાવતીની જ બહેન-ધારિણીની પુત્રી વસુમતી. જોઈને બન્ને શરમિંદા બની ગયા. અરેરે! એક રાજપુત્રી! આપણી જ ભાણેજ. આપણા રાજ્યમાં દાસત્વ વેઠી રહી છે? રાજાને પોતાની જાત પર તિરસ્કાર

છુટ્યો! અરે આટલી સમજદારી હોવા છતાં મેં દાસપ્રથાને પોષણ આપ્યું? દાસ ખરીદવાની છૂટ આપી, તો મારી વસુમતીને પણ દાસ બનવું પડ્યું! ઘિક્કાર છે મારી બુદ્ધિને! તેઓ સજળ નયને પ્રભુનાં ચરણોમાં પડી ગયા. પ્રભુ સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી, પ્રભુ! આજથી મારા સમગ્ર રાજ્યમાંથી દાસત્વ પ્રથાને દૂર કરું છું. જેના-જેના ઘરમાં ખરીદાયેલા દાસ-દાસીઓ હોય તે બધાને સ્વતંત્ર કરવાનો હુકમ કરું છું. બસ, પ્રભુને જે જોઈતું હતું તે મળી ગયું. પ્રભુ ગંભીર મુદ્રામાં ત્યાંથી વિદાય થયા!

બંધુઓ! તમને ઈતિહાસમાં ખબર હશે કે આપણે ત્યાં પ્રાચીન કાળમાં આ દાસત્વ પ્રથા હતી. એક રાજા બીજા રાજા પર ચઢાઈ કરે, જે જીતે તે હારનાર રાજાના નગરમાં લૂંટ ચલાવે, તેમાં નર-નારીઓને પણ પકડીને લઈ આવે. તેમાં શેઠ-શ્રીમંતના ઘરનાં સ્ત્રી-પુરુષો પણ હોય. રાજરાણી, રાજકુંવરી પણ હોય અને સામાન્ય ઘરનાં નર-નારી પણ હોય. તે બધાંને પોતાના રાજ્યમાં લઈ આવે અને જેમ પશુની બજાર ભરાય તેમ દાસ-દાસીઓનું બજાર ભરાય. પશુ કે ચીજ-વસ્તુની જેમ સ્ત્રી-પુરુષ વેચાય, તેના સોદા થાય. જેના ઘરમાં દાસરૂપે જાય તે માણસો દાસ સાથે કસાઈથી પણ કૂર વ્યવહાર કરે. પશુથી પણ બદતર જીવન ત્યાં જીવવું પડે. કામ તો કરે જ. ખાવા ન મળે અને ઉપરથી ભયંકર માર સહન કરવો પડે. બિચારાં દાસ-દાસી ત્રાસી જાય. તેને એમ થાય, આના કરતાં નરકની વેદના સારી. તે ક્યાંય કોઈ પાસે જઈ બોલી ન શકે. પોતાનું દુઃખ કહી ન શકે. કારણ કે ઘરે-ઘરે આ દશા હોય. રાજા-મહારાજા કે શેઠ શ્રીમંતો પણ આ પ્રથાને પ્રોત્સાહન આપે. રાણી ધારિણીની પુત્રી પણ દાસી થઈને અહીં આવી હતી. ધનાવહ શેઠને ત્યાં ખરીદાઈને આવી હતી. જ્યાં તેનું નામ ચંદના હતું. આવા તો હજારો દાસ-દાસીઓ ગામેગામ હતાં.

ભગવાન મહાવીરના અંતરમાં આ દાસ-પ્રથા શલ્યની જેમ ખૂંચતી હતી. માનવ સાથેને આ કૂર વ્યવહાર તેમના અંતઃકરણનો સુખ લેવા દેતો ન હતો. તેમના હૃદયમાં એક પીડા હતી. જ્યાં સુધી આ પ્રથા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી તેમને ચેન પડે તેમ ન હતું.

પ્રભુએ આવો અભિગ્રહ એટલા માટે જ કર્યો હતો. તેઓ જાણતા હતા કે આ જલદી પૂરો નહીં થાય. તેઓ પાંચ માસ અને પચ્ચીસ દિવસ ફર્યા. તેમના અભિગ્રહના બધા બોલ તો છેલ્લા ત્રણ દિવસથી જ સર્જિત

થઈ રહ્યા હતા અને છેલ્લે દિવસે જ પૂરા થવાના હતા. પણ રોજ-રોજ નગરમાં આહાર લેવા જઈ, નગરવાસીઓના દિલમાં એક જાતની વ્યાકુળતા ઊભી કરી દીધી. એટલું જ નહીં રાજા-મંત્રી, શેઠ-શ્રીમંતો સહુના અંતરને એવી રીતે તૈયાર કર્યા કે સમય આવે પ્રભુ જે કરવા ઈચ્છે છે તે સહજ રીતે થઈ જાય. જન-માનસને ઉદ્દેલિત કર્યું. અને એમ નગરજનો અને રાજાના દ્વારા જ આ કામ કરાવ્યું. પ્રભુને કહેવું ન પડ્યું કે આ દૂર કરો. ચંદનાની દારુણ દશા સુધી સહુને પહોંચાડવા હતા. સહુએ નજરે નિહાળ્યું. રાજપુત્રીની અધમ દશા જોઈ અને વ્યાકુળ થયેલાં હૃદય પીગાળી ગયાં. અન્યથા રાજા-મહારાજાઓ પાસે, સત્તાધીશો પાસે કોઈ કામ કરાવવું સહેલું નથી. પ્રભુએ જનમાનસને સમજી તેના દ્વારા જ આ કામ કરાવ્યું.

બંધુઓ! લોકો કહે છે કે પ્રભુને અભિગ્રહ હતો તેર બોલનો! પણ ના, હું કહીશ કે પ્રભુને અભિગ્રહ હતો કે જ્યાં સુધી દાસત્વ પ્રથાને દૂર કરવાના ભાવો રાજવીના અંતઃકરણમાં નહીં જન્મે ત્યાં સુધી આહાર નહીં લઉં! અને પ્રભુનો અભિગ્રહ ફળ્યો. આપણે સહુ ચંદનાની આ કહાની માત્ર કહાની રૂપે જ જાણીએ છીએ. પણ આ રીતે તેની પાછળના હાર્દને સમજવાનો પ્રયાસ કર્યો ખરો! પ્રભુએ શા માટે અભિગ્રહ કર્યો! અરે! દાસ-પ્રથામાંથી જ ચંદનાને મુક્તિ અપાવી, એટલું જ નહીં પણ તેને પોતાની પ્રથમ શિષ્યા બનાવી નારીત્વનું ગૌરવ કર્યું!

હા તો બંધુઓ! પ્રભુએ જેવી રીતે આધ્યાત્મિક ઉત્થાનનો માર્ગ બતાવ્યો તેમ આપણી સામે સામાજિક ઉત્થાનનો પણ એક આદર્શ પ્રસ્તુત કર્યો. તમારી પાસે રહેલી શારીરિક, માનસિક, આર્થિક શક્તિઓનો ઉપયોગ આવી સામાજિક કુ-રૂઢિઓને દૂર કરવા માટે કરજો. યુગે-યુગે કંઈ કેટલીયે કુ-પ્રથાઓ ચાલી આવતી જ હોય છે. ધર્મના ક્ષેત્રે પણ આવા રિવાજો ઘર કરી ગયા હોય છે. જે સમય બદલતાં બદલાવા જોઈએ. પણ આપણે એમ જ ચલાવતા હોઈએ છીએ. વળી જે પ્રથાઓથી કેટલાકને ખમવું પડતું હોય, જીવનમાં મુશ્કેલી ઊભી કરે એવી હોય તેને તો સર્વ પ્રથમ તિલાંજલિ આપી દેવી જોઈએ.

બંધુઓ! પર્યુષણ પહેલા પણ મેં તમારી સામે વાત રાખી હાતી. આજે ફરીથી કહું છું કે આપણે ત્યાં આ એક પરંપરા છે કે અહાઈ કે એથી વધુ તપશ્ચર્યા કોઈ કરે તો એણે સાંજી-પ્રભાવના-લાણી કંઈક કરવું જોઈએ.

આખા સમાજને એ અપેક્ષા રહે કે અમુક વ્યક્તિએ તપશ્ચર્યા કરી છે તો આપણને કંઈક તો મળવું જોઈએ. જો ન આપે તો સમાજની વ્યક્તિઓ જ બોલશે કે આ તો લાંઘણ કરે છે. તમને આપે તો જ તપશ્ચર્યા સાચી? ન આપે તો લાંઘણ! આ ડેફિનેશન કોણે બનાવી? ક્યાંથી લાવ્યા? તમે જ છોને આ કહેનારા?

શા માટે આ કુ-પ્રથાઓમાં અટવાવ છો? જે કાળમાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે ત્યારે એ વખતના દેશ-કાળ અનુસાર કદાચ એ જરૂરી હશે, પણ આજે નથી. વળી એ વખતે કદાચ આવી પ્રથા નહીં હોય. અમે મેંગલોર પાસે મુડબિદ્રી તીર્થ છે જેનોનું, ત્યાં ગયા હતા. ત્યાંના મઠમાં એકસરખાં અનેક શાસ્ત્રો તાડપત્રી પર લખેલાં હતાં. એક જ શાસ્ત્રની અનેક પ્રત! અમને આશ્ચર્ય થયું કે એક જ શાસ્ત્રની આટલી પ્રતની શી જરૂર! શા માટે આટલી છે? પૂછ્યું તો ખુલાસો મળ્યો કે આજથી ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં અહીં એવો રિવાજ હતો કે કોઈ તપશ્ચર્યા કરે તો તેઓ લહિયા પાસે આવાં શાસ્ત્રો તાડપત્રી પર લખાવે, અને આખા સમાજમાં ઘરે-ઘરે પ્રભાવના કરે. જેથી શ્રુતની સેવા થાય, ધર્મની પ્રભાવના થાય. ઘરે-ઘરે શાસ્ત્રો હોય તો આપણું આગમ સાહિત્ય સચવાઈ રહે. કેટલાક એ શાસ્ત્રોનો સ્વાધ્યાય કરે તો તેનું જ્ઞાન પણ વધે. આવા અનેક હેતુઓથી આ પ્રભાવના કરવામાં આવતી. એ જૂનાં શાસ્ત્રોનું ઘર-ઘરથી કલેકશન કરી હવે મઠમાં રખાયું છે!

બંધુઓ! આનું નામ પ્રભાવના! એ પ્રથા વાસણમાં ક્યારે પુરાઈ ગઈ તે મને ખબર નથી. પણ હું તમને પૂછું છું, આજે અહીં તમે ૨૫૦૦-૩૦૦૦ ભાઈઓ-બહેનો બેઠાં છો. કહો, તમારા કોઈના ઘરમાં એક નાનું વાસણ-વાટકી કે ડીસ આવશે તો તમારું ક્યું દળદર ફીટી જવાનું? ક્યાં બંગલા બંધાઈ જવાના? છે કોઈ લાભ? વિચાર કરો આ મોંઘવારીના જમાનામાં લહાણી દેનારને ૮-૧૦-૧૫ હજારનો ખર્ચો થાય અને જેનું પરિણામ શૂન્ય. વાટકી લઈને અહીંથી બહાર જશો અને દેનારની જ નિંદા કરશો? કેવી છે વાટકી? આપણે તો મેડામાં જૂનો કચરો પડ્યો છે તેમાં કચરો વધ્યો!

જો આવું જ કહેવું છે તો શા માટે આ પ્રથા નથી તોડતા? જેમાં કંઈ જ લાભ ન હોય તે શા માટે ચાલુ રાખવું? વિચારો! ઘણા બિચારા એવા સાધારણ માણસો હોય છે કે જેને શારીરિક-માનસિક શક્તિ હોય છે કે જે

મોટી-મોટી તપશ્ચર્યા કરી શકે પણ આર્થિક સ્થિતિ ન હોય તો તેઓ તપશ્ચર્યા કરી શકતાં નથી. તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને તપ કરવાની શક્તિ તો છે પણ સમાજ સાથે ઊભા રહેવાની શક્તિ નથી. બંધુઓ! આપણા સમાજના ભાઈઓ-બહેનો જો આવાં કારણો તપ ન કરી શકતાં હોય તો તે તપની અંતરાય આપા સમાજને લાગે છે. સામુદાયિક બાંધેલી અંતરાય સામુદાયિક ભોગવવી પડે. જે અનેક રીતે ભોગવાતી હોય છે. કેટલાક ગામોમાં ઉપાશ્રય હોય, આપણો સમાજ પણ મોટો હોય, સાધુ-સંતોનો યોગ પણ થતો હોય પણ સમાજમાં કોઈ વ્યક્તિ ખરા દિલથી ધર્મ કરી ન શકતી હોય. ધર્મ કરવાના ભાવ જ ન જાગે! એવાં-એવાં ગામ હોય છે કે સાધુ-સાધ્વી ત્યાં ચાતુર્માસ જાય. કેટલી મહેનત કરે પણ સમાજમાં ધર્મ કરવાનો ઉલ્લાસ જ ન જાગે. આ છે સામુદાયિક અંતરાય-કર્મનું સામુદાયિક ફળ!

બંધુઓ! માફ કરજો. પણ મોટાં શહેરોમાં તો લાણી દેવાની competition ચાલે છે! એક વ્યક્તિ ૨૫ રૂપિયાવાળું વાસણ આપે તો બીજો ૧૦૦નું આપે, તો ત્રીજો ૫૦૦ નું આપે. એટલું જ નહીં, સોનાની ચેનો ને વીંટીઓ અપાય! હું તમને પૂછું છું કે તમારી મહામૂલી તપશ્ચર્યા શા માટે આટલામાં વેચી દો છો? જે તપશ્ચર્યા અનંત-અનંત કર્મનિર્જરા કરી આત્મશુદ્ધિ કરે છે તેનું મૂલ્ય સ્ટીલ-ચાંદી કે સોનામાં આંકો છો! મારા ભાઈઓ! બહુ ભ્રમમાં છો, ભૂલાવામાં પડ્યા છો! નીકળો તેમાંથી બહાર. મનથી નિર્ણય કરો કે તપ-ત્યાગના નિમિત્તે કોઈની પાસેથી લઈશ નહીં અને કોઈને દઈશ નહીં! હું આવી રીતે લઉં તેથી મારા જ સાધર્મી બંધુને મુંઝાવું પડે, ખેંચાવું પડે. સમાજ સામે ટકી રહેવા, દેવું કરવું પડે એવું પાપ નહીં આચરું! મારા શ્રીમંત ભાઈઓને તો હું પહેલાં કહીશ કે તમારી પાસે શક્તિ છે, સંપત્તિ છે તો એ ખર્ચવાનાં સ્થાન પણ અનેક છે. તમારા સાધર્મી ભાઈ કે જેની આર્થિક સ્થિતિ ન હોવાથી જીવન જીવવું પણ મુશ્કેલ છે. પહેલાં તો તેની ભાળ મેળવી ગુપ્તદાન આપો કે એ સધર થઈ જાય.

બીજી વાત, આજે રોજનાં હજારો પશુઓ કતલખાને જાય છે, કારણ શું છે! તમારા ઘરમાંથી પશુધન તમે કાઢી નાખ્યું. તેનું પોષણ તમે કરી

નથી શકતા. તમે તો નથી કરતા પણ જ્યાં પાંજરાપોળમાં પશુઓને ઉછેરાય છે, તે પાંજરાપોળોને એવી સધર બનાવો કે ગમે તેટલાં પશુઓ આવે, તેઓ તેનું પોષણ કરી શકે. બંધુઓ! ખ્યાલ રાખજો કે તમારી પાસે સંપત્તિ હોવા છતાં પણ તમે જો આ બાબતમાં બેદકરકાર રહો તો કતલખાને જતાં પશુઓની હિંસાના પાપના ભાગીદાર તમે પણ છો. તમે તેમાંથી છટકી જઈ શકતા નથી. તમે કહેશો કે અમે પશુઓને કતલખાને મોકલતા નથી. તે જાય તો અમે શું કરીએ! ના બંધુઓ! તમે જો આંખો બંધ કરીને બેસી રહેશો અને પશુઓને કતલખાને જતાં અટકાવવા માટે કંઈ જ પ્રયત્ન નહીં કરો તો અનુમોદનાનું પાપ તો વહોરી જ લ્યો છો!

હું તમને એ કહેવા માગતી હતી કે તપ સાથે દાનને જોડવા ઈચ્છો છો તો એ રીતે જોડો કે જેથી તમને આત્મિક લાભ થાય અને લેનારને દ્રવ્યલાભ થાય. કોઈ એવી સંસ્થાઓ, જીવદયા ખાતા, જ્ઞાનખાતામાં ગમે ત્યાં આપી શકો છો. પણ તપ સાથે વાસણ વગેરેની લાણી આપવાની કુ-પ્રથાનો હવે આ સમયમાં ત્યાગ થવો અત્યંત જરૂરી છે. માટે તમને સહુને કહીશ કે આ ત્યાગ કરશો. આજના આ યુગમાં આ પ્રથા ઉચિત નથી. માટે એ કુ-પ્રથા જ છે. બસ વધુ ન કહેતાં સહુ પ્રતિજ્ઞા કરો એવી ભાવના....

આ ચાતુર્માસમાં અનેક ભાઈ-બહેનોએ આવી પ્રતિજ્ઞા કરી, આખાયે ચાતુર્માસમાં તપ-ત્યાગ ઘણા થયા, પણ લાણી-પ્રભાવના નહીં, માત્ર નિર્જરાના ધ્યેયથી જ તપશ્ચર્યા થઈ. સંઘનાં ભાઈ-બહેનોને ધન્યવાદ!